

Univerzita Karlova

Filozofická Fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Jan Rejzek

Berkové

Páni z Dubé a Lipé

na přelomu středověku a raného novověku

Lords Berka of Dubá and Lipá

on the verge of the Middle Ages and Early Modern Time

2019

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za ochotu, trpělivost, čas a odborné rady, které mi poskytla při vedení mé práce. Můj dík patří také spolužákům z Filozofické fakulty, kteří mi velice napomohli při finální revizi práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V České Lípě, dne 9. srpna 2019

Abstrakt

Cílem předkládané práce je zrekonstruovat dějiny lipské podlinie Berků z Dubé v průběhu 15. století zvláště s důrazem na politickou kariéru jejich jednotlivých zástupců. Po více než půl století politické pasivity se totiž s jejími členy můžeme znovu setkat ve významných dvorských a zemských úřadech na dvoře Ladislava Habsburského a Jiřího z Poděbrad. Co bylo příčinou opětovného nárůstu jejich moci? Jakou roli hráli v tomto procesu samotní Berkové a jak významný byl pro jejich vzestup majetek? Podařilo se udržet získanou pozici i následující generaci za vlády Vladislava II. Jagellonského? To jsou hlavní otázky této práce.

Klíčová slova: česká šlechta, Berkové z Dubé, lipská větev, pozdní středověk, raný novověk, severní Čechy, dvorská kariéra

Abstract

The aim of this work is to reconstruct the history of the lords Berka of Dubá and Lipá from the branch of Lipá in the fifteenth century, especially with emphasis on political careers of its individual members. After more than a half century of political passivity, we can see its representatives once more alongside the king and in hold of significant offices on the court of Ladislaus of Habsburg and George of Poděbrady. What was the cause of renewal of their power? Which part of this process depended on the activity of the lords Berka and how important for the rise of their power was their estate? Were they able to maintain the gained status also in the next generation during the rule of Vladislaus II. of Hungary? These are the main issues of this bachelor thesis.

Key Words: Bohemian Nobility, Berka of Dubá, the Brach of Lipá, Late Middle Ages, Early Modern Time, Northern Bohemia, Court Career

Obsah

Úvod.....	7
1. Rozbor použitých pramenů a literatury.....	10
2. Dějiny rodu zkřížené ostrve ve 13. a 14. století.....	16
3. Vzestup moci lipské podlinie v neklidných dobách 15. století.....	21
3.1 Obtížné počátky budování mocenské základny.....	21
3.1.1 Lipská podlinie Berků z Dubé za časů husitských válek.....	26
4. Jindřich Berka z Dubé a Lipé.....	34
4.1 Vstup do celozemské politiky.....	34
4.2 Na dvoře Ladislava Habsburského a Jiřího z Poděbrad.....	45
5. Berkové z Dubé a Lipé za vlády Vladislava Jagellonského.....	55
6. Pozemková struktura.....	67
6.1 Obecná charakteristika a poklidná doba druhé poloviny 14. století.....	67
6.2 Bouřlivé 15. století.....	72
6.3 Državy Berků z Dubé v kontextu šlechtických panství v severních Čechách v průběhu 15. století.....	78
Závěr.....	82
Seznam zkratk.....	89
Seznam pramenů a literatury.....	90
Přílohy.....	100
Seznam příloh.....	100
Příloha I – Medailonky zástupců lipské podlinie Berků z Dubé.....	101
Příloha II – Rodokmeny rodu Ronovců.....	104

Úvod

Ronovci, také známí jako páni zkřížených ostrvů, patřili mezi významné panské rody Čech a Moravy. Počátky této starobylé rodiny, která ovlivňovala po několik set let dějiny nejen Českého království, je možné hledat již na konci 12. století. Není proto překvapením, že už jí domácí bádání věnovalo určitou pozornost. Prozatímni výzkum se zaměřil především na počátky rodu a jeho působení ve 13. a na počátku 14. století, tedy dobu, kterou bychom mohli označit jako „zlatou éru“ Ronovců a dílčí práce byly věnovány i jeho jednotlivým větvím v pozdějších letech. Přesto se ovšem nedá říci, že by bylo současné poznání tohoto panského rodu dostatečné. Tento fakt potvrzuje i absence moderní ucelené monografie podávající pohled na Ronovce, nebo alespoň jejich přední osobnosti, jakou byl například Jindřich z Lipé.

Snaha přispět k částečnému zaplnění tohoto prázdného místa tak byla prvním impulzem pro výběr tématu práce. Konkrétně jsem se zaměřil na lipskou podlinii Berků z Dubé od jejího vydělení na konci 14. století po počátek století šestnáctého. Zástupci její druhé a třetí generace se totiž po několika desetiletích politické pasivity svých předchůdců ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století začali „zčista jasna“ objevovat ve významných úřadech na královském dvoře Ladislava Habsburského, Jiřího z Poděbrad a Vladislava II. Jagellonského. Co bylo příčinou nárůstu právě jejich moci a proč se povznesli nad své početné příbuzné, kteří z velké části nadále zůstávali nevýznamnými? Jakou roli hrála v tomto procesu materiální základna a jakou měrou se o vzestup zasloužila svoji aktivitou stěžejní postava této práce, Jindřich Berka z Dubé a Lipé (16)? Dokázali jeho čtyři synové vydobytou významnou pozici udržet a profitovat z ní? To jsou hlavní badatelské otázky, které si tato práce klade. Jinými slovy se tedy snaží zdokumentovat počátek mocenského a politického vzestupu lipské podlinie a dobu, kdy si své významné postavení udržela. Její těžiště tak leží v 15. století. Přestože se primárně zaměřuje na lipskou podlinii, jejímž zakladatelem byl Hynek Dubský (14), vlastní výzkum zahrnul i jeho otce, Jindřicha Jednookého (13) a počíná se v polovině 14. století. Postupoval jsem tak proto, že v té době zemřel Jindřichův otec Hynek Berka z Dubé (10), což se stalo významným milníkem pro podvětev Berků z Dubé. Jak se později ukázalo, byl tím dán počátek majetkového štěpení a politického úpadku celé berkovské podvětvě, tedy vývoje, který se podařilo překonat až desítky let poté.

V práci převládá převážně chronologický výklad. Hlavním vodítkem je růst moci lipské podlinie a dělítko mezi jednotlivými kapitolami proto vždy tvoří významný předěl z hlediska tohoto procesu. První kapitola je věnována obecně rodu Ronovců a jeho členům, kteří patřili z genealogického hlediska mezi předchůdce lipské podlinie. Časově tedy odpovídá době 13. a první poloviny 14. století. Další část práce je zaměřena na budování moci lipské podlinie přibližně do třicátých let 15. století. Kapitola sleduje, jak rostla pozemková držba jednotlivých Berků a dále veřejné působení druhé generace lipské podlinie v době husitských válek. Podstatná pro pochopení celé práce je především čtvrtá kapitola *Jindřich Berka z Dubé a Lipé*, která dokumentuje působení tohoto Berky v blízkosti Jiřího z Poděbrad a vztah k němu. Pátá kapitola se snaží ukázat, jak se synům Jindřicha (16) podařilo navázat na jeho úspěchy ve veřejném životě a dále rozšířit nemovitý majetek. Vzhledem k výše zmíněné rozvětvenosti rodu Ronovců i k tomu, že existuje další český rod pánů z Dubé,¹ bylo nutné se podrobněji zabývat otázkou pozemkové držby lipské podlinie, které je pro zachování přehlednosti a plynulosti práce věnována samostatná, poslední kapitola. Na konec práce jsou zařazeny přílohy v podobě medailonků zástupců lipské podlinie Berků z Dubé a rodokmenů. Jednotlivé rodokmeny nejsou mým vlastním výtvořem, ale převzal jsem je ze starších prací a pouze upravil na základě vlastního výzkumu. Rodokmen číslo 1) vychází z poznatků Miloslava Sovadiny. Rodokmen číslo 2), 4) a 5) byl převzat z práce Martina Aschenbrennera a číslo 3) z diplomové práce Romana Horkého. Citace jejich děl je možno nalézt v seznamu literatury. Rodokmeny jsou zjednodušené a nezaznamenávají jednotlivé rozrody v plné míře.

Pro lepší přehlednost jsem také přišel s vlastním označením jednotlivých nižších „stupňů“ Ronovců. Jako *rod* označuji všechny Ronovce, nehledě na jejich příbuznost. Nižší stupeň nazývám tradičně *větev* (například páni z Dubé, z Lipé, z Lichtenburka, z Klinštejna, z Ronova a Přibyslavi), další pod stupeň větve pánů z Dubé je *podvětev* (Berkové z Dubé, Adršpachové z Dubé a Škopkové z Dubé). Ještě na nižší rovině se nachází *linie* Berků (hohnsteinská a kuřívodská). Nejnižší úroveň celého rodu je poté *podlinie* (lipská, housecká, kuřívodská, hrádecká atd.).² Chaos vyvolaný velkým počtem ronovských větví a podvětví a obrovským množstvím zástupců Berků z Dubé je ještě umocněn velice častým výskytem jména Jindřich, respektive Hynek a nekonzistentním označováním jeho nositelů v českých i německých pramenech. Každému pro práci podstatnému Ronovci jsem proto přisoudil i vlastní číslo. Toto označení se nachází jak v samotném textu, tak v rodokmenech a

¹ Jde o větev panského rodu Benešoviců, která nemá s Ronovci nic společného.

² Pro lepší orientaci srovnaj s rodokmeny v příloze.

medailoncích. Pro pojmenování jednotlivých Berků jsem užil české ekvivalenty jmen převzaté ze starší literatury.

1. Rozbor použitých pramenů a literatury

Poznatky v předkládané práci vycházejí především z výzkumu pramenů diplomatického charakteru. Přestože to tematické zaměření práce přímo nevyžadovalo, přihlédl jsem částečně i k narativním pramenům, konkrétně k jedné z verzí *Starých letopisů českých*,³ v nichž se mi ovšem žádné relevantní informace dohledat nepodařilo. Berkové z Dubé mají sice svůj rodinný archiv, který je spojen s archivem Kolovratským, je ovšem velmi torzovitý a neobsahuje potřebný materiál odpovídající tematickému a chronologickému zaměření práce.⁴ Ani výzkum v okresním archivu města Česká Lípa, které dlouhodobě tvořilo centrum panství lipské podlinie, nepřinesl potřebné zdroje.⁵

Kvůli těmto nedostatkům jsem čerpal především z českých tištěných pramenných edic. To bylo ovšem znesnadněno jejich převážnou absencí pro druhou polovinu 15. století a tím vyvolanou roztroušeností pramenů. Nejpřínosnějším zdrojem informací tak pro mě byl *Archiv český*, který sjednocuje prameny nejrůznějšího typu od šlechtické korespondence přes registra komorního soudu až po provolací desky dvorské.⁶ Údaje z něj získané svou různorodostí odpovídají jeho charakteru a přinášejí povědomí o majetku lipské podlinie, její genealogii i veřejném působení. Kvůli pozdější politické kariéře Berků na celozemské úrovni jsem prošel *Archiv koruny české* a *Zbytky register* Augusta Sedláčka, ve kterých se mi k této oblasti podařilo nalézt ojedinělé zmínky.⁷ Vzhledem k tomu, kde se nacházelo nejen jádro rodinného dominia lipské podlinie, ale i celé podvětvě Berků z Dubé, nemohl být opomenut ani německý *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*⁸ přinášející informace nejen o vztahu Berků k hornolužickému Šestiměstí, ale nárazově i o jejich působení v samotných Čechách. Je dalším významným zdrojem poznatků docílených v této práci. Pro doplnění informací ohledně pozemkové držby lipské podlinie načerpaných především ze Sedláčkových *Hradů*,

³ ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, Praha 1937.

⁴ Spojený rodinný archiv Berků a Kolovratů je uložen v Národním archivu, ve fondu *Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – listiny* (č. fondu 1061, značka ŘSRF/P – listiny).

⁵ Prohlédnut byl fond *Archiv města Česká Lípa 1381–1945, díl I–V*, (č. fondu 14, značka AM Česká Lípa).

⁶ PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i českých I*, Praha 1840. Všechny použité díly Archivu českého a stejně tak i dalších jmenovaných edic je možno nalézt v jejich plné citaci v seznamu literatury. V této kapitole uvádím vždy jen první díl edice, kterou jsem probádal, popřípadě příslušný díl.

⁷ HRUBÝ, Václav (ed.), *Archiv koruny české I*, Praha 1935; SEDLÁČEK, August (ed.), *Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914.

⁸ KÖHLER, Gustav (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris I*, Zhořelec 1856.

zámků, byly probádány *Libri confirmationum*,⁹ *Codex iuris municipalis*¹⁰ a *Pozůstatky desk zemských*.¹¹ Výběrově jsem přihlédl i k 20. svazku *Fontes rerum austriacarum*,¹² který zahrnuje poděbradskou dobu a k *Regesta Bohemiae et Moraviae*.¹³ Z celé řady regist jsem z časových důvodů prošel pouze IV. a V. díl, ve kterých jsem hledal odpověď na spornou otázku narození Jindřicha Jednookého. Obě dvě edice poskytly také zmínky z oblasti politického působení v Čechách a v okolních zemích.

Vzhledem k tomu, že se majetek i působení Berků na počátku 80. let 15. století rozšířilo i na Moravu, věnoval jsem pozornost také *Moravským zemským deskám*, konkrétně jejich druhé knize, která obsahuje zápisy olomouckého kraje pro období 1480–1566 a pokrývá tak místně i časově téma této práce.¹⁴ Opomenuty nezůstaly ani moravské knihy půhonů *Libri citationum et sententiarum*, díl V–VII.¹⁵

Literatura k obecným dějinám 15. století, ve kterém leží těžiště práce, je značně nevyrovnaná. Zatímco doba husitských válek je tématem velice oblíbeným, možno říci až zprofanovaným a v literatuře je jí věnován velký prostor, období následného interregna a druhá polovina 15. věku jsou jí reflektovány velice zřídka. Pro prvně zmiňovanou oblast jsem využil především čtyřdílnou práci Františka Šmahela, *Husitská revoluce*.¹⁶ Autor v ní podává komplexní vyvážený pohled na proces husitské revoluce prostý předsudků nebo staromódních klišé a umožňuje tak čtenáři v plné míře pochopit tuto kapitolu českých dějin. Tematicky širší, přehledový a chronologicky pojatý pohled na první polovinu 15. století podává Petr Čornej v pátém svazku *Velkých dějin zemí Koruny české*.¹⁷ Stejný autor se společně s Milenou Bártlovou zasloužil také o sepsání dalšího dílu této řady, který pokrývá dějiny českých zemí až k roku 1526.¹⁸ Zvláště tento šestý díl byl velkým přínosem při osvojování si informací o celozemských dějinách, neboť je jednou z mála syntéz, ne-li jedinou, která se plnohodnotně zaobírá druhou polovinou 15. století.

⁹ TINGL, František (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim I*, Praha 1867.

¹⁰ ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Codex iuris municipalis regni bohemiae I. Privilegia civitatum pragensium*, Praha 1886.

¹¹ EMLER, Josef (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých I*, Praha 1870.

¹² PALACKÝ, František (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450 - 1471)*, Vídeň 1860.

¹³ EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec nec epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. 1333–1346*, Praha 1892.

¹⁴ MATĚJEK, František (ed.), *Moravské zemské desky II. Kraj olomoucký 1480–1566*, Brno 1948.

¹⁵ BRANDL, Vincenc (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné a nálezové V*, Brno 1888.

¹⁶ ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1996.

¹⁷ ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402 – 1437*, Praha 2000.

¹⁸ ČORNEJ, Petr – Bártlová, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437 – 1526*, Praha 2007.

Neopominutelným dílem pro každého, kdo se zabývá dobou Jiřího z Poděbrad, je nepopíratelně opus Rudolfa Urbánka, *Věk Poděbradský*, který tvoří součást neukončené historické řady České dějiny.¹⁹ Přestože se z něj dá kvůli přebujelé faktografii těžko získat celkový přehled o době nebo osobě Jiřího z Poděbrad, pro potřeby této práce byl vskutku nedocenitelný. Právě kvůli tomu, že jeho autor nevynechal při psaní knih ani méně významné události, je možné v něm nalézt obrovské množství detailních informací, které napomohly zodpovědět mnoho mých otázek. Vyzvednout musím také Urbánkovu důslednost při citacích literatury a pramenů. Věk Poděbradský se tak dá využít spíše při řešení jednotlivých problémů než při potřebě získat přehled o dané době. Dalším historikem pevně spjatým s 15. stoletím byl Josef Macek, autor čtyřdílného strukturalisticky koncipovaného *Jagellonského věku v českých zemích*.²⁰ I k jeho práci jsem přihlédl, ovšem z časových důvodů pouze k prvnímu dílu pojednávajícímu o přírodních a hospodářských poměrech a osobách tehdejších panovníků. Obsahuje také informace k personálnímu složení dvora Vladislava II. Jagellonského.

Z obecné literatury týkající se šlechty je hned ze začátku vhodné zmínit knižní řadu Lidových novin – *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska*, v níž je možné nalézt syntézu již více než deseti šlechtických rodů. Jeden z dílů řady je věnován i Lichtenburkům, jedné z větví Ronovců.²¹ Nápomocná byla kniha Jiřího Juroka, která přináší mnoho zobecňujících závěrů a přínosných komparací hlavně z oblasti pozemkové držby.²² Pro pochopení celkového vývoje šlechty ve středověku jsem využil články Josefa Žemličky,²³ Josefa Petráně²⁴ a Františka Šmahela.²⁵ Sémantikou výrazů spojených se světem šlechty se zabýval Josef Macek.²⁶ Opomenut nezůstal ani region severních Čech. Zajímavé postřehy k lennímu institutu na Frýdlantsku přinesl článek Vojtěcha Bellinga.²⁷ Pro získání informací o pozemkovém rozložení šlechty jsem využil články Prokopa Miloše a Rudolfa Anděla.²⁸

¹⁹ URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/1. Věk Poděbradský*, Praha 1915.

²⁰ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526 I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992.

²¹ URBAN, Jan, *Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.

²² JURK, Jiří, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13. – první polovině 17. století*, Nový Jičín 2000.

²³ ŽEMLIČKA, Josef, *České 13. století: "privatizace" státu*, in: Český časopis historický 101, 2003, s. 509–541.

²⁴ PETRÁŇ, Josef, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách. Úvod do diskuse*, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, Praha 1976, s. 9–80.

²⁵ ŠMAHEL, František, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, in: Český časopis historický 90, 1992, s. 161–187.

²⁶ MACEK, Josef, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.

²⁷ BELLING, Vojtěch, *Lenní šlechta na Frýdlantsku ve vrcholném a pozdním středověku. Příspěvek k výzkumu funkce a postavení manů na šlechtických domíniích*, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým

Z autorů zabývajících se regionem severních Čech je nutné zmínit především Rudolfa Anděla a Zdenka Berana. Prvně jmenovaný ve své knize *Husitství v severních Čechách* přináší potřebné faktografické údaje o průběhu válek v regionu doplněné navíc analýzou pozemkového vlastnictví.²⁹ Přínos jeho práce tkví i v tom, že se neomezuje pouze na oblast Čech, ale všímá si i dění v Horní Lužici, kterou není možné v tomto kontextu opomíjet. Dá se říci, že na Andělovo bádání nepřímou navazuje Zdeněk Beran, jehož těžiště výzkumu leží v době interregna a vlády Jiřího z Poděbrad. Knihy *Boleslavský landfrýd*³⁰ a *Poslední páni z Michalovic*³¹ byly také velmi nápomocné, zvláště pro získání povědomí o významné šlechtě regionu ve zmiňované době. Vztahem severních Čech k Jiřímu z Poděbrad se zabýval již zmiňovaný Petr Čornej.³²

Další prací, která si dala za cíl překročit úzký český pohled, je diplomová práce Jany Boňkové *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí*.³³ Při výzkumu pozemkové držby lipské podlinie jsem využil hlavně *Hrady, zámky*³⁴ Augusta Sedláčka. Pro srovnání s ostatními severočeskými rody v průběhu 15. století zase články Prokopa Miloše.³⁵ Informace k samotné Horní Lužici je možné čerpat z rozsáhlého díla Lenky Bobkové. Při psaní této práce jsem nahlížel jen k jeho části a to knihám *Ustavení Koruny království českého*,³⁶ *Územní politika prvních Lucemburků*³⁷ a *Horní a Dolní Lužice*.³⁸ Důležitou roli v dějinách regionu hrála také přítomnost krále. Pobýval zde jen výjimečně při holdovacích jízdách, často při nich ovšem využíval služby zdejší šlechty.³⁹

narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové CSc. (edd. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan), Praha 2006, s. 499–512.

²⁸ Viz níže.

²⁹ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961.

³⁰ BERAN, Zdeněk, *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011.

³¹ TENTÝŽ, *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. a Jindřich II.*, České Budějovice 2010

³² ČORNEJ, Petr, *Jiří Poděbradský a severní Čechy*, in: Osobnosti v dějinách regionu, 1, Liberec 2004, s. 25–48.

³³ BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, netištěná diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2004.

³⁴ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, X. Boleslavsko*, Praha 1932, TENTÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, XIV. Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1936.

³⁵ PROKOP, Miloš, *Proměny majetkového a mocenského postavení šlechty na Boleslavsku v 15. století na pozadí držby opevněných sídel*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 66–103, TENTÝŽ, *Držba hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve*, in: Husitský Tábor 14. Sborník Husitského muzea, Tábor 2004, s. 147–226.

³⁶ BOBKOVÁ, Lenka, *7. 4. 1348. Ustanovení Koruny království českého. Český stát Karla IV.*, Praha 2006.

³⁷ Táž, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993.

³⁸ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk. – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008.

³⁹ Viz např. BOBKOVÁ, Lenka, *Cesta krále Jiřího do Budyšina v roce 1464*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Praha 2011, s. 140–150. TÁŽ *Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice roku 1454*, in: Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III, Praha 2009, s. 253–269.

Nezastupitelné místo v historiografii Českolipska má *Vlastivědný sborník Českolipska, Bezděz*. Z jeho příspěvatelů je třeba vyzvednout Jaroslava Panáčka, jehož články i monografie byly při mé práci velice nápomocné. Svou pozornost totiž nevěnuje pouze středověkému období města Lipá, centru dominia lipské podlinie, ale i samotným Berkům z Dubé.⁴⁰ Naposledy o obou těchto tématech pojednával v nejnovější publikaci o České Lípě, *Česká Lípa, město na Ploučnici*.⁴¹

Rod Ronovců i jeho podvětev Berků se již dříve setkaly s určitým zájmem českých historiků. Počátky rodu ve 13. století a jeho genealogií se intenzivně zabýval Miloslav Sovadina.⁴² Jedna z větví, Lichtenburkové, se dokonce již dočkala vlastní monografie.⁴³ Přehledná syntéza, která by pokryla dějiny celé rodiny pánů zkrížených ostrvů, však nehledě na nadějně pokusy některých diplomových prací zatím sepsána nebyla.⁴⁴ Berkům z Dubé několik stránek věnuje samozřejmě i Ottův slovník naučný.⁴⁵ Výběrově jsem přihlédl i ke starší literatuře, která je ovšem v mnohých poznacích již překonána.⁴⁶

Ani lipská podlinie, respektive její jednotliví členové, nezůstala v minulosti zcela netknutá vědeckým zájmem. Část základních údajů, jako jsou genealogické vazby, délka života nebo držba majetku, tak již byla vybadána.⁴⁷ I proto je udivující, že nehledě na význam podlinie, kterého dosáhla v 15. století, se ještě nikdo nevěnoval rozsáhlé oblasti pramenů týkajících se jejího politického působení a nesnažil se podat komplexní pohled na jednoho, či více jejích zástupců. Hlavní metodou práce, která si dala za cíl toto „bílé místo“ zaplnit, je tak prosopografie, kterou jsem uplatnil na celkem osm osob – Jindřicha Jednookého (13), Hynka Dubského (14), Jaroslava (15) a Jindřicha (16) z Milštejna a Jaroslava (17), Jiřího (18), Jana

⁴⁰ Z jeho mnoha článků v Bezdězu viz například PANÁČEK, Jaroslav, *Založení města České Lípy a městské právo*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 11, 2002, s. 5–31. Z monografií, do kterých přispěl, viz PEŠA, Vladimír – PANÁČEK, Jaroslav – SMEJKAL, Ladislav, *Cvikov. Město na úpatí lužických hor*, Cvikov 2018.

⁴¹ ADAMOVIČ, Jiří – BLAŽKOVÁ, Jana et alii, *Česká Lípa. Město na Ploučnici*, Česká Lípa 2018.

⁴² SOVADINA, Miloslav, *Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 7, 1998, s. 15–35. TENTÝŽ, *Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 6, 1997, s. 7–18.

⁴³Viz výše.

⁴⁴ Viz ASCHENBRENNER, Martin, *Berkové z Dubé. Příspěvek k majetkové struktuře české šlechty do poloviny 17. století.*, netištěná diplomová práce, obhájená na PF UJEP, Ústí nad Labem 1992. HORKÝ, Roman, *Páni z Dubé v severních a východních Čechách do roku 1534*, netištěná diplomová práce obhájená FF UK, Praha 1994. PÁRYSOVÁ, Františka, *Moc a sláva zkrížených ostrvů, Kariéra Ronovců v době lucemburské*, netištěná diplomová práce, obhájená na FF UK, Praha 2008.

⁴⁵ OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný III*. Praha 1890.

⁴⁶ KNOTHE, Hermann, *Zur Genealogie der Berka von der Duba aus dem Hause Mühlstein*, in: Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 8, 1885, s. 81–100. TENTÝŽ, *Die Berka von der Duba auf Hohnstein, Wildenstein, Tollenstein und ihre Beziehungen zu den meissnischen Fürsten*, in: Neues Archiv für Sächsische Geschichte, 1881, s. 193–236.

⁴⁷ Viz obecně knihy a články Jaroslava Panáčka. Z nich například PANÁČEK, Jaroslav, *Dělení Berků z Dubé v roce 1502*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 23–49.

(19) a Petra (20) z Dubé a Lipé. Pouze po shromáždění a analýze dostatečného množství pramenů s nimi spojených mohlo dojít k formulování konečných závěrů této práce týkajících se především jejich politické kariéry a veřejného života obecně. V oblasti držby majetku je prozatímni bádání pokročilejší, a namísto shromažďování základních údajů tak mohlo být přikročeno ke komparaci rozsahu pozemkového vlastnictví, jak mezi lipskou podlinií a ostatními Berky z Dubé, tak mezi Berky jako celkem a sousedními šlechtickými rody Vartenberky a Michalovici.

2. Dějiny rodu zkřížené ostrve ve 13. a 14. století

Lipská podlinie Berků z Dubé byla součástí velice významného staročeského rodu Ronovců, který se od svého počátku po několik set let významně podílel na utváření Českého království ať už přímou službou panovníkovi, držbou strategicky a ekonomicky významných majetků, nebo zastáváním významných úřadů. Pro lepší pochopení toho, na jakou tradici mohla lipská podlinie navazovat a jakého jména byla nositelkou, je proto vhodné historii ronovského rodu před jejím vydělením alespoň stručně přiblížit a to zvláště dějiny té jeho části, která sídlila v severních Čechách.

Prvním historicky doloženým Ronovcem byl Smil Světlický (1) objevující se v pramenech od poslední čtvrtiny 12. století. Přestože jsou zprávy o něm velice torzovité, jasně z nich vyplývá, že zastával významné místo v blízkosti krále Přemysla Otakara I., který ho za jeho rady a pomoc odměňoval majetkem i držbou úřadu. Smil tak stál na počátku nejenom nového šlechtického rodu, ale i jeho významného postavení, které si Ronovci od té doby udrželi bez přerušení alespoň do poloviny 14. století.⁴⁸ Na Smilovu politickou kariéru velice zdařile navázali jeho synové Častolov (2) a Jindřich (3) ze Žitavy. O tom, že je otec úspěšně uvedl na Přemyslův dvůr, není pochyb, neboť starší Častolov na něm zastával ve dvacátých letech 13. století úřad nejvyššího lovčího a maršálka. Stěžejní růst jejich postavení ovšem nastal až za vlády Přemyslova syna Václava I. a byl pevně spjatý s procesem kolonizace.

Ačkoliv se zpočátku zdálo, že se v politice prosadí hlavně starší bratr, s příchodem 30. let ho začal mladší Jindřich zastíňovat. Vyvoláno to bylo jistě blízkým vztahem mezi ním a nově nastoupivším králem Václavem, který si vybudovali pravděpodobně již ve svých dětských letech. Běžné praxi té doby totiž odpovídalo, že si mladý kralevic již ve svém dětství kolem sebe budoval vlastní skupinu věrných, kteří se mnohdy stávali členy jeho dvora v dospělosti. Vzhledem k tomu, že Smil Světlický zastával na královském dvoře významné postavení, je možné předpokládat, že se jeho synové už od útlého dětství pohybovali ve Václavově přítomnosti. Nebylo by tak překvapením, kdyby si mezi sebou Jindřich s mladým princem vytvořili přátelské pouto již jako děti.⁴⁹ V době Václavovy vlády se jejich vzájemná náklonnost projevovala například velice častým svědčením Jindřicha na králových listinách.⁵⁰

⁴⁸ PÁRYSOVÁ, *Moc a sláva*, s. 21–22.

⁴⁹ URABAN, *Lichtenburkové*, s. 24–25.

⁵⁰ Mladý Ronovec dokonce svědčil na Václavových listinách nejčastěji ze všech českých šlechticů.

Pro pozdější směřování Ronovců měla ovšem význam jiná skutečnost a to získání postu budyšínského kastelána, který mladší Jindřich držel v letech 1232–1237. Kvůli držbě a výkonu tohoto úřadu se totiž mocenský i materiální zájem obou bratrů přesunul z Českého království do marky Budyšínské a Zhořelecké, kde postupně začali s kolonizací. Ať už má pravdu starší nebo mladší bádání a bratři si majetek zde přivlastnili neprávem, nebo ho získali zaslouženě, jisté je to, že nejpozději od roku 1238 drželi ve svých rukou hrad Žitavu i s jejím okolím. Odtud následně oni i jejich potomci expandovali dále na jih do oblasti dnešní České Lípy a na západ do šluknovské pahorkatiny, čímž položili základy rodového dominia. V rozšiřování pozemkového vlastnictví ve zdejších končinách jim nikdo nebránil, neboť se jednalo o kraj neobydlený, na kterém se rozprostíral pouze pohraniční hvozď. Dá se dokonce předpokládat, že je v tom král, teoretický vlastník celé oblasti, naopak podporoval, jelikož tak stavěli hráz proti expanzi míšeňského rodu Wettinů.⁵¹

Cesty Václava I. a bratrů Častolova (2) a Jindřicha (3) ze Žitavy se nerozešli ani na konci jeho vlády, když musel v letech 1248–1249 potlačovat povstání svého vlastního syna Přemysla Otakara. Ronovci patřili k jednomu ze šlechtických rodů severních a severozápadních Čech, které zachovaly králi nadále věrnost a napomohly mu roku 1248 k dosažení konečného vítězství v bitvě u Mostu.⁵² S problémy, jež jim boj proti Přemyslovi mohl přinést po jeho nástupu na trůn roku 1253, se bratři již nemuseli vyrovnávat, neboť stejného roku oba zemřeli. Tak jako v životě i ve smrti si stáli po boku.⁵³ Rod Ronovců ve svých počátcích tedy ničím nevybočoval z tradiční charakteristiky nejstarších šlechtických rodin, jejichž kořeny ležely ve 12. století a které za svůj mocenský vzestup vděčily panovníkově přízni, díky níž postupně budovaly také vlastní majetek. I jejich kolonizační činnost je řadí k „tradičním“ rodům, jako byli Markvartici nebo Vítkovci, které král využíval v pohraničních oblastech Čech jako hráz proti expanzi sousedních panovníků.⁵⁴

Každou staročeskou šlechtickou rodinu, která brzy nevymřela, také dříve nebo později čekalo rozdělení na více rodových větví. Ani Ronovci tomuto osudu kolem poloviny 13. století neunikli a dělení u nich navíc probíhalo velice intenzivně, neboť tři z pěti synů Častolova a Jindřicha ze Žitavy založili vlastní rodovou větev a další dvě následovaly nedlouho poté. Jako první se vydělila větev *pánů z Lichtenburka*, jejímž zakladatelem se stal Smil z Lichtenburka, syn Jindřicha ze Žitavy (3). Její pozemkové dominium se nacházelo na Českomoravské

⁵¹ PÁRYSOVÁ, *Moc a sláva*, s. 21–22.

⁵² Dále ho podporovali například Markvartici (Havel z Lemberka) nebo Hrabšici (Boreš z Rýzmburka).

⁵³ Prvními generacemi Ronovců i jejich vztahem k Žitavsku se podrobně zabývá Miloslav Sovadina. Pro jeho publikace viz kapitolu Rozbor použitých pramenů a literatury.

⁵⁴ URABAN, *Lichtenburkové*, s. 28–31.

vrchovině s centrem ve stříbrnosném Německém Brodu, kteréžto město přinášelo svému pánovi Smilovi obrovské bohatství a společně s jeho politickou průbojností a adaptabilitou z něj činilo jednoho z nejvýznamnějších mužů poloviny 13. století. Své vojenské a politické služby poskytoval jak Václavovi I., tak jeho synovi Přemyslu Otakarovi II. a na dvoře obou zmiňovaných panovníků se mu také podařilo úspěšně prosadit. Po smrti druhé generace Ronovců, Častolova a Jindřicha ze Žitavy, tak v čele lichtenburské větve zastával symbolickou roli vůdce celého rodu. Jeho mladší bratr Častolov založil také novou ronovskou větev zvanou z *Ronova a Přibyslavi*, ale ani on ani jeho potomci se ve veřejném životě příliš neangažovali.⁵⁵

Podstatnější pro tuto práci jsou ovšem potomci Častolova ze Žitavy (2), kteří nadále sídlili v severních Čechách. Přestože se s nimi všemi můžeme několikrát setkat v přítomnosti krále Přemysla Otakara II., oproti svému otci nebo bratranci Smilovi v politické aktivitě dosti zaostávali a jimi reprezentovaná část rodu po celou dobu Přemyslovy vlády stagnovala. Do velké míry to bylo jistě způsobeno samotným počínáním krále. Ten totiž v průběhu 60. let odňal severočeským Ronovcům jejich majetek na Žitavsku, který tvořil jádro rodového panství.⁵⁶ Jejich kolonizační úsilí se proto přesunulo více na jih a novým centrem se stalo na přelomu třináctého a čtrnáctého století město Lipá. Králův krok nebyl ničím přímo zaměřeným proti Ronovcům, neboť spadl do obecné Přemyslovy politiky revindikace ztracených panovnických statků a omezení moci rozpínající se rodové šlechty. Severočeští Ronovci nebyli ostatně jediní takto postižení. Smilovi synové z Lichtenburské větve nedlouho poté ztratili některá městská práva svého horního města Německého Brodu.⁵⁷ Toto královo jednání vyvolalo u Ronovců jev, se kterým se v jejich pozdějších dějinách nemůžeme setkat příliš často. Bylo jím sjednocení rodové politiky a společný postup. Všichni tehdejší veřejně působící Ronovci na přelomu šedesátých a sedmdesátých let demonstrativně opustili Přemyslův dvůr a na téměř deset let zcela zmizeli z pramenů.

Častolov ze Žitavy (2) měl tři syny Jindřicha (Hynka) z Dubé (4), Častolova (5) a Chvala (6). Dva posledně jmenovaní nemají pro tuto práci větší roli a stačí tak zmínit, že Chval byl dědem snad nejznámějšího Ronovce v dějinách, Jindřicha z Lipé a tedy i praotcem větve *pánů z Lipé*, která se počala Jindřichem, a navíc i dědem Čenka z Ojvína, který zase založil větev *pánů z Pirkenštejna*. Prostřední syn Častolov se stal praotcem větve *pánů z Klinštejna*, za

⁵⁵ Lichtenburské větvi i dalším potomkům Jindřicha ze Žitavy se podrobně věnoval Jan Urban, viz URBAN, Jan, *Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.

⁵⁶ Adamovič, Jiří, *Česká Lipa, Město na Ploučnici*, s. 85.

⁵⁷ URBAN, *Lichtenburkové*, s. 93–94.

jejíhož prvního člena je považován jeho syn Závíš ze Stružnice. Nejstarší ze synů, Jindřich z Dubé (4) založil mnou sledovanou větev *pánů z Dubé*. I když by se mohlo zdát, že je toto složité dělení přehnané a slouží pouze jako pomůcka historikům, není tomu tak. V průběhu času se totiž jednotlivé větve od sebe vzdalovaly a společné rodové povědomí u nich pravděpodobně sláblo. Ve druhé polovině 14. a v 15. století tak už podle mého názoru hrála mnohem větší roli identita spojená s větví, než se společnými ronovskými počátky. Jinak řečeno důležitějším se stalo, že byl Ronovec pán z Dubé nebo z Pirkenštejna, než že byl Ronovec. Proto je vhodné toto dělení sledovat a zachovávat.

Na konci 70. let se páni zkrřížené ostrve opět postupně začali objevovat v pramenech a navrátili se na dvůr Přemysla II. Co bylo příčinou ke sblížení krále a Ronovců? Důvod může být hledán pravděpodobně v konfliktu Přemysla Otakara II. a nového římského krále Rudolfa Habsburského. Rudolfovi se totiž úspěšně dařilo omezovat Přemyslovu moc, na což reagovala domácí šlechta nespokojená s jeho vládou odbojem, v jehož čele stály především jihočeské panské rody Vítkovců a Hrabšiců. Ve chvíli, kdy se od Přemysla odvracelo mnoho spojenců, ať už ze zemí českých nebo ze zahraničí, nezbývalo mu asi nic jiného, než se obrátit o pomoc i na šlechtu, se kterou neměl ideální vztahy, tedy na Ronovce.

Jedním z těch, kdo se znovu objevili v pramenech a na králově dvoře, byl i Jindřich z Dubé (4). Ani poté ovšem nijak nevynikal. Ve spojení s jeho osobou stojí ještě za zmínku Jindřichův predikát, který dal název celé jedné ronovské větví. Začal se jím označovat podle své tvrže a vesničky Dubé ležící přibližně dvacet kilometrů jižně od dnešní České Lípy, v níž pravděpodobně sídlil. Zmiňovanou oblast se mu podařilo získat mezi lety 1257–1278 odkoupením od řeholního řádu Křížovníků s červenou hvězdou.⁵⁸

Kdo však Jindřicha z Dubé v politické rovině několikanásobně předčil a zasloužil se o velký vzestup ronovské moci, byl jeho syn Hynek z Dubé (7), který svůj život i politickou kariéru pevně svázal s králem Václavem II. Za jeho vlády držel úřad nejvyššího stolníka (1276–1278, 1284–1288), nejvyššího komorníka (1291–1295), purkrabího v Domažlicích (1294–1295) a na konci života post pražského purkrabího (1306–1309).⁵⁹ Krále doprovázel i při vojenských výpravách do Polska roku 1292 a 1300 a při druhé příležitosti je dokonce zmiňován i jako hejtman Polska.⁶⁰ Hynek z Dubé tak připravil podmínky pro „zlatý věk“ Ronovců v první

⁵⁸ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky X*, s. 171–172.

⁵⁹ PÁRYSOVÁ, *Moc a sláva*, s. 26–27.

⁶⁰ ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*, s. 65–66.

polovině 14. století reprezentovaný především Jindřichem z Lipé a Hynkem Berkou z Dubé (10).

Další skutečností, která výrazně napomohla růstu Ronovské moci, bylo vymření přemyslovské dynastie roku 1306. Následné časté střídání panovníků, jejich slabá vláda i těžký nástup Jana Lucemburského na trůn poskytovaly ideální podmínky pro posílení vlastní moci šlechty. Úspěšně z tohoto stavu dokázalo profitovat hned několik Ronovců, kteří v první polovině 14. století získávali přední úřady a velice rozhojnili vlastní majetek. Řeč je především o Jindřichovi z Lipé, za jehož života se stali páni z Lipé dědičnými královskými maršálky a který svým významným postavením ohrožoval samotného krále Jana Lucemburského. Pro dějiny severočeských Berků spočíval jeho význam hlavně v tom, že povýšil centrum severních držav Ronovců, Lipou, na město. Dalšími Ronovci schopnými budovat svoji moc byli synové Hynka z Dubé (7) Půta z Frýdlantu (8), Hynek Žák (9), Hynek Berka (10) a Hynáček z Housky (11). Nad ostatní vystoupili především prostřední bratři Žák a Berka. Prvně jmenovaný ke konci svého života zastával post olomouckého biskupa (1327–1333)⁶¹ a Berka držel od roku 1319 nepřetržitě do své smrti úřad nejvyššího pražského purkrabího. Mimo to byl také v letech 1327–1328 zemským hejtmanem.

Generací synů Hynka z Dubé (7) navíc došlo k dalšímu větvení rodu. Nejstarší Půta z Frýdlantu přesídlil do východních Čech, kde založil podvětev *Adšpachů z Dubé*, Hynek Berka (10) dal počátek zase podvětví *Berků z Dubé*. Jeho podvětví se poté podařilo ovládnout celé rozsáhlé ronovské panství v severních Čechách. Hynek Berka totiž přežil všechny své bratry a zdědil jejich majetek, čímž koncentroval ve svých rukou obrovskou pozemkovou držbu. První polovina 14. století tak byla pro Ronovce i pro počínající Berky z Dubé zářným obdobím, kdy se nacházeli na vrcholu moci. Jak se podařilo Berkům z Dubé vyrovnat s tímto dědictvím po polovině 14. století, je obsahem následující kapitoly.

⁶¹ Tamtéž, s. 60.

3. Vzestup moci lipské podlinie v neklidných dobách 15. století

3.1 Obtížné počátky budování mocenské základny

Do druhé poloviny 14. století vstupovali Berkové z Dubé z výhodných pozic. Roku 1348 sice zemřel přední muž rodu, Hynek Berka z Dubé (10), mohl si ovšem být jist, že jeho odkaz převezmou dva synové, Hynek (12) a Jindřich Jednooký (13). Nezanechal jim jen rozsáhlý majetek v severních Čechách, ale i vybudovanou pozici na královském dvoře. Zachovat postavení, kterého dosáhl a udržet jméno pánů Berků z Dubé se jim však příliš úspěšně nedařilo, jak bude ukázáno níže. V rámci podvětví Berků z Dubé se po otci Hynkovi (10) pomyslné mocenské centrum přesunulo na několik desetiletí do rukou hohnsteinské linie.⁶² Její zástupci byli za vlády císaře Karla a jeho syna Václava na rozdíl od svých příbuzných z kuřívodské linie politicky činní a objevovali se v držení významných úřadů. Výrazný zlom v tomto jevu přinesly až husitské války a následné období interregna, kdy se v „okolí“ krále pohybovali spíše potomci Jindřicha Jednookého (13) a to zvláště z pošlosti lipské, kteří se očividně byli schopni lépe vyrovnat s chaotickými poměry, které tato doba přinášela. Hohnsteinská linie se naopak až na výjimky marginalizovala, během válek ztratila podstatnou část svého majetku a na přelomu 15. a 16. století vymřela.

Jak bylo řečeno, mocenské těžiště se po smrti Hynka Berky (10) přesunulo na jeho staršího syna Hynka (12). Ten po otci pár měsíců před jeho smrtí převzal jeden z nejvýznamnějších zemských úřadů, úřad nejvyššího pražského purkrabího, který byl tak v držení pánů z Dubé již po tři generace.⁶³ Hynek se ovšem nedokázal prosadit tak jako jeho otec. Ostatně již roku 1351, tři roky po zisku úřadu, ho v něm vystřídal Vilém z Landštejna. Dalším významnějším zástupcem hohnsteinské linie byl Hynkův (12) syn, Hynek Berka z Hohnsteinu (+1419). V 90. letech se stal jedním ze zakládajících členů Panské jednoty, šlechtického uskupení stojícího v opozici proti králi Václavovi.⁶⁴ Navíc v letech 1396–1398 a 1399–1417 držel úřad nejvyššího zemského sudího a mezi lety 1397–1407 úřad fojta v Dolní Lužici.⁶⁵ Za zmínku

⁶² Toto dělení je na rozdíl od rozlišování jednotlivých větví pouhým produktem historiografie sloužícím k lepší orientaci. V pramenech se podobné rozdělení nevyskytuje. Názvy jsou odvozeny od majetku vlastního té které linii, ač v případě Kuřívod se nejednalo svým významem o důležitý majetek a nabízela by se lepší označení jako například linie housecká nebo dubská.

⁶³ Zastával ho již Hynek z Dubé (7) v letech (1305–1309) a Hynek Berka (10) v letech (1321–1348).

⁶⁴ AČ I, s. 54–55, č. 3.

⁶⁵ HORKÝ, *Páni z Dubé*, s. 93.

stojí ještě Hynek Hlaváč z Lipého (+1423), významný katolický pán počátku husitských válek sídlící v severních Čechách, který byl krátce před svou smrtí zvolen svatohavelským sněmem jedním z dvanácti zemských správců.⁶⁶ Mezi lety 1410–1420 také zastával úřad fojta v Horní Lužici.

Při pohledu na politické působení hohnsteinské linie je tak možné formulovat několik obecných závěrů. Za prvé, v době 50. až 80. let linie ustoupila z veřejného života, což bylo vyvoláno předčasnou smrtí Hynka (12) a nízkým věkem jeho synů, které nemohl přivést na královský dvůr a připravit jim tak pozici pro vstup do celozemské politiky. Za druhé, vzestup znovu zažívali od 90. let 14. století. Reprezentoval je Hynek Berka z Dubé na Hohnsteinu (+1419), který byl v počátku úzce spjat s šlechtickým odbojem proti králi Václavovi. V rámci vyrovnání panské jednoty s Václavem IV. si opozičníci následně vymohli větší vliv na jeho politiku, jinak řečeno, si úspěšně nárokovali právo zastávat úřady. Jednou z osob, která takto nabyla vyššího postavení, byl i Hynek. A za třetí, členové hohnsteinské linie spojovali svoji moc hlavně s vedlejšími zeměmi Koruny české, s Horní a Dolní Lužicí, což bylo pro tuto linii charakteristické a logicky souviselo s polohou jejího majetku.

Prvním zástupcem druhé berkovské linie, tzv. kuřivodské, byl Jindřich Berka z Dubé (13), v literatuře také zván Jednooký, nebo Starý.⁶⁷ První nepřímá zmínka o jeho existenci pochází z listiny z roku 1337, která pojednává o přenesení městského práva z Bezdězu na Bělou pod Bezdězem.⁶⁸ V listině figuruje kromě jejího vydavatele Hynka Berky (10) i jeho syn Hynek (12). Ten je zde jmenován jako „*filius senior*“, tedy starší syn. Celkem s jistotou se dá předpokládat, že nejmenovaným mladším synem je míněn Jindřich. Přímo se v pramenech vyskytuje poprvé až roku 1348 ve skupině pěti listin, které král Karel nechal vydat pro Hynka Berku a jeho syny v Praze 20. března. V nich například král odpouští Berkům jejich dluhy, potvrzuje jim majetky nebo nově udílí městečko Kravaře.⁶⁹

O samotném životě Jindřicha Jednookého (13) se příliš zmínek nezachovalo. Když pomínu zprávy z konfirmačních knih, které jsou svým obsahem přínosné pouze v otázce majetku, genealogie a titulatury, jedná se na základě mého výzkumu o necelé dvě desítky zmínek v různých typech pramenů. Politického života se Jindřich až na občasná zasedání u zemského

⁶⁶ Tamtéž, s. 134.

⁶⁷ V pramenech jsem na označení Jednooký narazil pouze jednou a to v listině vzniklé až padesát let po smrti Jindřicha, viz AČ I, s. 163. Jako starý, „*senior*“, se objevuje častěji. I přesto jsem v této práci zvolil přízvisko Jednooký, aby nedocházelo k záměně s jeho synem Jindřichem Starším.

⁶⁸ RBM IV, s. 169–172, č. 419.

⁶⁹ RBM V, s. 158–161, č. 309–313.

soudu neúčastnil.⁷⁰ Neobjevuje se v držení žádného úřadu, na rozdíl od svého synovce se například nezapojil do sporů krále Václava a šlechty a nevyskytuje se ani v listinách lokálního významu. Na zasedání soudu s sebou nicméně bral syny, což by mohlo napovídat tomu, že mu politika a budoucí postavení potomků nebyly lhostejné.⁷¹

Více informací máme z oblasti rodinných vztahů. Opravdovou raritou jsou dvě listiny, kterými Jindřich podělil majetek mezi své syny. Přinášejí nám nejen velice podrobné údaje o Jindřichově panství,⁷² ale i o jeho mužských potomcích. Díky časovému rozptylu zmínek – první je z roku 1391⁷³ druhá 1402⁷⁴ – nám navíc poskytují perspektivu desetiletého pohledu na vývoj kuřívodské linie. Z listin se dozvídáme, že měl Jindřich Jednooký celkem sedm synů. Nejstaršími z nich byli Hynek Dubský (14) a následně Jindřich starší (+1406) a Jindřich Berka (+1437). Tyto tři syny otec obdaroval v roce 1391, čímž byli odbytí z otcovy domácnosti a začali budovat vlastní rodinná centra. Mladší syny Václava (+1416), Jindřicha Hlaváče (+1433) a Jindřicha Vaňka (+1413) si u sebe podržel až do roku 1402, kdy byl každému z nich také udělen patřičný díl dědictví. V první smlouvě se vyskytuje jako mladší ze synů i Jan, v období mezi vydáním listin však musel zemřít, neboť ve druhé listině se již neobjevuje. Jen pro úplnost uvádím, že o možných Jindřichových dcerách se prameny nezmiňují. Jeho manželkou, která ho o několik let přežila, byla blíže neurčená Adla.⁷⁵ Jindřich se také díky brzké smrti svého bratra Hynka (12) stal opatrovníkem jeho dvou nezletilých synů. Jejich majetek spravoval od roku 1361 přibližně do poloviny 70. let.⁷⁶

Na Jindřichovi zaujme i jeho věk. Umírá někdy mezi rokem 1403, kdy se naposled vyskytuje v pramenech⁷⁷ a 1404, kdy je jeho manželka Adla jmenována jako vdova.⁷⁸ I kdybychom uvažovali o roku 1337, kdy se poprvé nepřímo objevuje, jako o roku jeho narození, dožil by se 67 let, věku na 14. století značně vysokého.

Ze sedmi Jindřichových synů se budu věnovat pouze nejstaršímu Hynkovi, zvanému Dubský (14), který byl prvním členem podlinie označované jako lipská, na kterou se v práci zaměřuji.

⁷⁰ U soudu se s ním můžeme setkat v letech 1386, 1396, 1398 a 1402. Viz AČ II, s. 347–348, č. 60, s. 355, č. 86, s. 358, č. 97, s. 359, č. 101, s. 359–360, č. 102; AČ III, s. 473, č. 64.

⁷¹ AČ II, s. 347–348, č. 60; AČ II, s. 359, č. 101.

⁷² Blíže k tomu viz kapitolu Pozemková struktura.

⁷³ PDZ I, s. 536–537, č. J10.

⁷⁴ PDZ I, s. 596, č. K20.

⁷⁵ LC VI, s. 128; PDZ II, s. 15, č. H3.

⁷⁶ Horký, *Páni z Dubé*, s. 84–87.

⁷⁷ LC VI, s. 102.

⁷⁸ LC VI, s. 128.

Pro pochopení, jak velice rozvětvená byla kuřivodská linie, nicméně alespoň zmíním i zbylé podlinie.

Až na Jana všichni Jindřichovi mužští potomci založili vlastní podlinii.⁷⁹ Hynek Dubský *lipskou*, Jindřich Starší (+1406) *milčanskou*, Jindřich Berka (+1437) *houseckou*, Václav (+1416) *kuřivodskou* (sic),⁸⁰ Jindřich Hlaváč (+1433) *jestřebskou* a Jindřich Vaněk (+1413) *hrádeckou*.⁸¹ Ač se podlinie v průběhu času v mnohém odlišovaly, zjednodušeně se dá říci, že Jindřichovi synové nastupovali do života z poměrně vyrovnaných pozic, alespoň co se týče majetku. Jako nejživotaschopnější, a to doslova, se nakonec ukázaly podlinie lipská a kuřivodská. Poslední členové prvně jmenované se dožili dokonce počátku 18. století, zprávy o kuřivodské podlinii mizí ve druhé polovině 17. století, kdy se její členové přesunuli do zahraničí. Nejkratší životnost prokázala podlinie milčanská, která vymřela hned dětmi Jindřicha Staršího a do dějin se prakticky neotiskla. Housecká a hrádecká podlinie dokázaly překonat období husitských válek, ale po polovině 15. století také vymřely. A nakonec podlinie jestřebská se se svými pěti členy dožila poloviny 16. století. Při započítání všech doložených mužských i ženských členů včetně Jindřicha Jednookého se tak dohromady jednalo o 142 členů za přibližně tři a půl století.

Jestliže se o Jindřichovi Jednookém dochovalo málo zpráv, o jeho synovy Hynkovi Dubském (14) je jich k dispozici ještě méně. Navíc se týkají pouze majetkových transakcí uvnitř rodiny. Zcela jistě se poprvé společně se svými bratry objevuje ve výše zmíněné dědičné listině z roku 1391. Nemyslím si však, že by teprve tehdy Hynek dosáhl zletilosti.⁸² Předpokladu, že byl starší, napovídá i fakt, že jeho otce můžeme považovat za dospělého, tedy schopného založit vlastní rodinu, nejpozději v 50. letech. Že by se věk plnoletosti jeho nejstarších synů naplnil až o třicet nebo čtyřicet let později je velice nepravděpodobné. V roce 1386 se navíc jako přísedící zemského soudu vedle otce Jindřicha Jednookého objevuje i jakýsi Hynek Berka z Dubé,⁸³ jímž byl dle mého názoru právě jeho nejstarší syn Hynek Dubský (14). Za tohoto předpokladu je nutné posunout dobu narození Hynka na přelom 60. a 70. let.

Z dochovaných dokladů je patrné, že se Hynkův otec Jindřich soustředil na rozšíření vlivu a majetku v severní části svého panství nacházející se jižně od Žitavy.⁸⁴ Tato oblast sousedila

⁷⁹ Znovu připomínám, že i toto dělení je pouze pomocným nástrojem sloužícím k orientaci v nepřehledném množství Berků z Dubé. V pramenech nemá žádnou oporu. Pokud je mi známo, zavedl ho August Sedláček.

⁸⁰ Neplést s nadřazenou kuřivodskou linií, jejímž praotcem byl Jindřich Jednooký.

⁸¹ Blíže ke genealogii Berků z Dubé viz OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný III.*, s. 813–818.

⁸² Hranice zletilosti byla ve středověku posunuta níže, než je tomu dnes. U mužů odpovídala přibližně 14 letům.

⁸³ AČ II, s. 347–348, č. 60.

⁸⁴ K rozšíření majetku, o které se zde Jindřich zasloužil, viz kapitolu Pozemková struktura.

na východě s panstvím pánů z Lemberka, s nimiž tak Berkové přicházeli v poslední třetině století do styku. To se projevovalo jak ve sféře majetkové, tak příbuzenské. Pravděpodobně někdy v 90. letech došlo ke spojení obou rodů sňatkem mezi Hynkem (14) a nejstarší dcerou Haška z Lemberka, Kateřinou.⁸⁵ Berka z Dubé tímto spojením usiloval o získání Haškova hradu Lemberka, jelikož Hašek neměl žádné mužské potomky a Lemberk by tak mohl díky sňatku s Kateřinou připadnout Hynkovi. K tomu ovšem nedošlo, protože roku 1398 vyvrcholily spory mezi Haškem a Janem z Vartenberka, které vedly k dobytí Lemberka a Haškovu uvěznění.⁸⁶ Hrad tak byl připojen k vartenberskému majetku a do rukou Berků, ovšem hohnsteinské linie, se dostal až ve 30. letech 14. století.⁸⁷

Hynek se na rozdíl od svého otce nedožil příliš vysokého věku. Naposledy se v pramenech objevuje v roce 1409, kdy věno své manželky převádí na nově získaný majetek v okolí města Jablonného, který koupil od svého mladšího bratra Jindřicha Berky.⁸⁸ O čtyři roky později je již Kateřina doložena jako vdova.⁸⁹ Někdy mezi léty 1409–1413 tedy Hynek zemřel.

Ani Jindřich Jednooký (13), ani žádný z jeho synů se politického dění v zemi za vlády králů Karla a Václava na rozdíl od svých hohnsteinských příbuzných prakticky neúčastnil. Tuto disproporci si vysvětlují hlavně tím, že Jindřichův (13) otec Hynek Berka (10) uvedl na dvůr pouze svého staršího syna Hynka (12). To je patrné z několika listin, kde se vedle sebe otec a syn Hynkové vyskytují.⁹⁰ Ve druhém a čtvrtém případě uvedeném v předešlé poznámce jsou listiny navíc vydány v Praze, což potvrzuje, že se syn Hynek pohyboval na rozdíl od svého mladšího bratra Jindřicha (13) v blízkosti otce i mimo severní Čechy. Politická pasivita kuřívodské linie byla dočasně podpořena i tím, že uvnitř ní došlo ke štěpení majetku o generaci dříve než u hohnsteinské linie, která nepříznivé důsledky z toho vyplývající pocítila až v době druhé čtvrtiny 15. století. Tento negativní vývoj se však měl změnit s příchodem husitských válek, ve kterých se úspěšně prosadili synové Hynka Dubského (14), Jaroslav (15) a Jindřich (16) z Milštejna.

⁸⁵ Roku 1396 ji Hynek jako své manželce zapisuje věno. Viz AČ III, s. 471, č. 46. Znovu roku 1409, AČ III, s. 478, č. 100.

⁸⁶ RAKOVÁ, *Vývoj pozemkové držby*, s. 80.

⁸⁷ PROKOP, *Proměny*, s. 74.

⁸⁸ AČ III, s. 478, č. 100.

⁸⁹ LC VII, s. 91.

⁹⁰ RBM IV, s. 169–172, č. 419; RBM IV, s. 498–500, č. 1258; RMB IV, s. 642–3, č. 1612; RBM V, s. 47–48, č. 92.

3.1.1 Lipská podlinie Berků z Dubé za časů husitských válek

Proces husitské revoluce s sebou přinesl mnoho společenských změn projevujících se na úrovni materiální, sociální, duchovní, kulturní nebo politické, abych jmenoval alespoň ty nejzákladnější. Byla to doba, kdy se rozvolňovaly tradiční společenské struktury. Docházelo k velkému politickému vzestupu nižší šlechty a méně i měšťanstva a naopak neméně významnému materiálnímu a politickému úpadku jedné z nejzákladnějších společenských organizací, katolické církve, o rozpadu jejího morálního kreditu ani nemluvě. V opozici ke katolické církvi vznikla nová utrakvistická konfese, které se podařilo uhájít právo na existenci a předznamenala tak příchod reformace. Poprvé od nástupu Lucemburků na český královský trůn, tedy po více jak sto letech, bylo zpochybněno jejich právo na vládu v Koruně české, která se v tomto smyslu rozdělila na země uznávající Zikmunda Lucemburského (Morava, Horní a Dolní Lužice, Slezsko), proti nimž stály Čechy, které ho odmítaly. Jednoduše řečeno byla to „*doba vymknutá z kloubů*“, jak ji trefně pojmenoval ve svém díle František Šmahel.⁹¹

Výše dotknutý vznik utrakvistického náboženství vedl zjednodušeně řečeno k rozdělení obyvatelstva Čech, ale šířeji i celého Českého království, na dvě skupiny. Na jedné straně stáli Husovi příznivci bojující za nápravu křesťanské církve vyznávající novou konfesi, na straně druhé lidé věrní starým pořádkům a katolické církvi slučující se kolem osoby krále Zikmunda Lucemburského. Hned na počátku válek se v Čechách zformovalo několik center Zikmundových věrných. Množstvím spojenců byly nejvýznamnější severní a západní Čechy, oblasti převážnou většinou katolické, kde si husitství muselo složitě probíjet cestu. Nutno ale zmínit, že severočeská šlechta nebyla příliš spolehlivým spojencem, postoje jednotlivých pánů k Zikmundovi se často měnily a nebyli proto příliš využíváni při vojenských taženích.⁹² Podstatnou roli v husitských válkách hrál také v západních Čechách se rozprostírající katolický plzeňský landfrýd úspěšně vzdorující husitům po celou dobu revoluce. Jako další Zikmundův spojenec se vyprofilovala tzv. Opočenská strana, neformální uskupení katolických pánů z východních Čech, které se však nacházelo v menšině obležené husity.⁹³ Nezanedbatelným činitelem byl i katolický pán Oldřich II. z Rožmberka vlastníci

⁹¹ ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce I–IV. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993.

⁹² BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty*, s. 40.

⁹³ Jako nejvýznamnější podporovatel krále z tohoto uskupení vystupuje Půta III. z Častolovic.

jedno z největších šlechtických dominií vůbec, položené v jižních Čechách, který se po počáteční nerozhodnosti také přiklonil k Zikmundovu táboru.⁹⁴

Jak bylo řečené výše, severní Čechy byly od počátku husitských válek převážně katolické. Početný rozrod Berků z Dubé z tohoto úzu ničím nevybočoval. Většinu jeho členů lze nicméně těžko kvůli jejich pasivitě v celém období označit za Zikmundovy spojence. Pouze několik z nich se aktivně postavilo ať na katolickou nebo na kališnickou stranu. Jedním z nich byl Hynek Hlaváč (+1423),⁹⁵ pán Lipé, který se společně s Janem z Michalovic, Otou z Bergova nebo Janem z Vartenberka (z Ralska) řadil k nejvýznamnějším podporovatelům Zikmunda v kraji. Husitství zde naopak nacházelo oporu pouze v několika málo osobách, kterými byli například rytíři Bartoš a Bernard z Valečova a Jan ze Smiřic nebo páni Čeněk III. z Vartenberka, Hynek Krušina z Lichtenburka a Jindřich Hlaváč na Jestřebí (+1433).⁹⁶ Ani městské husitské komunity se zde až na výjimky nevyskytovaly.⁹⁷ Skoro absolutní převaha katolictví v severních Čechách byla patrně vyvolána především tím, že sousedily s Horní Lužicí. V této vedlejší zemi Koruny české se stýkalo více vlivů a zájmů nejenom z Čech, ale i ze Slezska nebo Říše římské. Kvůli tomu nebyla Lužice ovlivněná vývojem v samotných Čechách a husitství jako česká anomálie se v ní nesetkalo s žádným ohlasem. Ba právě naopak, byla oblastí, která Zikmunda nejaktivněji podporovala v boji proti husitům.⁹⁸ Severní Čechy byly na Lužici, respektive na lužické Šestiměstí,⁹⁹ pevně navázány a to především hospodářsky. Mnohdy dokonce více než na královská města v Čechách. Několik šlechtických rodů také vlastnilo majetek nejen v Českém království, ale i v Lužici.¹⁰⁰ Proto není překvapením, že ani na severu Čech se husitství zpočátku neuchytilo. Roli jistě hrála i etnicko-jazyková struktura. V mnohých městech (Děčín, Benešov, Lipá, Kamenice) i celých oblastech (Šluknovsko, Rumbursko, Frýdlantsko) mělo převahu německy mluvící obyvatelstvo, které se většinově postavilo proti utrakvismu.¹⁰¹ Vliv na slabý ohlas kalicha mohlo mít i nízké zastoupení církevního majetku v celé oblasti, jehož kořistění bylo častým důvodem k oportunistickému příklonu k nové konfesi.

⁹⁴KAVKA, František, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, disertační práce FF UK 1947, s. 4–11.

⁹⁵ Člen hohnsteinské linie Berků z Dubé.

⁹⁶ Z podlinie jestřebské.

⁹⁷ Jedinou byla komuna v Mladé Boleslavi.

⁹⁸ ČORNEJ, *VDZKČ V*, s. 478–483.

⁹⁹ Šestiměstí byl spolek největších lužických měst Žitavy, Zhořelce, Kamence, Budyšina, Lubáně a Lobavy.

¹⁰⁰ Například Páni z Bergova, z Biberštejna, z Donína či Vartenberka.

¹⁰¹ ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 337–352.

Potenciál politického vzestupu, který s sebou přinášela neklidná doba, využili i bratři Jaroslav (15) a Jindřich (16) z Milštejna. V konfliktu se jednoznačně postavili na stranu Zikmunda Lucemburského, po jehož boku zůstali stát až do královy smrti roku 1437. Pro lepší pochopení jejich postavení a přínosu, který mohli mít pro posledního vládnoucího Lucemburka, je nutné ještě před popisem jejich vlastního života nastínit vývoj husitských válek v severních Čechách.

Přestože mělo katolictví v celé oblasti silnou pozici, nikdy se nepodařilo zformovat jakýkoliv obranný protihusitský spolek ani mezi českými pány, ani mezi nimi a lužickým Šestiměstím. Snahy o jeho vytvoření byly přítomné hlavně v prvních letech války, kvůli četným rozporům majícím v kraji dlouhou tradici však k ničemu nevedly.¹⁰² Neklidná doba postrádající silnou panovnickou moc naopak vedla k častým pomezním půtkám a kořistním výbojům jednotlivých šlechticů do blízkosti Žitavy. Spolupráce tak měla po celou dobu pouze formu intenzivního zasílání zpráv z Čech do Lužice o pohybu husitských vojsk a občasné nahodilé vojenské pomoci hlavně Žitavy českým pánům. Severočeská šlechta byla v přímém kontaktu i se Zikmundem. Tak na přelomu let 1422/23 se ho Hynek Hlaváč z Lipé, Jan z Michalovic, Petr z Vartenberka a „pan Dubský“, pod kterýmžto označením se skrývá nejspíše Jaroslav Berka z Milštejna (15), vydali neúspěšně žádat o pomoc do Uher.¹⁰³ Na cestu se vypravili ne náhodou z katolické Žitavy.

Nejednotnost katolického tábora a převážně defenzivní postoj celých severních Čech vůči husitům měly jistě negativní vliv na vývoj válek v celé oblasti. Od roku 1420, kdy vstoupila nepřátelská vojska do kraje poprvé, tak pozice katolictví kvůli četným porážkám neustále klesala. Roku 1420 byla Hynkem Krušinou z Lichtenburka vypálena největší církevní instituce oblasti, cisterciácký klášter Hradiště u Mnichova Hradiště, o rok později povstalo město Mladá Boleslav proti svému pánu Janu z Michalovic a přidalo se k husitům.¹⁰⁴ Následujícího roku bylo dobyté berkovské město Benešov nad Ploučnicí. V létě 1424 bylo zase ztraceno město Oty z Bergova, Turnov, s nedalekým vartenberským hradem Valdštejnem, obojí majetky Zikmundových spojenců. Husité jednoduše rok od roku ovládali čím dál větší část severních Čech. Tento proces završilo obsazení – pravděpodobně bez boje – centra celé oblasti, Lipé, v květnu 1426 a ovládnutí významné zemské stezky spojující Prahu

¹⁰² K vyjednávání mezi Lužicí a katolickou šlechtou viz například ANDĚL, *Husitství*, s. 47–48.

¹⁰³ CDLS II, s. 130. Srovnej s ANDĚL, *Husitství*, s. 52.

¹⁰⁴ Mladá Boleslav je jediným příkladem vzpoury městské obce v severních Čechách.

s Žitavou o rok později.¹⁰⁵ Od té doby už v kraji neexistovala síla, která by se husitům mohla postavit, a jejich výpady začaly směřovat do Horní Lužice.

Nutno říci, že kališníci nemuseli všechna města a hrady dobývat silou. Někteří páni a rytíři se k nim přidávali „dobrovolně“ pod tlakem jejich sílící moci a přítomnosti v kraji. Ideálním příkladem je v tomto směru Jan z Ralska, který vlastnil tři hrady v blízkosti Žitavské stezky.¹⁰⁶ Přestože dlouho stál na Zikmundově straně, po obsazení velké části oblasti husity se roku 1427 přidal na jejich stranu a otevřel jim svůj hrad Vartenberk a Lemberk.¹⁰⁷ I přes kališnickou převahu nastolenou definitivně po polovině 20. let však zůstali někteří šlechtici na katolické straně. Patřili mezi ně i bratři Berkové.

Jaroslav (15) a Jindřich (16) z Milštejna stáli na straně císaře Zikmunda od počátku husitských válek. Jak uvádí Jaroslav Panáček, v době smrti otce Hynka Dubského (14) byli nezletilí.¹⁰⁸ Do nastalého konfliktu tedy vstupovali velmi mladí, a není proto překvapením, že stáli ve stínu a následovali politiku svého staršího příbuzného Hynka Hlaváče z Lipé (+1423), který nasbíral mnoho politických zkušeností v době, kdy zastával úřad fojta v Horní Lužici. Po smrti Hynka Berky z Hohnsteinu roku 1419, se totiž Hynek Hlaváč stal jednoznačně nejmocnějším mužem celé berkovské podvětvě. Velký vliv, který měl nejen v oblasti severních Čech, ale i z pohledu celozemského, dokazuje jeho dvojí zvolení za zemského správce na čáslavském a svatohavelském sněmu v letech 1421 a 1423. V počátečních letech války díky jeho postavení podle mého názoru došlo dokonce k poměrně neobvyklému jevu a to ke sjednocení politiky a postupu několika členů berkovského rodu. Kromě Hynka Hlaváče a bratrů Jaroslava a Jindřicha z Milštejna šlo určitě ještě o Jindřicha Berku z Housky (+1437). I když lze předpokládat podporu i dalších Berků, rod zcela jednotný nebyl. Na husitskou stranu se postavil Jindřich Hlaváč (+1433),¹⁰⁹ který se stal hejtmanem v Lipé po tom, co ji husité ovládli. Smrtí Hynka Hlaváče (+1423) nejen rod, ale i celá katolická strana přišla o významnou osobnost, která mohla svými schopnostmi a vlivem pod sebou sjednocovat více jednotlivců a berkovská jednota se tak rozpadla

¹⁰⁵ Tzv. Žitavská stezka procházející v kraji Mladou Boleslaví, Bělou pod Bezdězem, Kuřívodami, Mimoní a Jablonným. Viz VÁVRA, Ivan, *Žitavská cesta*, in: Historická geografie 12, 1974, s. 27–91.

¹⁰⁶ Jednalo se o Ralsko, Vartenberk a Lemberk.

¹⁰⁷ ČORNEJ, *VDZKČ V*, s. 537.

¹⁰⁸ Tomu nasvědčuje fakt, že jejich strýc Václav (+1416) rok po smrti jejich otce prezentoval faráře do Cvikova (LC VII, s. 103). Roku 1416 navíc opět do Cvikova prezentoval jejich další příbuzný Hynek Hlaváč (+1423) (LC VIII, s. 202). Zdá se tedy, že poručníkem bratrů byl nejdříve Václav, který ovšem roku 1416 zemřel a jeho roli tak přebral do roku 1419, kdy dospěl Jaroslav a převzal dědictví po otci, Hynek. Viz Peša, *Cvikov*, s. 41.

¹⁰⁹ Jindřich Hlaváč byl synem Jindřicha Jednookého a zakladatelem tzv. jestřebské podlinie.

O Jaroslavovi a Jindřichovi z lipské podlinie je v souvislosti s husitskými válkami slyšet už v první polovině 20. let. Mnohem četnější zmínky ovšem pocházejí až z poloviny druhé. Je možné to sice považovat pouze za důsledek různého stupně dochování pramenů, já pro to však vidím spíše jiné příčiny. Jednak to bylo nepochybně ovlivněno mládím obou bratrů. Jaroslav se v pramenech objevuje poprvé roku 1419,¹¹⁰ Jindřich jistě až o deset let později.¹¹¹ Můžeme předpokládat, že teprve nedlouho před těmito výskyty dosáhli dospělosti. Podstatnější důvod byl ale ještě jiný. Jak bylo řečeno, husité v průběhu 20. let postupně ovládali čím dál větší část severních Čech. Po odpadnutí Jana z Ralska roku 1427, už v oblasti nezbyvalo příliš mnoho Zikmundových věrných. Kritická byla situace především pro katolickou Lužici, která kvůli tomu měla kališnická vojska takřkajíc před branami. Přirozeně tak stoupala cena zbylých katolíků v Čechách, kteří mohli lužická města včas varovat před táhnoucím husitským vojskem, zvláště když drželi majetek v jejich těsném sousedství jako Jaroslav a Jindřich.¹¹² Skutečnost, že bratři zůstali jedněmi z posledních katolických pánů v kraji, tak byla podle mého názoru hlavní příčinou následného vzestupu lipské podlinie.

Ve veřejném životě byl ve 20. letech aktivní hlavně Jaroslav. Roku 1422 se účastnil výše zmíněné cesty do Uher, což mohlo mít velký vliv na budoucí postavení obou bratrů. Jaroslav se tím dostal do povědomí katolického tábora, možná se setkal přímo se Zikmundem a zařadil se tím mezi katolické pány, u kterých mohl král hledat podporu. Dalším zlomovým bodem byly roky 1425/26, kdy bratři na krátký čas obsadili významné město Lipá, které původně patřilo jejich bratranci Hynku Hlaváčovi (+1423). Po jeho smrti ho získali Hynkovi příbuzní Vilém z Ronova a Jan z Tolštejna, kteří ale oba zemřeli krátce po něm roku 1425. Až poté se město, společně s dalším majetkem, dostalo do držby Jaroslava a Jindřicha. Z vlastnictví Lipé se ovšem bratři netěšili dlouho, neboť už v květnu následujícího roku ji obsadili husité a její původní vlastníci se museli stáhnout na svůj hrad Milštejn. I přes ztrátu města však můžeme ve druhé polovině 20. let pozorovat značný nárůst jejich majetku. S Lipou získali i panství položené jihozápadně od ní, tzv. Kravařský újezd, s hradem Ronovem a v následujících letech určitý čas vlastnili arcibiskupský hrad Helfenburk u Úštěku. V letech 1427–1429 tak drželi

¹¹⁰ AČ IV, s. 375–376, č. 35.

¹¹¹ AČ VI, s. 485, č. 38. Dospění Jindřicha je nutné posunout již před rok 1429. Vzhledem k roku úmrtí jeho otce (nejpozději 1413) musel dosáhnout dospělosti někdy kolem poloviny 20. let.

¹¹² Po pádu Grabštejna do husitských rukou roku 1430 byly dokonce zbylé hrady v blízkosti Lužice převážně v rukou Berků z Dubé. Jednalo se o Milštejn, který nedílně drželi Jaroslav s Jindřichem a Tolštejn, Fredevald a Sloup patřící hohnsteinské linii. Viz Anděl, *Husitství*, s. 74.

celkem tři hrady,¹¹³ což na tehdejší poměry nebylo zanedbatelné množství. Tato skutečnost jistě zvyšovala jejich cenu v očích krále Zikmunda.¹¹⁴

To, že se Jaroslav pohyboval na politické úrovni přesahující lokální charakter, dokládají i jeho styky s arcibiskupem Konrádem z Vechty¹¹⁵ nebo Půtou III. z Častolovic.¹¹⁶ V srpnu 1426 společně s Půtou svědčil na listině pojednávající o dlužích mezi dvěma pro nás nepodstatnými šlechtici. Listina byla navíc vydána a týkala se majetků v Hradeckém kraji, tedy mimo přirozenou oblast Jaroslavova vlivu, který držel majetek v sousedním Boleslavském kraji.¹¹⁷ Do následujícího roku spadá nejasná epizoda s vlastnictvím hradu Helfenburku, který měli ve stejném roce držet jak Půta, tak Jaroslav. Zda mezi nimi došlo k nějaké majetkové transakci, není jasné.¹¹⁸ Roku 1428 kališníci plánovali další vpád do kraje, tentokrát až do Lužice. Varovat ji o tomto nebezpečí se vydali Jan z Michalovic a jeden z bratrů z Milštejna.¹¹⁹ Rokování ve Zhořelci se účastnil i Půta. O rok později se opět Berka, tentokrát Jindřich, znovu objevil ve Zhořelci a napomáhal s plánováním obrany proti dalšímu možnému útoku husitů. Ke konci husitských válek, v roce 1431, se navíc Jaroslav ještě jednou pohyboval na Zikmundově dvoře mimo Čechy. Tentokrát společně s dalšími pány, jako byl Oldřich z Rožmberka, Aleš Holický ze Šternberka nebo Vilém z Házmburka, svědčil na významné listině vydané v červenci v Norimberku, kterou Zikmund zastavoval celé Kladsko Půtovi z Častolovic za dluhy v hodnotě 9600 kop grošů, které u něj měl.¹²⁰ Z těchto různých dokladů jsou patrné dvě věci. Zaprvé, severní a východní Čechy si byly velice blízko a kontakty mezi členy katolického tábora nebyly výjimečné. A zadruhé, Jaroslav a Jindřich zachovávali věrnost císaři a udržovali s ním dobré vztahy, z čehož později profitovali.

Ještě blíže si byli bratři a celé severní Čechy s hornolužickým Šestiměstím. Důvodem k tomu byly velice specifické sociální, politické a hospodářské poměry panující v této vedlejší zemi. Na rozdíl od Čech v ní totiž hlavní politickou, ale i hospodářskou moc nedržela v rukou šlechta, ale městský svaz tvořený Zhořelcem, Budyšínem, Kamencem, Lobavou, Lubání a

¹¹³ Milštejn, Ronov a Helfenburk.

¹¹⁴ Podrobně se otázkou držby tohoto majetku zabývá kapitola Pozemková struktura.

¹¹⁵ Jaroslav svědčil na jeho zástavní listině. Viz AČ VI, s. 484–485, č. 37.

¹¹⁶ Půta byl předním členem tzv. Opočenské strany, významným spojencem císaře ve východních Čechách. Viz ŠANDERA, Martin, *Půta z Častolovic – integrující činitel česko (kladsko)-slezského pohraničí*, in: Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku, Praha 2003, s. 275–293.

¹¹⁷ AČ XXXVI, s. 72–75, č. 70.

¹¹⁸ Viz kapitulu Pozemková struktura.

¹¹⁹ CDLS II, s. 624–625.

¹²⁰ AČ I, s. 533–534, č. 211, 213 nebo AČK 5, s. 208–209, č. 337.

postupem času i Žitavou. Pro severočeské pány tak bylo výhodnější spolupracovat spíše s městským svazem,¹²¹ nežli s lužickou šlechtou, jak by to mohla vyžadovat jejich čest.

Kromě výše zmíněných případů je to patrné z množství zpráv, které si hornolužická města s mnoha šlechtici vyměnila, a které se nejčastěji týkaly pohybu husitských vojsk a vývoje válek v Čechách vůbec.¹²² Roku 1431 byli jako nejvýznamnější informátoři jmenováni Jaroslav a Jindřich nebo Jan z Michalovic a Ota z Bergova. Za poskytované informace se jednotlivá města odvděčovala vojenskou podporou nebo zásobováním. Tak roku 1429 vybavilo město Zhořelec hrad Milštejn dvěma puškami a střelným prachem.¹²³ Jako zvláště dobré se jeví především vztahy lužických měst a bratrů z Milštejna. Prakticky neslyšíme o tom, že by s nimi měli jakékoliv konflikty a to ani v době absence královské moci, která k nim přímo vybízela. K jistým neshodám došlo se Zhořelcem (1429) a Budyšínem (1431), ale o přímém napadení Berky není zmínky. To už se nedá říci o mnohých jiných šlechticích, příbuzných Jaroslava a Jindřicha nevyjímaje, kteří využívali nepokojných let válek a interregna k plenění a kradení dobytka v okolí lužických měst, zvláště nejbližší Žitavy. Kromě čistě materiálních cílů je k tomu jistě vedla i otázka prestiže. Nechtěli se totiž smířit se silným hospodářským postavením měst, která si na jeho základě často počínala na šlechtický vkus příliš suverénně a nepatřičně své sociální pozici. Týkalo se to například Václava z Donína a jeho jmenovce z Biberštejna, Jana Berky z Tolštejna (roku 1425), Jindřicha Berky z Vildštejna (roku 1425), Venče z Donína nebo Albrechta Berky z Vildštejna (1442). S jistou mírou zjednodušení se dá říci, že do Horní Lužice podnikala výpady většina z šlechticů, kteří drželi hrady v blízkosti hranic. Mezi těmito drobnějšími konflikty, které se omezily na občasnou kořistní výpravu, vystupuje do popředí intenzivní spor lužických měst s rodem Vartenberků, který trval i po skončení husitských válek a přerostl v několikaletou tzv. vartenberskou válku, ve které se ovšem na stranu Vartenberků proti hornolužickým městům připojilo mnoho dalších šlechticů.¹²⁴ Ani za tímto konfliktem se neskrývaly žádné vyšší náboženské nebo politické cíle, ale šlo čistě o majetek a prestiž. Jeho vypuknutí a hlavně velice dlouhé trvání bylo umožněno absencí královské moci. Boj měl totiž často charakter přepadání městských kupců na cestách, za jejich bezpečnost ručil právě král.

Konec husitských válek roku 1436, kdy na sněmu v Jihlavě došlo k potvrzení Basilejských kompaktát a uznání Zikmunda Lucemburského českým králem, tak v severních Čechách

¹²¹ Především s nejbližší položenou Žitavou, ale i se vzdálenějším Zhořelcem.

¹²² Například CDLS II, s. 36; s. 167–168; s. 506–507;

¹²³ ANDĚL, Rudolf, *Styky severních Čech s Lužicí v letech 1419–1434*, in: Sborník severočeského muzea, společenské vědy historia I., Liberec 1958, s. 17–18.

¹²⁴ Přehledný popis tohoto konfliktu viz BOŇKOVÁ, *Vztahy severočeské šlechty*, s. 103–119.

rozhodně nelze chápat jako konec válečných let, ať už kvůli navazující vartenberské válce, či proto, že se na mnohých hradech udržely posádky radikálních husitů, které odmítaly složit zbraně a byly vypuzeny až po čase.¹²⁵ Toto navíc neplatí pouze pro sever Čech. Konflikty menšího rozsahu byly přítomné v Čechách i po roce 1436 a to zvláště v příhraničních oblastech, kde nebyla panovníkova moc tak znatelná. Jihlavský sněm tak měl význam hlavně pro vztah Českého království k zahraničním sousedům, se kterými nastal po dlouhých letech mír. Konce válek se však již nedožil starší z bratrů Jaroslav Berka (15), jenž zemřel v poměrně mladém věku necelých 40 let roku 1433.¹²⁶ Nezachovali se po něm žádní potomci, takže veškerý majetek plynule přešel na mladšího Jindřicha (16) a následně na jeho čtyři syny, aniž by došlo k jeho rozdělení. To bylo jistě výhodou, která napomohla mocenskému vzestupu lipské podlinie v následujících letech.

¹²⁵ Například na hradech Grabštejn nebo Falkenburk.

¹²⁶ PEŠA, *Cvikov*, s. 43.

4. Jindřich Berka z Dubé a Lipé

4.1 Vstup do celozemské politiky

Dříve než budu pokračovat ve výkladu dějin berkovského rodu, je třeba vyřešit genealogický problém spojený s osobou Jindřicha Berky z Dubé (16). V literatuře totiž panují neshody ohledně toho, jestli byl osobou pouze jednou, nebo zda šlo o otce a syna.¹²⁷ Tyto spory jsou vyvolány dlouhověkostí Berky, který by se v prvním případě dožil šedesáti až sedmdesáti let, a hlavně velice pozdním výskytem tří z jeho čtyř synů v pramenech. Ti se poprvé objevují až na počátku 70. let 15. století, tedy těsně před smrtí otce.¹²⁸ To je celkem nezvyklým jevem, neboť by to znamenalo, že buď dosáhli dospělosti opravdu až v této době a Jindřich je tedy počal až po čtyřicítce, anebo byli mnohem starší, avšak otec se je z nějakého důvodu nesnažil zapojit do politického života a ani prameny lokálního úrovně je nijak nezachytily.¹²⁹

Podle druhé varianty Jindřich z Milštejna (16), syn Hynka Dubského (14), zemřel kolem roku 1447 a jeho stejnojmenný syn plynule nastoupil na jeho místo. Přestože by tato teorie vyřešila jak problém s nepravděpodobnou dlouhověkostí, tak s pozdním výskytem Jindřichových synů, kloním se k variantě první, která pracuje pouze s jedním Jindřichem. Vyházím přitom z pramenů, ve kterých se mi nepodařilo nalézt ani náznak toho, že by měl Jindřich stejnojmenného syna.¹³⁰ Navíc mi nepřijde pravděpodobné, že by ve 40. letech, kdy mělo dojít k „výměně“ otce a syna, nedošlo k úpadku lipské podlinie. Právě naopak, 40. léta byla dobou kontinuálního růstu politické aktivity Jindřicha a vzestupu jeho moci. K pozdnímu výskytu tří synů Jiřího (18), Jana (19) a Petra (20) mohlo podle mě dojít kvůli tomu, že pocházeli až z druhého Berkova manželství s Alžbětou z Poděbrad, které bylo uzavřeno pravděpodobně někdy ve 40. letech.¹³¹ Doba jejich prvního objevení se v pramenech by tedy nebyla tak nezvykle pozdní. O prvním manželství, ze kterého pocházel nejstarší syn Jaroslav

¹²⁷ S první možností pracoval HIEKE, Wenzel, *Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen II.*, in: *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 25, Praha 1887, s. 51–75. a po něm další. Druhou jako první zastupoval KNOTHE, Hermann, *Zur genealogie der Berka von der Duba aus dem Hause Mühlstein*, in: *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs* 8, 1885, s. 81–100.

¹²⁸ Nejstarší syn Jaroslav je jmenován již k roku 1454, viz AČ XXXVII, s. 1471, č. 66.

¹²⁹ Před rokem 1471 o nich neexistuje jediná zmínka.

¹³⁰ Žádný neznámý Jindřich se například nevyskytuje ani v zápisech boleslavského a litoměřického landfrýdu, kde jsou zmíněni všichni významnější šlechtici obou krajů.

¹³¹ Doba sňatku samozřejmě není známa, ale věřím, že ji lze odvozovat od faktického zisku Lipé Jindřichem roku 1443/4. Jako její nový vlastník se mohl Jiřímu z Poděbrad jevit jako adekvátní spojenc, se kterým by se bylo vhodné příbuzensky svázat.

(17), se zároveň nedochovaly žádné zprávy. Proto v práci pracuji s variantou, která přijímá pouze jednu osobu Jindřicha, který žil přibližně v letech 1410–1470.

Roku 1436 dosáhl Zikmund Lucemburský svého dlouhodobého cíle a po sedmnácti letech konečně opět dosedl na český královský trůn. Po svém nástupu začal s procesem konsolidace země. Snažil se upevnit panovnickou moc a znovu obnovit funkční správu království. Aby posílil svou pozici, začal také českým šlechticům udílet další majetky a potvrzovat jim jejich starší zisky z dob války, a to nejen svým katolickým spojencům, ale i umírněným utrakvistům bojujícím na jeho straně, čímž si je snažil naklonit. Jedním z těchto obdarovaných byl i katolík Jindřich Berka z Milštejna (16), jemuž král Zikmund roku 1435 udělil „za věrné služby“ a jeho dlouhodobou podporu hrad, město a celé panství Lipá.¹³² Získání Lipé bylo přelomovým okamžikem v dějinách lipské podlinie. Jednalo se totiž o město, které zastávalo roli nejvýznamnějšího správního, hospodářského, obchodního i vojenského centra v rozsáhlé části severních Čech a svému vlastníkovvi tak přinášelo celou řadu nesporných benefitů. Nejbližší srovnatelná města Mladá Boleslav, Mělník, Litoměřice, Ústí nad Labem a Žitava byla od Lipé vzdálena několik desítek kilometrů.¹³³ Ovládnutí tohoto města tak pozvedlo Jindřicha (16) a jeho potomky mezi jedny z nejbohatších osob celého kraje. Zařadili se tím na roveň velkých majetkových vlastníků, jako byl Jan Smiřický nebo páni z Michalovic a stejně jako oni díky tomu mohli aktivně vystupovat v celozemské politice. Jindřich však nemohl z Lipé profitovat hned od roku 1435, poněvadž ji v té době držel Zikmund Děčinský z Vartenberka, který se města odmítal dobrovolně vzdát. Na faktické ovládnutí tak musel Berka počkat ještě několik let.¹³⁴

Stárnoucímu Zikmundovi ale nebylo dopřáno dokončit stabilizaci země, neboť již v prosinci roku 1437 v necelých sedmdesáti letech zemřel. Nastolení míru, řádu a práva v království tak po něm převzal manžel jeho dcery Alžběty Lucemburské, Albrecht Habsburský.

Ani on neměl v Čechách jednoduchou pozici a prosadil se pouze pomocí ozbrojené síly. Neklid v zemi pramenil z nejednotnosti stavovské obce, která byla již od konce Zikmundovy vlády rozpolcena do tří mocenských skupin. Brzká Zikmundova smrt soupeření mezi nimi jen umocnila. Část šlechty, tzv. rakouská strana, podporovala ve volebním a následně i faktickém boji Albrechta Habsburského. Druhá skupina, Ptáčkova, se naopak snažila prosadit

¹³² Tento majetek měl panovník získat jako odúmrť po smrti Hynka Hlaváče z Lipé a Viléma z Ronova (viz výše). AČ XXXVI, s. 179–180, č. 99.

¹³³ EBELOVÁ, Ivana – PANÁČEK, Jaroslav – GAJDOŠÍK, Petr (edd.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722*, Ústí nad Labem 2005, s. 16.

¹³⁴ Pro bližší informace k držbě Lipé viz kapitolu Pozemková struktura.

kandidaturu polského prince Kazimíra. Vycházela z dřívějšího Žižkova sirotčího svazu, který měl silnou pozici ve východních Čechách, a reprezentovala tedy v první řadě zájmy utrakvismu, ačkoliv se neuzavírala ani před katolíky. V pozdější době tvořila základ spojených východních landfrýdů. Jejimi hlavními činiteli byl Hynce Ptáček z Pirkenštejna, Aleš Holický ze Šternberka, Petr ze Zvířetic nebo Jiří z Poděbrad.¹³⁵ Třetí, nejméně podstatnou stranu, tvořil Tábor a zbytky jeho městského svazu (například Žatec, Louny).

I severočeskou šlechtu rozdělila otázka volby nového krále, nicméně její většina stála na „katolické“ straně Albrechta.¹³⁶ Domnívám se, že je to potvrzením katolického charakteru celé oblasti, který byl husitskými válkami jen dočasně a povrchně změněn. Jako příklad může sloužit přední postava vartenberských válek, Zikmund Děčínský z Vartenberka. Ač původně katolík, v průběhu válek se asi pod tlakem či z prospěchu přidal k husitům. Po bitvě u Lipan pak vyháněl z kraje radikální husity a po smrti Zikmunda jako umírněný husita aktivně podporoval katolíka Albrechta Habsburského. Na straně Albrechta stál jistě i Jindřich Berka (16). Poprvé od formálního zisku Lipé o něm slyšíme roku 1437 v souvislosti s prosincovým zemským sněmem, na němž byl částí politické obce zvolen Albrecht Habsburský českým králem.¹³⁷ Jindřich se tohoto sněmu ani zbylého volebního soupeření neúčastnil, jako obvykle o něm ale informoval město Žitavu. Přesně v den volby, 26. prosince, jí ze svého hradu Ronova psal o probíhajícím sněmování a zároveň ji varoval před Zikmundem Vartenberským, který podle jeho názoru po skončení jednání plánoval provést další vpád do Lužice.¹³⁸

Jak bylo zmíněno výše, Habsburk nebyl jediným kandidátem na uprázdněný trůn. Druhý uchazeč polský král Vladislav Jagellonský se při sporu s ním neobával sáhnout ani ke zbraním.¹³⁹ V létě roku 1438 vyslal do Čech vojsko podporované zemskou protihabsburskou opozicí. Aby tažení podpořil, nebo při neúspěchu této hlavní armády získal alespoň něco, obsadil zároveň nechráněné Slezsko. Jak se ukázalo, hlavní útok do Čech byl opravdu neúspěšný a po patové situaci u Tábora byly polské jednotky nuceny se stáhnout. Albrecht naopak v říjnu podnikl úspěšnou ofenzivu do Slezska s cílem jeho opětovného připojení.¹⁴⁰ Přestože nejkratší cesta do této vedlejší země vedla skrze východní Čechy, nemohl se po ní král vydat, neboť by musel přejít přes rozsáhlé území svých vnitrozemských nepřátel. Místo

¹³⁵ Tyto dvě neformální skupiny se na konci 40. let transformovaly v pevně ustanovené nepřátelské jednoty Strakonickou (rakouská) a Poděbradskou (Ptáčkova).

¹³⁶ BERAN, *Boleslavský landfrýd*, s. 76.

¹³⁷ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 267–270.

¹³⁸ CDLS II, s. 691–692.

¹³⁹ Českým králem se měl stát Vladislavův mladší bratr Kazimír, pro jeho mládí ho nicméně v boji zastupoval Vladislav. Viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 50–54. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 247–249, 315.

¹⁴⁰ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 398–404.

toho táhl s armádou na sever do Horní Lužice a z ní následně na východ do Slezska. Vítězné vojenské tažení tak zároveň využil jako holdovací jízdu, kdy mu nejdříve Žitava, Zhořelec, Vratislav a nakonec i většina slezských knížat složila hold.¹⁴¹ Jelikož táhnul přes severní Čechy, využil i služeb Jindřicha Berky, jak dokládají účty města Zhořelce. Jindřich byl vyslán napřed do tohoto hornolužického města pravděpodobně proto, aby zajistil vše potřebné pro příjezd krále a jeho družiny.¹⁴² Dále s ním však asi necestoval.

Stejně jako Zikmund, ani Albrecht se netěšil z vlády nad českými zeměmi příliš dlouho. Již v říjnu 1439, necelé dva roky po svém nástupu, zemřel při návratu z tažení proti Turkům.¹⁴³ Jeho vláda tak nepřinesla mnoho změn a na stabilizaci země neměla prakticky vliv. Z pohledu severních Čech tomu bylo spíše naopak. Jak už bylo připomenuto, jedním z podporovatelů Albrechta na severu byl i Zikmund z Vartenberka. Společně s králem také táhl v létě 1438 k Táboru, kam se stáhla polská armáda. Při obléhání města se však v ležení začaly šířit zvěsti o tom, že Zikmund plánuje krále zradit, a byl proto zajat a uvězněn v Jindřichově Hradci, kde nejpozději na začátku jara příštího roku zemřel.¹⁴⁴ Jako pomstu za otcovu smrt povstali proti Albrechtovi na jaře 1439 Zikmundovi synové Jindřich a Jan, kteří začali napadat královny spojence v celém kraji. Jejich terčem se stal předně Jan Smiřický, jehož Roudnici nad Labem vypálili.¹⁴⁵ I Berkové v této době přispívali k neutěšenému stavu v oblasti. V letech 1438/9 eskalovaly jejich spory se saským kurfiřtem a markrabětem míšeňským, Fridrichem II. Saským.¹⁴⁶ Pramenily z nejisté zemské hranice na severovýchodě Čech, kde docházelo ke střetávání zájmů kurfiřta a místní české šlechty. Království české zde pronikalo do sousední země podél toku Labe až ke Königsteinu a Pirně a majetek, konkrétně panství Hohnstein, zde držela i hohnsteinská linie Berků z Dubé. Saský kurfiřt samozřejmě usiloval o scelení své země a snažil se posunout území Míšeňska k přirozené hranici Krušných hor. V případě Berků byl úspěšný a roku 1443 odkoupil jejich panství. Severní Čechy tak i na přelomu třicátých a čtyřicátých let zůstávaly velice neklidnou oblastí.

Smrt Albrechta se zpětně jeví jako přelomová událost. Počalo jí totiž třináctileté interregnum nejen v Českém království, kde tomu tak bylo v menší míře už za husitské revoluce, ale v celé

¹⁴¹ Šlo o cestu, kterou obvykle vykonal nový český král po vedlejších zemích Koruny a při níž mu zástupci tamější stavovské obce složili slib věrnosti. On jim za to většinou potvrdil privilegia získaná od předešlých králů a slíbil, že jejich zem neoddělí od Království českého. Viz BOBKOVÁ, Lenka, *Českému králi a Koruně chceme zachovávat věrnost. Lenní a holdovací přísahy v zemích České koruny v pozdním středověku na příkladu Slezska a Horní Lužice*, in: *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Praha 2009, s. 51–63.

¹⁴² CDLS IV, s. 45–46. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 404, poznámka č. 4.

¹⁴³ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 56.

¹⁴⁴ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 362–363.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 413.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 499–501.

Koruně české. Že k tomu dojde, však nemohl po skonu krále nikdo tušit a co je důležitější, nikdo si to ani nepřál. Hned roku 1440 se proto začalo intenzivně jednat o volbě nového panovníka. Ještě před tím muselo nicméně dojít k narovnání sporů uvnitř Čech samotných, jelikož hrozilo, že by se mohly neshody mezi jednotlivými mocenskými bloky vyvinout v další válku. V lednu 1440 se proto sešel zemský sněm v Praze, na němž byla uzavřena dohoda, formulovaná v tzv. mírném listu. Na jeho základě došlo k nastolení udržitelného statu quo mezi rakouskou stranou a stranou Ptáčka z Pirkenštejna, neboť byla zrušena všechna Albrechtova právní nařízení poškozující jeho opozici. Habsburkovo panování tak bylo z právního hlediska anulováno a země se navrátila do stavu doby konce vlády Zikmunda Lucemburského.¹⁴⁷ Protože české politická obec nemohla předpokládat, za jak dlouho dosedne na trůn nový panovník, přistoupila k ještě zásadnějším kroku a převzala stabilizaci země do vlastních rukou. Od března 1440 proto po celých Čechách začaly vznikat landfrýdy, které měli sloužit jako nástroj této politiky.¹⁴⁸

Zavedení landfrýdů a hlavně jejich neplánovaně dlouhé fungování vedlo nakonec k tomu, že se politické dění přesunulo z úrovně celozemské na úroveň krajskou, což umožňovalo i méně bohatým šlechticům účastnit se politiky a získávat cenné zkušenosti.¹⁴⁹ U některých z nich to dokonce vedlo k mocenskému vzestupu a pozdějšímu prosazení se na dvoře krále Ladislava Habsburského a Jiřího z Poděbrad.

To byl podle mého názoru i případ Jindřicha Berky z Dubé (16), který se díky poloze svého majetku stal členem hned dvou landfrýdů, boleslavského a litoměřického. Pro pozdější směřování Jindřicha byla podstatná účast hlavně v prvně jmenovaném spolku, poněvadž jedním z jeho hejtmanů byl mladý Jiří z Poděbrad. Můžeme tedy předpokládat, že od roku 1440 docházelo k setkávání obou šlechticů nejen na úrovni zemské (viz níže), ale i krajské, což vyvrcholilo příbuzenským spojením obou rodů a vzájemnou spoluprací ve 40. letech. Přiklonění se k Jiřímu z Poděbrad, respektive k Ptáčkově straně, jejímž vůdcem byl až do roku 1444 Hynce Ptáček z Pirkenštejna, nebylo však vlastní pouze Jindřichovi. Celý

¹⁴⁷ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 462–472.

¹⁴⁸ Landfrýd neboli zemský mír, byl krajský spolek sjednocující všechny členy stavů dané oblasti. V čele každého z nich stál jeden nebo dva hejtmané, kteří měli navíc na pomoc několika člennou hejtmanskou radu. Vzhledem ke svým pravomocem spolky do velké míry zastupovaly panovnickou správu v daném kraji a to jak ve sféře civilní (výběr daní, pořádání sněmů), tak vojenské a policejní (udržování práva a pořádku, obrana proti útoku zvenčí). Zcela nahradit panovníka nicméně nemohly, jak dokládá například opětovné pozastavení zemského a dvorského soudu. Viz URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 114.

¹⁴⁹ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 59–64.

boleslavský kraj měl velice blízko k tzv. východnímu landfrýdu,¹⁵⁰ který byl nositelem zájmů utrakvismu.¹⁵¹ Mnoho šlechticů z Boleslavska tak můžeme ve 40. a 50. letech vidět v řadách Jiřího z Poděbrad při jeho cestě k úřadu zemského správce. Nebránil tomu ani fakt, že většina kraje ještě nedlouho předtím, při volbě Albrechta Habsburského, stála na opačné straně.

Samotné ustanovující zápisy dvou dotčených landfrýdů jsou skvělým pramenem k personálnímu složení krajů.¹⁵² Vedle Jindřicha (16) se v nich setkáváme s předními osobnostmi z Boleslavska¹⁵³ a Litoměřicka,¹⁵⁴ ale i s jeho příbuznými z hohnsteinské a kuřívodské linie.¹⁵⁵ Pro pořádek je nutné také zmínit, že v litoměřickém kraji byl Jindřich Berka společně s Jindřichem z Vartenberka na Lipé nebo Mikulášem Pancířem ze Smojna členem hejtmanské rady. Jak ale poznamenává Zdeněk Beran, z pouhého členství nelze odvozovat výši postavení, jelikož rady často měly pouze formální funkci.¹⁵⁶

I přes to, že se Albrecht Habsburský za života nedočkal syna, nebyla jeho rodová linie ochuzena o mužské potomky. V době, kdy zemřel, totiž byla jeho manželka Alžběta Lucemburská v očekávání a čtyři měsíce po manželovu skonu, v únoru 1440, dala život synovi Ladislavovi. Po princově narození se samozřejmě královna vdova snažila prosadit jeho nároky na vládu v Čechách i v Uhrách, ale on pro svůj nedostatečný věk nebyl ani jednou ze stavovských obcí přijat. Zvláště České království vyčerpané několika desetiletími válek potřebovalo silného panovníka, ne regentskou správu. Stavové proto hledali nového krále v zahraničí, ale neúspěšně.¹⁵⁷ Po tomto nezdaru se hlavní politické strany, rakouská a Ptáčkova, začaly opět vzdalovat. Oldřich z Rožmberka se s dalšími jihočeskými pány stavěl za kandidaturu Ladislava Habsburského a čím dál více se přikláněl na stranu rakouského arcivévody a římského krále Fridricha III. Habsburského, kdežto východní landfrýd v čele s Hyncem Ptáčkem stál v opozici a nadále upevňoval svou pozici v Čechách. Tento stav se v průběhu čtyřicátých let nadále upevňoval a nepřátelství mezi oběma stranami stále rostlo. Na konci desetiletí přerostlo nakonec v přímé boje.

¹⁵⁰ Východní landfrýd byl uskupením původně čtyř samostatných krajských spolků čáslavského, chrudimského, hradeckého a kouřimského, které se brzy po svém ustanovení roku 1440 sloučily. Výsledný celek poté byl jednou z hlavních sil Českého království.

¹⁵¹ BERAN, *Boleslavský landfrýd*, s. 83. Ke vzniku východního landfrýdu viz URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 493–494.

¹⁵² AČ I, s. 249–254, č. 2; CDLS IV, s. 147–151.

¹⁵³ Mikuláš Zajíc z Kostí, Hynce Ptáček z Pirkenštejna, Jiří z Poděbrad, Jindřich z Vartenberka, Jindřich z Michalovic.

¹⁵⁴ Jan z Vartenberka, Petr ze Zvířetic, Boreš z Rýzmburka, Mikuláš Sokol z Lamberka, Jan Smiřický.

¹⁵⁵ Hynek Berka z Hohnsteinu, Albrecht a Hynek z Vildštejna z hohnsteinské linie; Chval z Dubé, Hynek na Dubé a Jan Berka na Pavlovicích.

¹⁵⁶ BERAN, *Boleslavský landfrýd*, s. 93–94.

¹⁵⁷ Blíže viz URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 528–542 a 556–562.

V každodenním životě severu Čech nicméně tyto „velké dějiny,“ ustupovaly do pozadí za místní konflikty. Hlavním zdrojem napětí v kraji byli Jindřich a Jan mladší z Vartenberka, kteří po smrti otce Zikmunda (1438/9) nadále pokračovali ve válce s lužickým Šestiměstím. Nezabránilo jim v tom ani ustanovení litoměřického landfrýdu neschopného několik let vyvinout dostatečný tlak na uzavření míru mezi Vartenberky a Šestiměstím. Horní Lužice tak byla po neúspěšných příměřích s Vartenberky z let 1440 a 1441 nucena hledat pomoc v zahraničí, a to v Míšeňsku u markrabat Fridricha II. a Viléma III. a u biskupa Jana, se kterými roku 1441 na osm let uzavřela spojení proti Vartenberkům.¹⁵⁸ Do konfliktů se zapojili i Berkové z Dubé, ovšem opět si nepočínali jednotně. Bratři Albrecht a Hynek z Vildštejna¹⁵⁹ z hohnsteinské linie do blízkosti Žitavy pravidelně vyjížděli drancovat. Kvůli tomu byli zahrnuti jako nepřátelé do lužicko-saské dohody, což teprve vedlo k jejich uklidnění a uzavření míru s Lužicí. Naopak Jindřich Berka (16) s Šestiměstím, tak jako za husitských válek, aktivně spolupracoval. Projevilo se to i v květnu 1441, kdy došlo ke koordinaci vojenských výprav proti společnému nepříteli, Vartenberkům. Zatímco lužicko-saská armáda obléhala hrad Blansko (Blankenštejn) nedaleko Ústí nad Labem, Jindřich s podporou 400 ozbrojenců z lužických měst zaútočil na Lipou, která byla v této době v rukou Jindřicha z Vartenberka.¹⁶⁰ Ani jedno tažení nicméně nebylo úspěšné a Vartenberkové nebyli oslabeni natolik, aby nemohli pokračovat ve válce.

Vliv neustálých sporů se ovšem s tím, jak se zintenzivňovaly, přestal omezovat pouze na česko-lužicko-míšeňské pomezí. Přes severní Čechy totiž vedla důležitá stezka, tzv. Žitavská cesta, která napojovala České království na transevropskou obchodní tepnu zvanou *Via regia*, procházející Lužicí přes města Budyšín a Zhořelec. Probíhající boje měly samozřejmě na obchod velice negativní vliv, což pocíťovali v první řadě pražští obchodníci. Nepřekvapí proto, že i oni se roku 1444 přidali k jednání Šestiměstí a litoměřického landfrýdu o společném postupu proti Vartenberkům.¹⁶¹ Na jeho základě byla téhož roku uspořádána dvě nezvykle velká tažení, nejdříve samotného Šestiměstí a poté ve spojení s vojsky litoměřického landfrýdu a Prahy, která konečně donutila Vartenberky uzavřít mír.¹⁶² Napomohla tomu pravděpodobně i smrt staršího z bratrů, Jindřicha.

O tom, zda se i těchto tažení účastnil Jindřich Berka (16), nás prameny neinformují. Věřím však, že tomu tak nebylo, neboť ani při jednom z nich ve výčtu měst a pevností obléhaných

¹⁵⁸ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 761–762.

¹⁵⁹ Později jako „z Tolštejna“.

¹⁶⁰ CDLS IV, s. 186–187, č. 193.

¹⁶¹ URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 893–900.

¹⁶² Tamtéž.

nebo vypálených trestnou výpravou nefiguruje město Lipá. Vzhledem k tomu, že lužická vojska protáhla i oblastí, kde se Lipá nacházela a obléhala méně významné (Česká Kamenice), avšak i velmi důležité vartenberské hrady a města (Děčín), zdá se nepravděpodobné, že by se nepokusila dobýt i Lipou. Důvod k tomu byl velmi prostý, město i s přilehlým hradem totiž bylo již před prvním květnovým tažením v rukou spojence Jindřicha Berky, jak dokládá zpráva o vyslání posla k „panu Dubskému“ do Lipé z března roku 1444.¹⁶³ Získáním Lipé, které se uskutečnilo pravděpodobně někdy na přelomu let 1443/4 a ve kterém asi napomohly vojenské oddíly z Lužice, tak Jindřich získal to, o co dlouhodobě usiloval a co bylo od poloviny 30. let hlavním jablkem sváru mezi ním a pány z Vartenberka a neměl důvod proti nim nadále bojovat.¹⁶⁴ Tomu, že se vztahy mezi ním a zbylými Vartenberky narovnávaly, by nasvědčovalo i to, že byl společně s hornolužickým fojtem Těmou z Koldic,¹⁶⁵ rozhodčím sporu Jana mladšího z Vartenberka na Děčíně a Šofa z Grabštejna z roku 1445.¹⁶⁶

S tím, jak se prodlužovalo interregnum, se pro Ptáčkovu utrakvistickou stranu na obzoru objevila nová hrozba. Tehdejší papež Evžen IV., který neuznával kompaktáta, se totiž snažil posílit postavení katolictví v Českém království. Jedním z kroků, kterým mohl dosáhnout nejen tohoto, ale i zlepšení vlastní pozice v souboji se vzdoropapežem, byl projev oficiálního uznání od významných politických činitelů. V červenci 1446 proto do Čech dorazilo poselstvo mající za úkol toto uznání, především od Oldřicha z Rožmberka, získat.¹⁶⁷ Ptáčkova strana, vedená v této době již Jiřím z Poděbrad, na ohrožení samozřejmě reagovala a snažila se domácí šlechtice od takového činu odradit. Její členové proto kontaktovali Rožmberka a žádali ho, aby svoje uznání papeži neposkytoval. Jedním ze signatářů dopisu byl i Jindřich Berka (16), v této době už pravděpodobně švagr Jiřího z Poděbrad. Jeho podíl na dopisu je tak důkazem, že byl minimálně od roku 1446 stálým členem Poděbradova okruhu, který se o dva roky později oficiálně ustanovil v Poděbradskou jednotu. K sepsání listu totiž došlo na sněmu Jiřího spojenců, konaném v Praze počátkem srpna.¹⁶⁸ Nehledě na tyto výzvy však Rožmberk i další šlechtici (Jan Smiřický, Václav z Michalovic,¹⁶⁹ Zbyněk Zajíc z Házmburka) papeži vyjádřili svou věrnost.¹⁷⁰

¹⁶³ Jako „pan Dubský“ byl Jindřich (16) často označován v účtech města Zhořelce. CDLS IV, s. 291, č. 39b.

¹⁶⁴ Od této doby se také tituluje domicilem „z Lipé/Lipého“.

¹⁶⁵ Aktivní aktér Vartenberských válek, který se zasloužil o konečný mír.

¹⁶⁶ CDLS IV, s. 358–359.

¹⁶⁷ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 89.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 92–93.

¹⁶⁹ Zde jde pouze o shodu jmen se severočeským rodem pánů z Michalovic.

¹⁷⁰ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 89.

Ruku v ruce se zhoršujícími se vztahy mezi Poděbradovou a Rožmberkovou stranou ve druhé polovině čtyřicátých let, se zintenzivňovala podpora poskytovaná Jindřichem Berkou (16) Jiřímu z Poděbrad. Jejich vzájemné kontakty dosáhly svého vrcholu v letech 1448–1452, která byla při Jiřího cestě na královský trůn kruciální.

Berkovu přítomnost v blízkosti Poděbrada můžeme celkem s jistotou předpokládat už na sněmu v Kutné Hoře v červnu 1448, kde došlo k oficiálnímu ustanovení Poděbradské jednoty.¹⁷¹ Soupis účastníků sněmu, který zvolil Jiřího z Poděbrad správcem Českého království, se kvůli utajení sice nedochoval, jeho účastníky ovšem můžeme odvozovat z následných událostí téhož roku. Z regionu severních Čech jimi kromě Jindřicha Berky byli Jindřich z Michalovic, Jan mladší z Vartenberka, Heřman ze Zvířetic nebo Hašek z Valdštejna. O žádném Jindřichově příbuzném ovšem neslyšíme, jako jediný tak reprezentoval Berky v bloku Jiřího z Poděbrad. Vytvoření Poděbradské jednoty nicméně bylo jen přípravou na to, co mělo následovat v nejbližší době. Chtěla-li strana opravdu dostat svým cílům, musela přistoupit k radikálnímu kroku, kterým by natrvalo získala rozhodující postavení v zemi. Takovým aktem bylo ovládnutí odvěkého centra českého království, Prahy.

Přípravy na dobytí Prahy počaly hned v červnu po skončení sněmu. Účastnil se jich s velkou pravděpodobností i Jindřich Berka, jelikož při tažení zastával funkci jednoho z velitelů východní armády přímo vedené Jiřím z Poděbrad.¹⁷² Z důvěry, kterou mu tímto Jiří projevil, je jasně patrné, že vztahy mezi nimi byly již na konci čtyřicátých let velmi pevné. Tento fakt umocňuje ještě skutečnost, že veškeré dění spojené s obsazením hlavního města probíhalo v naprosté tajnosti, takže ani nižší velitelé nebo samotní vojáci mnohdy do poslední chvíle nevěděli, kam bude vojenská kampaň směřovat. Nepřekvapí proto, že samotné tažení, které proběhlo na přelomu srpna a září 1448, se nesetkalo s žádným odporem a nechráněná Praha padla do Jiřího rukou pod náporem prvního útoku prakticky beze ztrát. Úspěch tohoto významného okamžiku byl nadále umocněn tím, že se podařilo zajmout přední osobnost rakouské strany, Menharta z Hradce.¹⁷³ Kvůli tomu se skoro ze dne na den mocenská váha v Čechách vychýlily ve prospěch Poděbradské jednoty, která se stala hlavní silou království. Nepřímo tak došlo k rozhodnutí dlouholetého konfliktu majícího kořeny na počátku 40. let. Událost měla stěžejní význam i pro samotného Jiřího, neboť byla zlomovým okamžikem jeho

¹⁷¹ Tamtéž s. 262–267.

¹⁷² BERAN, *Boleslavský landfrýd*, s. 106.

¹⁷³ K dobytí Prahy viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 96–103. Mnohem obsírněji také URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 276–299.

cesty na královský trůn. Na této pouti ho mezi jinými šlechtici po celou dobu aktivně podporoval i Jindřich Berka.

Tomu, že Jindřich (16) musel patřit k užšímu okruhu spojenců Jiřího z Poděbrad, napovídají události z následujícího roku. Strana Oldřicha z Rožmberka samozřejmě nenechala ovládnutí Prahy zcela bez odezvy a v únoru 1449 reagovala na změnu rozložení moci v zemi vytvořením vlastní jednoty, nazvané po místě svého vzniku Strakonická. Nehledě na oficiální vytvoření jednoty, která si v severních Čechách nezískala přílišnou podporu, se však v zemi nadále udržoval mír, neboť obě strany doufaly v pokojné řešení narůstajícího konfliktu. Nalézt společnou řeč se pokusily na zemském sněmu v Jihlavě, jehož prestiž byla znásobena přítomností poslu Fridricha III., který nemohl být při řešení vnitropolitických otázek pro svůj vliv opomíjen.¹⁷⁴ Jednotliví pánové se začali scházet v Jihlavě ve druhé polovině měsíce července a svou přítomností přispěli i přední představitelé obou skupin, Oldřich a Jiří. Přes hojnou účast se jim nicméně nepodařilo docílit žádného řešení, neboť ani jedna ze stran nebyla ochotna slevit ze svých nároků.¹⁷⁵ V uzlových okamžicích těchto událostí vystupuje z pramenů znovu osoba Jindřicha Berky (16). Jeho jméno můžeme číst jak na listu zasláném římskému králi, jenž byl sepsán na červnovém sněmu Poděbradské jednoty v Praze, tak na seznamu pánů téhož uskupení získávajících ochranný glejt pro cestu do Jihlavy.¹⁷⁶ I roku 1449 tak Berka několik měsíců pobýval mimo vlastní panství a účastnil se předních okamžiků politických dějin Království českého. Mimo jeho významného postavení uvnitř rodící se stavovské obce to svědčí i o jeho nemalém bohatství, neboť už pouhá přítomnost na sněmech konaných v různých částech Království byla finančně velice náročná.

Ještě více ekonomicky zatěžujícím způsobem vedení politiky, než pomocí diplomacie, byla válka. I v ní stál Jindřich pevně za budoucím králem Jiřím. Ačkoliv ve starém stříbrnosném městě mělo dojít k uzavření jakési ústní dohody o zachování míru mezi Jiřím a Oldřichem, situace se stávala bezvýchodnou a bylo jen otázkou času, kdy vypuknou další ozbrojené střety. Růstu napětí výrazně napomohlo uzavření spojenecké dohody mezi Oldřichem z Rožmberka a Fridrichem II. Saským v březnu 1450. Konečné rozhodnutí konfliktu mezi jednotami začalo, jak tomu často bývalo, lokálními půtkami. Na obou stranách docházelo k vzájemným přepadům, obléhání blízko ležících hradů nepřátel a oboustrannému obviňování z porušování míru. Koncem května se začaly sbírat větší armády a členové zneprátelených stran se začali opovídat. Dvacátého sedmého května svou opověď Oldřichovi z Rožmberka

¹⁷⁴ AČ II, s. 257, č. 29.

¹⁷⁵ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 389–394.

¹⁷⁶ Glejty vydané pro Poděbradskou jednotu viz AČ III, s. 541, č. 532.

zaslal i Jindřich Berka, a to jako švagr Jiřího z Poděbrad. Sepsána byla „na poli u Olowice“, což značí, že se sám se svými ozbrojenci znovu, tak jako před dvěma lety, aktivně účastnil válečného dění.¹⁷⁷ Fakt, že iniciativu držel ve svých rukou Jiří, potvrzuje i místo, kde se odehrálo rozhodující měření sil této drobné války. Bylo jím Mýto u Rokycan v jihozápadních Čechách a armáda Jiřího z Poděbrad zde 4. června 1450 porazila vojsko Strakonické jednoty, které marně čekalo na posily svých spojenců.¹⁷⁸ Velice brzy na to (11. června) došlo k uzavření příměří na hradě Vildštejně,¹⁷⁹ ke kterému 26. června připojil svou pečeť i Jindřich Berka z Dubé a Lipé.¹⁸⁰ Válka tak skončila.

Uzavření příměří se Strakonickou jednotou však nebylo koncem válečného dění toho roku. Svého vrcholu dosáhly nesváry mezi Míšeňskem na jedné a Českým královstvím na druhé straně. Majetky míšeňského a českého panovníka totiž v oblasti severozápadního pomezí Čech pronikaly za domácí hranici do země souseda, čímž byla nabourávána suverenita obou vládců v daném regionu. Tento dlouhodobý rozpor byl navíc nově umocněn podporou, kterou poskytoval Fridrich II. Strakonické jednotě.¹⁸¹ Jako odplatu za to proto proti kurfiřtovi uspořádal Jiří z Poděbrad v září až říjnu trestnou výpravu.¹⁸² Vzhledem k tomu, v jaké oblasti konfrontace probíhala, nepřekvapí, že se tažení zúčastnil také Jindřich Berka z Dubé (16), který vlastnil na severu Čech rozsáhlý majetek. Za poslední tři roky se tak již potřetí postavil v přímém boji za prosazení zájmů Jiřího z Poděbrad. Přestože od skončení poslední vojenské akce uplynuly pouze tři měsíce, Jindřichovi očividně nečinilo potíže vypravit do války ve velice krátké době další vojáky. To bylo ovšem věcí dosti nákladnou. Je tedy jisté, že se Berka cílevědomě snažil o budování svého postavení uvnitř Poděbradské jednoty. Svého švagra intenzivně podporoval nejen v rovině diplomatické, ale neméně aktivně i ve sféře vojenské. Za pozornost stojí i to, že se pán z Dubé ve výčtu šestnácti šlechticů zmiňovaných prameny při tažení vyskytuje na čtvrtém místě hned za Jiřím z Poděbrad a Zdeňkem a Petrem ze Šternberka.¹⁸³ Výprava do Míšeňska skončila celkovým úspěchem. S Fridrichem II. došlo k uzavření míru a možné ohrožení ze zahraničí tím bylo zažehnáno. Podařilo se navíc získat rozsáhlou kořist pocházející jak z vlastního plenění, tak z výkupného vybraného od ohrožených měst a hradů. Její část získal patrně i Jindřich Berka.

¹⁷⁷ AČ III, s. 545, č. 554.

¹⁷⁸ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 443.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 446–448.

¹⁸⁰ AČ III, s. 545–546, č. 558.

¹⁸¹ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 415.

¹⁸² Tamtéž, s. 465–481.

¹⁸³ Tamtéž, s. 467.

K završení jedné kapitoly českých dějin došlo na svatojiřském sněmu v Praze roku 1452. Dvacátého sedmého dubna byl desítkami pánů, rytířů a měst zvolen Jiří z Poděbrad na dva roky správcem Království českého. Stal se tak legitimním vládcem a zástupcem královské moci a Koruna nad sebou po více jak deseti letech získala pevnou panovnickou „ruku“ uznávanou převážnou většinou země.¹⁸⁴ Po čtyřech letech úmorného úsilí se Jiřímu podařilo dosáhnout vytyčeného cíle. Při takto významném okamžiku nemohl samozřejmě chybět ani jeho dlouhodobý spojenec Jindřich Berka z Dubé, který zaujímá ve svědečné řadě sněmovního zápisu třinácté místo.¹⁸⁵ Ve výčtu více jak padesáti vyšších šlechticů tak opět vystupuje do popředí. Je možné navíc předpokládat, že hrál roli i v „zákulisních“ přípravách celého aktu. Devět dní před samotným uznáním, 18. dubna, totiž Jiří vydal listinu pro Vaňka z Kněžmosta, kterou mu daroval tvrz Jiřice u Kostelce nad Labem. Časová souslednost zde jistě není náhodou, neboť Vaněk, Poděbradův spojenec, byl jako jeden ze čtyř měšťanů zvolen do dvanáctičlenné rady, mající novému správci napomáhat ve vykonávání úřadu. Zmiňovanou tvrz Jiří získal od Jindřicha Berky.¹⁸⁶ Vedle Jindřicha (16) se sněmu účastnili i jeho příbuzní Albrecht Berka z Tolštejna,¹⁸⁷ Mikuláš Berka z Lemberka a Jindřich Berka z Kostelce (nad Labem). Z jejich přítomnosti ovšem nemůžeme vyvozovat žádné důsledky ve smyslu společné rodové politiky.

4.2 Na dvoře Ladislava Habsburského a Jiřího z Poděbrad

Počátek padesátých let 15. století s sebou přinesl podstatnou změnu poměrů v celém středoevropském prostoru. Rakouské a uherské opozici Fridricha III. se totiž po úspěšném povstání podařilo vymoci si na nedávno korunovaném císaři propuštění Ladislava Habsburského, který byl poté velice rychle nastolen na uherský a český královský trůn. To znamenalo alespoň teoretický konec vlády domácích správců jak v Čechách, tak v Uhrách. I na tuto změněnou situaci byl ovšem Jindřich Berka (16) schopen reagovat a úspěšně se mu podařilo zajistit si místo na obnovujícím se královském dvoře.

Do Prahy zavítal Ladislav poprvé v říjnu 1453 a hned po svém příjezdu začal aktivně s konsolidací poměrů v království. Země se tím alespoň z části navracela do „starých kolejí.“ Aby mohlo dojít k obnově panovnické moci, byla zrušena soustava krajských landfrýdů a na

¹⁸⁴ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 632–634.

¹⁸⁵ AČ II, s. 309–313, č. 56.

¹⁸⁶ AČ XXVIII, s. 717, č. 2.

¹⁸⁷ Dříve „z Vildštejna.“

významu tak znovu získaly nejvyšší zemské a dvorské úřady. Rádce krále Jiří z Poděbrad Ladislavovi při jejich obsazování nezpochybnitelně vedl ruku, neboť se v mnohých z nich setkáváme s členy dřívější poděbradské jednoty. V letech 1453–1455 tak byli do funkce uvedeni nebo v ní znovu potvrzeni například Zdeněk ze Šternberka (nejvyšší purkrabí), Jindřich z Michalovic (nejvyšší komorník) Jan Zajíc z Házmburka (nejvyšší sudí dvorský), Zbyněk Zajíc z Házmburka (mistr královské komory) a sám Jiří se stal nejvyšším hofmistrem.¹⁸⁸ Poslední z osmi nejvyšších zemských úřadů, post karlštejnského purkrabího, získal roku 1454 Jindřich Berka z Dubé (16). S pomocí Jiřího se mu tak podařilo prosadit se hned od začátku na nově vznikajícím královském dvoře a tím si zajistit do budoucna vlivné postavení. Úřad zastával až do roku 1459. Význam karlštejnského purkrabího, jenž měl na starost tento důležitý královský hrad chránící korunovační klenoty, královský poklad a korunní archiv, byl navíc umocněn tím, že Karlštejn zůstal vyjma Pražského hradu jako jediná větší pevnost v držení českého krále i po husitských válkách.

To ovšem nebylo vše, čeho se Jindřichovi podařilo s příchodem „nové doby“ dosáhnout. V souvislosti s obnovou práva a pořádku začal v březnu 1454 po čtrnácti letech opět zasedat zemský a dvorský soud. Na sněmu ze stejného měsíce byla králem k tomuto účelu navolena i dvanáctičlenná rada panských přisedících zemského soudu, ve které znovu čteme Jindřichovo jméno. Společně s ním tam usedli také dva další šlechtici ze severních Čech, Jindřich z Michalovic a Jan mladší z Vartenberka na Děčíně.¹⁸⁹ V roli přisedícího se pán Lipé objevuje průběžně až do roku 1465.¹⁹⁰ Vzhledem k tomu, že v roce 1467 soud kvůli vypuknutí válce opět přestal zasedat, se dá předpokládat, že si Jindřich místo v něm podržel až do jeho uzavření.¹⁹¹

Jindřich Berka tedy krátce po nástupu Ladislava Habsburského začal zastávat hned dva důležité zemské úřady. Z toho můžeme s velkou pravděpodobností usuzovat, že v této době patřil mezi velice významné muže království. Jeho momentální postavení bylo výsledkem dlouhodobého úsilí, které věnoval růstu svoji moci ve 40. a na počátku 50. let, a ze kterého mohl nyní i v budoucnu profitovat. Politický vzestup Jindřicha byl pevně spjat s osobou Jiřího z Poděbrad, jelikož s tím, jak Jiří stoupal, vyzvedával s sebou svoje spojence a podporovatele, bez nichž by žádného vzestupu nedosáhl.

¹⁸⁸ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 785–787. Srovnej i s BERAN, Zdeněk, *Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence a divergence*, in: *Mediaevalia historica Bohemica* 17/2, 2014, s. 45.

¹⁸⁹ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 794–795.

¹⁹⁰ AČ III, s. 328, č. 216; PDZ I, s. 125, č. 53; PDZ II, s. 270, č. J23, s. 296, č. G4, s. 300–301, č. G24, s. 324, č. L16, s. 336, č. K26.

¹⁹¹ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 242

S příchodem krále také opět došlo k otevření otázky nemovitého majetku. Během bouřlivých let husitských válek a následného interregna totiž v této oblasti země zažila do té doby nepoznané změny. Utrpěla jimi hlavně královská komora, jejíž statky se rapidně zmenšily, často vlivem nezákonného počínání šlechty. Proto Ladislav přistoupil v letech 1453/4 k revizi veškerého majetku v Čechách.¹⁹² K tomuto účelu byla zřízena pětičlenná revizní komise, před níž musel každý vlastník předstoupit a předložit důkazy toho, že drží svá panství oprávněně. V případě, že tak neučinil, připadl jeho majetek králi. Panovníkovi statky se tak podařilo rozšířit o více než sto vesnic, z tíživé finanční situace se ovšem nedostal. Posílit svoji pozici se Ladislav snažil i získáním náklonnosti významných šlechticů. Nejlepším nástrojem k dosažení takového cíle bylo prosté udělení majetku.

Přízeň si v tomto případě opět získal i Jindřich Berka, kterému král roku 1454 „za věrné služby“ udělil práva na statky v Lipé, které na něj ve dvou případech připadla.¹⁹³ O tři roky později navíc Ladislav z Vídně potvrdil všechna práva Jindřichovu městu Lipé a přidal mu další výroční trh na den svaté Markéty.¹⁹⁴

Jindřich se aktivně podílel i na úsilí o opětovné připojení Dolní Lužice k Českému království. Jednání o výkup s jejím momentálním zástavním držitelem Fridrichem II. Braniborským inicioval Jiří z Poděbrad již před příjezdem krále Ladislava, v červnu 1453. Zemského správce při této příležitosti v diplomatickém styku zastupoval právě Jindřich Berka z Dubé společně s Václavem z Biberštejna, Oplem z Fictumu.¹⁹⁵ Pán Lipé se tak opět objevil ve službách Jiřího. Důvěra mu navíc byla dána v tak zásadní otázce, jakou bylo opětovné připojení této vedlejší země. Jindřichovi se tímto, přestože jde o ojedinělý úkaz, podařilo vystoupit nad rámec zemské politiky a účastnit se dokonce mezinárodního dění. To je jistě dalším dokladem jeho význačného postavení v 50. letech.

Přes horečnou aktivitu, kterou věnoval Ladislav Koruně české, nebyla jedinou zemí, kde vládl. Už po roce pobytu v Čechách se proto vydal v listopadu 1454 na holdovací jízdu po jejích vedlejších zemích Horní Lužici, Slezsku a Moravě, kterou zakončil v novém královském sídle ve Vídni. Vzhledem k tomu, že král počal svoji cestu v Praze, jel do Horní Lužice přes severní Čechy, k čemuž jistě využil žitavskou stezku. Logicky tak vyvstává otázka, zda při svém putování využil i služeb severočeských šlechticů, jejichž majetky musel překročit a kteří byli znalí místních poměrů i němčiny. Zajímavé je, že se s nimi v jeho

¹⁹² ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 117–119.

¹⁹³ AČ XXXVII, s. 1425–1426, č. 49; AČ III, s. 558, č. 651.

¹⁹⁴ CIM IV, s. 34, č. 329.

¹⁹⁵ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 865–866.

doprovodu, na rozdíl od holdovací cesty Albrechta Habsburského, nesetkáváme. Že by ho opravdu nedoprovázeli, se však zdá poměrně málo pravděpodobné a jejich absenci bude spíše nutno dávat za vinu torzovitosti pramenů. Můžeme tedy předpokládat, že v jeho blízkosti se v této době vyskytoval i Jindřich Berka (16), jak by napovídala analogie cesty Ladislavova otce, jíž se také zúčastnil. Pravděpodobně zajišťoval královo pohodlí v Horní Lužici, ale dále ho nenásledoval.¹⁹⁶ Do země se znovu navrátil až krátce před svou smrtí v září 1457.

Ladislavova nepřítomnost však neměla příliš velký vliv na politické poměry, ani na správu království. Krále totiž nadále zastupoval zemský správce a nejvyšší hofmistr Jiří, kterého v této pozici respektovala celá stavovská obec. Vzhledem k tomu, jakou roli hrál Poděbrad již před nástupem Habsburka na český trůn i při změnách jím zaváděných v době jeho přímé vlády v letech 1453/4, tak vlastně nedošlo k narušení politické kontinuity, což se projevilo například absencí jakýchkoliv větších personálních změn v držbě úřadů. Doba panování Ladislava, nebo možná lépe řečeno správy Jiřího z Poděbrad, byla pro zemi velice příznivým obdobím. Zažila vytoužené období míru, ekonomicky se obnovovala a celkově prospívala.¹⁹⁷

Této klidné periody mnozí využívali k upevnění svého postavení získaného v předešlých bouřlivých letech konce 40. a počátku 50. let. Výjimkou nebyl ani Jiří, který velice úspěšně rozšiřoval svoje pozemkové dominium. Roku 1456 se mu podařilo završit snahu o získání rozsáhlého dědictví po Půtovi III z Častolovic, když od knížete opavského odkoupil jeho práva na minsterberské knížectví. Svědky této transakce, kteří přivěsili pečeť na listinu o prodeji, byli Jindřich z Michalovic, Jindřich ze Stráže a Jindřich z Dubé a Lipé (16).¹⁹⁸ Všichni tři se tak znovu účastnili pro Jiřího velice důležité události. Zisk Minsterberska mu totiž později umožnil přimět císaře Fridricha III. k tomu, aby udělil knížecí titul jeho synovi Viktorinovi, čímž se snažil Poděbrad založit vlastní dynastii.¹⁹⁹

Po druhé a naposledy zavítal Ladislav do Prahy v září 1457. Uskutečnit plánovanou svatbu se mu však již nepodařilo, neboť necelé dva měsíce poté zemřel.²⁰⁰ Smrt krále byla celou zemí pocíťována jako velká rána zvláště díky blahobytu, který za jeho vlády zažila. Truchlit si ovšem nemohli dovolit stavové. Jejich povinností nyní bylo nalézt Ladislavova pokračovatele. Přestože si nároky na český trůn dělalo mnoho evropských panovníků (polský Kazimír IV.,

¹⁹⁶ BOBKOVÁ, *Přivítat a pohostit*, s. 253–269.

¹⁹⁷ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 124–125.

¹⁹⁸ AČ XV, s. 219, č. 111.

¹⁹⁹ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 178–179.

²⁰⁰ URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/3, Věk Poděbradský*, Praha 1930, s. 194–219.

francouzský Karel VII., saský Vilém III.), zemská politická obec nakonec jednotně zvolila svým novým králem Jiřího z Poděbrad.

Druhý březen 1458 se tím stal přelomovým okamžikem v dějinách Českého království. Poděbrad totiž nedosahoval dostatečné urozenosti pro to, aby se mohl stát králem. V jeho případě navíc došlo i k porušení pravidla dědičnosti trůnu, když mu byla dána přednost před Vilémem Saským, manželem Anny Habsburské, který o trůn aktivně usiloval. Jiřího pozici navíc nepřispívala ani jeho náklonnost k utrakvismu. Stavové tak přikročili k radikálnímu kroku, který v Evropě dosud prakticky neměl obdoby.²⁰¹ Při takto významné události samozřejmě nemohl chybět ani Jindřich Berka z Dubé. Jeho jméno tak znovu můžeme číst mezi jmény předních mužů království, jako byli Jan z Rožmberka (syn Oldřicha), Zdeněk ze Šternberka, Jindřich z Michalovic nebo Jindřich z Lipé.²⁰² Berka tak, jako mnohdy předtím (1448, 1450, 1452), stál po boku Jiřího i při úspěšném završení jeho cesty na královský trůn. Nový panovník si to velmi dobře uvědomoval a nezanevřel na něj ani v následujících letech své vlády.

První roky kralování „husitského krále“ (1458–1464) byly pokračováním předchozího poklidného a blahobytného období. Země, až na obvyklé pohraniční pŕtky, nezažívala žádné vnitřní války a Jiřímu se dařilo postupně obnovovat její celistvost.²⁰³ Velice úspěšně si počínal i v zahraniční politice, když dosáhl roku 1459 na sjezdu v Chebu uznání nejprve ze strany saských vévodů a poté i dalších sousedů.²⁰⁴ Pokoj v království zajišťovala hlavně Poděbradova nábožensky vyvážená politika. Ta se projevovala i v obsazování zemských a dvorských úřadů, při němž Jiří neupřednostňoval členy ani jedné z konfesí. Kontinuita dvora, byla zachována z doby Ladislava Habsburského a po nástupu nového krále nedošlo k rozsáhlým personálním změnám.

Svoje důležité postavení si zachoval i Jindřich Berka z Dubé a Lipé (16). V roce 1459 sice přestal zastávat úřad karlštejnského purkrabího, v němž ho nahradil Beneš z Weitmile, ale už rok předtím získal nový post jako hofmistr dvora královny Johany z Rožmitálu, který držel až

²⁰¹ Přesto nebyli prvními, kteří si za krále zvolili takto neurozenou osobu. Vzor pro své konání si jistě vzali z nedalekých Uher, kde se stal v lednu toho roku králem Matyáš Hunyadi, postava v mnoha ohledech srovnatelná s Jiřím. ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 152–159.

²⁰² Pro neúplný seznam volitelů viz PALACKÝ, *Urkundliche Beiträge*, s. 131–132. Volebního sněmu se ovšem zcela jistě účastnilo i mnoho dalších šlechticů a měst.

²⁰³ Chebskými dohodami (1459) se Wettinové definitivně vzdali enklávy, kterou si vydobyli kolem Mostu za husitských válek, Jiřímu se podařilo obnovit lenní práva nad zbytkem českých držav v Horní Falcí (1464) a vykoupil Dolní Lužici ze zástavy (1462).

²⁰⁴ Blíže k Jiřího zahraniční politice viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 178–187.

do roku 1462.²⁰⁵ K němu navíc velice brzy přidal i další funkci, královnina podkomořího. Náplní druhého jmenovaného úřadu byla správa nad královninými věnnými městy ve východních a středních Čechách. Ve výkonu této funkce se s Jindřichem můžeme setkat roku 1460, kdy jejím jménem žádal lehnickou vévodkyni Hedviku, aby přiměla měšťany v Lehnici propustit královnina poddaného Horníka, formana z jejího věnného města Hradce (Králové).²⁰⁶ Jak dlouho tento úřad zastával, není jisté, jelikož Palackého *Přehled* jmenuje ve stejném roce v úřadu Augustina z Dlouhé vsi.²⁰⁷

Roku 1461 Jindřich Berka znovu poskytoval své vojenské služby, nyní již králi, Jiřímu z Poděbrad. Došlo totiž ke zhoršení vztahů mezi Českým Královstvím a zástavním vlastníkem Dolní Lužice, Fridrichem Braniborským. Záminkou k eskalaci nepřátelství, které mělo dlouhodobější kořeny v již dřívější snaze opětovně připojit Lužici k Čechám, byl spor o práva na dolnolužické město Chotěbuz mezi braniborským markrabětem a Zdeňkem ze Šternberka. Vzhledem k tomu, že byl Fridrich zástavní pán Lužice, tedy leník českého krále, spadal spor pod pravomoc českého dvorského soudu. Jeho vůči sobě nepříznivému rozsudku, který byl vyneseno samotným Jiřím, se však Fridrich odmítl podřídit a Chotěbuz nadále držel. Zdeňk, kterému dal soud naopak zapravdu, na nic nečekal a vytáhl město dobýt.²⁰⁸ K jeho vojenským oddílům připojili své i hornolužický fojt Jan z Vartenberka na Děčíně, Mikuláš Berka z Dubé, Jindřich Berka z Dubé (16), Albrecht Berka z Tolštejna, Jindřich z Michalovic a Jan Zajíc z Házmburka, všechno významnější šlechtici ze severních Čech.²⁰⁹ Přestože se nakonec Chotěbuz dobýt nepodařilo, vojenské tažení mělo pozitivní vliv na posílení pozice českého krále v oblasti, k němuž se dolnolužické stavy začaly opět přiklánět. Jisté napomohlo opětovnému připojení Dolní Lužice o rok později.²¹⁰ Dá se tedy říci, že Jindřich Berka tomuto aktu nepřímo přispěl.

Jindřich (16) nebyl v době vlády Jiřího z Poděbrad jediným Berkou, který stál na králově straně a dočkal se jeho přízně. Ve vysokých úřadech se můžeme v 60. a 70. letech setkat také

²⁰⁵ Palacký ho ve svém *Přehledu* v tomto úřadu jmenuje v letech 1458–1462 viz PALACKÝ, František, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v Království českém, od nejstarších časů až do nynějška*, Praha 1832, s. 379. Můj výzkum tato data potvrzuje, viz PDZ II, s. 295, č. E28; AČ III, s. 571, č. 750. Držbou tohoto úřadu si ovšem nejsem zcela jistý. Palacký totiž zmiňuje „Jindřicha Berku z Dubé a z Lipé na Kostelci“ (sic), čímž ale došlo ke smíšení dvou osob Jindřicha Berky (16) a jeho příbuzného z hrádecké podlinie, který držel v 60. letech Kostelec (nad Labem). Ani moje prameny nejsou prokazatelné, jelikož se v nich vždy vyskytuje jen „Jindřich Berka z Dubé,“ bez bližšího určení, což by mohl být jakýkoliv z Jindřichů. Přesto věřím, že se jedná o Jindřicha Berku (16), u kterého by se pro jeho význam dalo zastávání takového úřadu očekávat.

²⁰⁶ AČK 6, č. 78, s. 122.

²⁰⁷ PALACKÝ, *Přehled*, s. 360.

²⁰⁸ Ve svém počínání, byl jistě podporován králem, v jehož zájmu bylo posílení českého vlivu v oblasti.

²⁰⁹ URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/4, Věk Poděbradský*, Praha 1962, s. 484–489.

²¹⁰ BERAN, Zdeněk, *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. a Jindřich II.*, České Budějovice 2010, s. 110–111.

s Mikulášem Berkou z Dubé na Lemberce z hohnsteinské linie a Alešem Berkou z Dubé na Kuřívodech z kuřívodské linie. První jmenovaný zastával v letech 1460–1471 úřad purkrabího věnného hradu Hradce (Králové).²¹¹ Aleš zase spojoval svoji kariéru především se dvorem královny Johany. Nejprve byl v letech 1461–1465 jejím nejvyšším komořím, poté podkomořím (1465–1475), a nakonec v roce královniny smrti (1475) jejím hofmistrem.²¹² Zda Berkům při budování postavení aktivně napomáhal Jindřich (16), není jisté, neboť v pramenech se vedle sebe prakticky neobjevují.²¹³ Pokrevní spřízněnost s tak významným mužem však musela hrát určitou roli. Po dlouhých letech tak podle mého názoru můžeme opět setkat s něčím, co by se dalo nazvat rodovou politikou, která se projevovala společnou aktivní podporou krále, která byla odměněna jeho přízní ve formě udělení úřadu. Celkově pozitivní vztah Berků k Jiřímu z Poděbrad však nabourával Albrecht Berka z Tolštejna z hohnsteinské linie.

Albrecht se již v předchozích desetiletích intenzivně podílel na vyvolávání neklidu v severních Čechách ať už spory se saským kurfiřtem Fridrichem II., nebo neustálými výboji do Horní Lužice. Po nástupu Ladislava na trůn se sice i on, jako zbytek země, pacifikoval, ale po smrti krále začal znovu narušovat zemský mír aktivním vystupováním proti Jiřímu z Poděbrad, kterému odmítl složit přísahu věrnosti.²¹⁴ Hlavní příčina sporu byla asi náboženského rázu, jelikož se zdá, že se spor zhoršoval s tím, jak upadala legitimita utrakvismu. Papež Pius II., totiž v březnu 1462 oficiálně zrušil platnost kompaktát, čímž znovu postavil utrakvismus mimo zákon.²¹⁵ O dva roky později dokonce pohnal českého krále k papežskému soudu, kde se měl dotyčný zodpovídat ze svých provinění proti římskokatolické církvi.²¹⁶ Albrecht, pravděpodobně zapálený katolík, si to mohl vyložit jako oprávnění pro neposlušnost českému králi, který se ještě v létě roku 1462 veřejně přiznal ke kalichu, čímž mohl mnohé katolíky popudit. Nejen že Pán Tolštejna odmítl Jiřímu holdovat, ale navíc ho „*hanil řeči a listy*.“ Toto chování si samozřejmě panovník nenechal dlouho líbit a roku 1464 proto rozkázal, aby byla obsazena Albrechtova panství a dobytý jeho hrady, zvláště Tolštejn, na němž sídlil.²¹⁷ Výkonem tohoto příkazu se nestal jen tak někdo. Pověření obsazení Tolštejna byli Jan z Vartenberka na Děčíně a Jindřich Berka z Dubé (16), kteří si měli následně dobytý majetek rozdělit. Společné síle vojsk pána Lipé a hornolužického fojta

²¹¹ Tamtéž, s. 360.

²¹² Tamtéž, s. 360, 379.

²¹³ Výše zmíněné společné tažení je jednou z mála výjimek.

²¹⁴ BĚRAN, *Poslední páni*, s. 108 – 109. URBÁNEK, *České dějiny III/4*, s. 701–703.

²¹⁵ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 200–203.

²¹⁶ Tamtéž, s. 213–215.

²¹⁷ AČ III, s. 351–352, č. 259; PDZ II, s. 330, č. F16.

Jana nebyl Albrecht schopen dlouho vzdorovat, a proto prchl do Vratislavi ještě předtím, než byl jeho hrad obsazen. Jindřich však z tohoto konfliktu nic nezískal, neboť se ještě před vypuknutím bojů vzdal ve prospěch Jana svých nároků na Albrechtův majetek.

Poslední kapitola života lipského pána Jindřicha a Jiřího z Poděbrad, kteří se oba prakticky narodili do války, se stejně jako ta první odehrála za válečného dění. Konečná léta Jiřího vlády (1467 – 1471) byla totiž vyplněna novým konfliktem, tzv. druhou husitskou válkou.²¹⁸ Ani v ní se však jejich cesty nerozdělily a oba šlechtici si zachovali věrnost až do konce. Překvapivá je aktivita především u Jindřicha Berky, který se nehledě na svůj pokročilý věk, v této době se podle mého pojetí blížil k šedesátce, účastnil několikrát přímých bojů. Děj kapitoly se začal psát v červnu 1465, kdy nový papež Pavel II. obnovil půhon proti českému králi. Zároveň s tím ho prohlásil za kacíře a zrušil přísahy jemu vykonané, čímž zbavil všechny Jiřího poddané (především šlo o stavy) poslušnosti vůči jeho osobě.²¹⁹ To velice nabouralo vztah krále a politické obce, oslabilo jeho pozici v zemi a umožnilo, alespoň z hlediska katolické církve, vůči němu legitimně povstat. Na to reagovala do té doby latentní zemská opozice, formující se proti Jiřímu již několik let, vypověděním poslušnosti a utvořením Zelenohorské jednoty na konci listopadu.²²⁰

Přes svoje dalekosáhlé proklamace však tento spolek vycházející z tradic starších panských jednot a navazující na Strakonickou jednotu na počátku svého fungování neměl příliš velký ohlas a nemohl si dovolit proti králi otevřeně vystoupit a vyvolat válku. V čele nové jednoty stáli bývalí Poděbradovi spojenci Zdeněk ze Šternberka a Jan Zajíc z Házmburka a v jejím ustanovujícím zápise se i přes malé množství členů můžeme setkat s osobnostmi ze severních Čech. Především šlo o dva výše zmíněné pány, dále o Janova bratra Oldřicha, Buriána z Gutštejna a Viléma z Ilburka.²²¹ Pro Jindřicha Berku (16) byla potenciální hrozbou zvláště nebezpečná účast Zdeňka a Viléma, kteří drželi majetky v přímém sousedství jeho panství.²²²

Aby panovník v mezidobí posílil svou pozici, snažil se udržovat dobré vztahy s co největším počtem spojenců. Nezapomněl ani na Jindřicha, jehož městu Jablonnému na konci prosince 1466 za „věrné služby“ potvrdil všechna privilegia udělená od předchozích českých králů.²²³

²¹⁸ Blíže k ní viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 241 – 273.

²¹⁹ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 227–228.

²²⁰ Tamtéž, s. 230–237.

²²¹ ČORNEJ, *Jiří Poděbradský*, s. 42.

²²² Zdeněk vlastnil Helfenburk u Úštěku, který získal jako opatrovník dětí Jana Smiřického po jeho popravě roku 1453 a Vilém z Ilburka hrad Ronov a Sloup.

²²³ CIM IV, s. 121–122, č. 400.

Do válečného stádia se konflikt dostal po ďalší papežovë urgenci v prosinci 1466, kdy vyzval „*všechny věrné katolíky*“ k boji proti kacířskému králi. Na tento krok Jiří nemohl reagovat jinak, než vyhlášením války domácím spojencům papeže. Spolehnout se ještě pořád mohl na převahu mnoha svých spojenců v zemi, mezi něž patřil i Jindřich Berka. V dubnu 1467 tak začala válka. V severních Čechách se král zaměřil nejprve na majetek Zdeňka ze Šternberka, jehož hrad Helfenburk a jižněji položenou Roudnici se podařilo velice rychle dobýt. Tohoto počátečního střetu se Jindřich Berka pravděpodobně ještě neúčastnil, můžeme o něm ale slyšet nedlouho poté, při tažení Jaroslava ze Šternberka. Zdeňkův syn si nenechal líbit obsazení rodových statků a v srpnu téhož roku proto vytáhl v čele kruciáty čítající 4000 mužů z Horní Lužice do Litoměřicka. Jeho výprava ovšem nebyla úspěšná, neboť boleslavský a litoměřický kraj urychleně svolaly svoji hotovost, vedenou také Jindřichem Berkou, Jindřichem z Michalovic a Felixem z Valdštejna a vytlačily Jaroslava z Čech.²²⁴ Svoje oddíly páni vedli až za pomezí čáru a poplenili okolí Žitavy. To byl ale poslední vojenský úspěch lipského pána. V říjnu 1467 mu žitavští útok oplatili a vypálili jeho město Jablonné, na což on reagoval druhým výpadem do Lužice, při němž ale opět utřil porážku.²²⁵

Další kolo bojů, motivované vstupem uherského krále Matyáše Hunyadiho do války proti Jiřímu z Poděbrad, začalo v severních Čechách v květnu 1468. Útok byl znovu veden z Horní Lužice, která se tak jako ostatní vedlejší země přidala na katolickou stranu a v jeho čele stál zase Jaroslav ze Šternberka. Pro Berku se stala i tato výprava bolestnou, neboť jeho město Jablonné bylo podruhé vypáleno.²²⁶ Není proto překvapením, že v listopadu téhož roku uzavřel s městem Žitavou příměří, ve kterém přislíbil navrácení svých lipských poddaných ke katolictví.²²⁷ I po Jindřichově vystoupení z války boje na severu nadále pokračovaly a do smrti Jiřího z Poděbrad se je nepodařilo ani jedné ze stran rozhodnout.

Zpětně se jeví polovina 60. let jako zlomová doba, která prověřila věrnost šlechticů k Jiřímu z Poděbrad. I do té doby nábožensky nevyhranění jedinci, kteří se mohli uplatnit v politice krále dvojího lidu, si museli díky vyhocení konfliktu definitivně zvolit stranu, ke které se připojí. U mnoha starobylých tradičně katolických panských rodin to vedlo k tomu, že se od Jiřího odklonili (páni ze Šternberka, z Házmburka, z Hradce, z Rýzmburka, z Gutštejna, z Donína, z Biberštejna etc.), na severu Čech mu ovšem zůstal věrný i silný katolický blok (Berkové

²²⁴ ČORNEJ, *Jiří Poděbradský*, s. 44.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž, s. 45–46.

²²⁷ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky XIV*, s. 244.

z Dubé, páni z Michalovic, z Lobkovic).²²⁸ Rozvržení sil v oblasti tudíž bylo celkem vyrovnané. Důležitou roli, tak jako za husitských válek, hrála Horní Lužice. Od počátku bojů stála na straně papeže, respektive Zelenohorské jednoty a Matyáše Korvína a vytvářela základnu pro vpády křížových výprav do Čech. Její blízkost s majetky Jindřicha Berky pro něj v tomto případě byla ovšem nevýhodou, neboť v letech 1467/8 díky tomu nesl na svých bedrech hlavní nápor válečných akcí.²²⁹

Jindřich obstál i v této poslední zkoušce věrnosti králi Jiřímu z Poděbrad a bojoval za jeho, ovšem samozřejmě i za své, zájmy. Uzavření příměří s Žitavou roku 1468 by sice mohlo naznačovat, že se nakonec i on přidal na stranu nepřítelů, ale nutně to tak chápat nemusíme. Zprvu je potřeba si uvědomit, že byl Berka v této době poměrně starý. Sice mu to očividně nebránilo v účasti na vojenských taženích, musel však již uvažovat o tom, co nastane s rodem a majetkem po jeho smrti. Při předávání pomyslného žezla vlády bylo jistě vhodnější, aby rod zachovával mír se svými sousedy. Další skutečností, která jistě hrála roli, byla smrt Jindřicha z Michalovic, který skončil na následky zranění z bitvy u Turnova ve druhé polovině roku 1468 a kterým vymřel po meči rod Michaloviců, jenž stál také za Jiřím z Poděbrad. Jiřího postavení na severu Čech, a tedy i Jindřichovo (16) tím utrhlo citelnou ránu. Ostatně, i smrtelně zraněný Jindřich z Michalovic se společně s Jindřichem Berkou snažil uzavřít s Žitavou ještě před svou smrtí příměří.²³⁰ Na základě těchto faktů, bych tak počínání lipského pána neviděl v příliš černém světle, neboť šlo spíše o snahu o sebezáchovu.

Zpráva o uzavření příměří mezi Jindřichem Berkou a městem Žitavou z 29. 11. 1468 je poslední zprávou, která se nám o něm zachovala. Zemřít musel někdy v průběhu následujících dvou let, neboť v lednu 1471 jsou jmenováni jeho čtyři synové jako páni Lipé.²³¹ Vyloučené tudíž není ani to, že padl v pokračujících bojích.

²²⁸ BERAN, *Katolické panstvo*, s. 70.

²²⁹ BERAN, *Poslední páni*, s. 119.

²³⁰ Tamtéž, s. 120–123.

²³¹ CIM IV, s. 143, č. 417.

5. Berkové z Dubé a Lipé za vlády Vladislava Jagellonského

Na rozdíl od bratra Jaroslava (15), který zemřel bezdětný, se Jindřichovi (16) podařilo zajistit pokračování rodu, neboť po sobě zanechal čtyři syny, Jaroslava (17), Jiřího (18), Jana (19) a Petra (20). Jak bylo nastíněno na začátku předchozí kapitoly, o prvních letech jejich života nemáme žádné informace. Jedinou jistotou je to, že jejich otcem byl Jindřich (16) a velice pravděpodobné se zdá, že matkou synů Jiřího, Jana a Petra byla jeho druhá manželka, Alžběta z Poděbrad. Kdy se tito tři chlapci narodili, nevíme, podle mého názoru k tomu došlo během druhé poloviny 40. a první poloviny 50. let. První zmínka o nich však pochází až z roku 1471. Nejstarší syn Jaroslav zřejmě pocházel z prvního Jindřichova manželství, jeho matku ovšem neznáme. Poprvé se s ním setkáváme již roku 1454.²³²

I když chybí doklady o tom, že by se Jindřich (16) snažil syny vtáhnout do politiky a připravoval jim pozici na dvoře, jistě tak činil. Projevilo se to ještě v posledních letech vlády Jiřího z Poděbrad, jemuž zůstala lipská podlinie nehledě na generační výměnu věrná. Král sám do zajista nezapomněl na četné Jindřichovy služby, ani na blízké pokrevní pouto, které oba rody spojovalo.²³³ Nejstaršímu synovi Jaroslavovi proto roku 1469 udělil úřad nejvyššího dvorského sudího, který byl momentálně uprázdněný. Jeho původní držitel, Jan Zajíc z Házmburka, se totiž v polovině 60. let postavil proti Jiřímu a přidal se na stranu papeže a „ochránců katolictví.“²³⁴ Další z bratrů, Jan, se zase v roce 1471 krátce objevil v pozici královnina kráječe.²³⁵

Poděbrada podporovali Berkové nejen v politice, ale i vojensky. První větší příležitost se jim k tomu naskytla roku 1470, kdy došlo k poslednímu měření sil Jiřího a uherského krále Matyáše Hunyadiho. Vzhledem k tomu, že český panovník i s armádou zrovna plenil ve Slezsku, musela být na obranu Čech svolána zemská hotovost. Donutit Matyáše k ústupu se jí podařilo až po několika týdnech, během nichž naopak on raboval na Chrudimsku. Ke zdárnému odražení nepřátelské armády určitě napomohlo, že sněm z března téhož roku přijal sadu podrobných opatření upravujících právě svolávání hotovosti.²³⁶ Dozvídáme se z nich i to, že v boleslavském kraji, který měl na obranu poskytnout 270 pěších, 30 jízdních a 15

²³² AČ XXXVII, s. 1471, č. 66.

²³³ Jindřichovi potomci byli synovci „husitského krále.“

²³⁴ PROKOP, *Proměny*, s. 88.

²³⁵ OTTO, *Ottův slovník naučný III.*, s. 815.

²³⁶ AČ IV, s. 441–444, č. 9.

vozdů, byl jako jeden z vykonavatelů těchto nařízení ustanoven Jaroslav Berka z Dubé. V létě 1470, kdy došlo k faktickému svolání hotovosti, tak sám jistě musel poskytnout část vojáků na obranu země. To, že byl Jaroslav vybrán jako jeden z organizátorů domobrany v boleslavském kraji, je dalším důkazem, že bratři Berkové stáli na Poděbradově straně a že na severu Čech zastávali významnější postavení.²³⁷ Nic na tom nezměnila ani volba Matyáše Hunyadiho českým králem v Olomouci roku 1469, kterou počalo jednadvacetileté období dvojvládní v Koruně české.

Ukončení války s uherským králem Matyášem se Jiří z Poděbrad nedočkal, neboť již v březnu 1471 zemřel. Zajistit vládu svým synům a založit tak vlastní dynastii se mu nepodařilo a čeští stavové odmítající přijmout Hunyadiho za krále se proto museli porozhlédnout po novém panovníkovi jinde. Jejich oči se ihned obrátily k polskému království, neboť Jagellonský rod byl jedinou přetrvávající silou ve střední Evropě, která se mohla otevřeně postavit uherskému králi. Polské královské dynastii se tímto naskytla příležitost k uskutečnění cíle, o nějž usilovala již třicet let předtím. Není proto náhodou, že již v květnu byl polský kandidát Vladislav Jagellonský zvolen českým králem a v srpnu 1471, v čele několika tisícové armády, vjel do Prahy.²³⁸

Pomoc, kterou polský král Kazimír IV. poskytoval synovi Vladislavovi při nástupu na trůn, však měla krátkého trvání a pravuk císaře Zikmunda Lucemburského se musel brzy začít spoléhat hlavně na podporu a náklonnost českých šlechticů. Tento fakt, společně s mládím, neznalostí českých poměrů a chudobou královské komory, Vladislava stavěl do velice nelehké situace a činil z něj v prvních letech jeho vlády do jisté míry loutku v rukou stavů. I to bylo důvodem, proč složení dvora po jeho nástupu nedoznalo větších změn stejně jako rozložení sil v Českém království mezi jeho spojenci a Matyášovými podporovateli. Své postavení si zachovala i lipská podlinie Berků z Dubé, která stejně jako mnozí další z bývalých Poděbradových spojenců stála za jagellonskou kandidaturou.²³⁹ Ani v severních Čechách nedošlo v tomto smyslu k větším změnám, jelikož noví páni bývalého dominia Michaloviců, Tovačovští z Cimburka, byli předními zastánci Jagellonce, a postavení obou zneprátelených skupin tak zůstalo v regionu vyrovnané. Než budu pokračovat s popisem dalších událostí, je třeba pro lepší přehlednost na čas vystoupit z chronologického rámce

²³⁷ Jejich podpora „husitského krále“ tak zpětně potvrzuje, že Jindřichovo (16) příměří s Žitavou z roku 1468 není vhodné brát jako fatální.

²³⁸ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 403–409.

²³⁹ Tamtéž, s. 411–413.

výkladu a blíže se zaměřit na politickou kariéru bratří Berků. Jen tak totiž vyniknou její obecné charakteristiky.

Dá se říci, že si bratři počínali jednotně a navzájem se podporovali. Napovídaly by tomu situace, kdy je můžeme vidět společně zasedat u komorního soudu.²⁴⁰ Aktivní ve veřejném životě byli Jaroslav, Jiří a Jan, nejmladší Petr příliš nevystupoval. Četné podobnosti a blízkost je možné sledovat hlavně u dvou nejstarších Berků, kteří spojili svůj politický život stejně jako jejich otec s Čechami a s dvorem v Praze. Jan se od rodového jádra oddělil, na počátku osmdesátých let se přiznal na Moravu a své postavení budoval tam.

Jak bylo zmíněno výše, nejstarší Jaroslav získal roku 1469 od Jiřího z Poděbrad úřad nejvyššího dvorského sudího, který si podržel i za vlády Vladislava II. až do své smrti roku 1491.²⁴¹ Přestože bylo s touto pozicí spjato mnoho povinností,²⁴² většinou z nich Jaroslav dlouhou dobu zatížen nebyl, neboť dvorský soud mezi lety 1465–1485 pro probíhající válku nezasedal. Měl proto dostatek času účastnit se v 70. a 80. letech jako přisedící zasedání výše postaveného soudu komorního a to celkem osmkrát.²⁴³

Jeho mladší bratr, Jiří, který dosáhl ještě významnějšího postavení, byl také pevně spjat se sférou soudnictví a to dokonce se všemi třemi soudy. Nejen, že v 70. a 80. letech několikrát zasedal na komorním a zemském soudě,²⁴⁴ ale po Jaroslavově smrti po něm roku 1491/2 převzal i úřad nejvyššího dvorského sudího, který držel do roku 1500.²⁴⁵ Přestože se dvorský soud nacházel na konci 15. století již za svým zenitem a jeho význam upadal ve prospěch soudu zemského a komorního, Jiří svoji funkci rozhodně nebral na lehkou váhu. Podarilo se mu například zabránit dalšímu omezování funkcí soudu, když zamezil tomu, aby byly dvorské desky podřízeny pravomoci nejvyššího zemského sudího.²⁴⁶ Opravdu horečnou aktivitu Jiřího v politickém životě ještě umocňuje to, že v letech 1490–1498 zároveň zastával pozici

²⁴⁰ AČ IV, s. 280–281, č. 35; AČ VIII, s. 448, č. 484, s. 458, č. 501; AČ XI, s. 421.

²⁴¹ Viz například PALACKÝ, *Přehled*, s. 359.

²⁴² Dvorský sudí musel předsedat každému soudnímu zasedání, která se konala čtyřikrát ročně, přibližně dva týdny v kuse a k tomu měl na starost vedení dvorských desek.

²⁴³ DRAGOUN, Michal – MAŤA, Petr, *Komorní soud za vlády Vladislava Jagellonského (1471–1488)*, in: Sborník archivních prací 47, 1995, s. 285–290; Viz také AČ IV, s. 278, č. 28; AČ VII, s. 494, č. 227, s. 524–525, č. 308, s. 526–527, č. 312; AČ VIII, s. 448, č. 484, s. 449–450, č. 486, s. 458, č. 501.

²⁴⁴ Na komorním celkem 6x, na zemském vícekrát v průběhu let 1485–1490. Viz DRAGOUN, *Komorní soud*, s. 285–290 a PDZ I, s. 155, č. 35, s. 208, č. 209–210, s. 222–223, č. 268; PDZ II, s. 407, s. 415; AČ VI, s. 559–560, č. 5; AČ IX, s. 487, č. 634.

²⁴⁵ Viz například PALACKÝ, *Přehled*, s. 361. Že Jaroslav držel úřad dvorského sudího ještě v březnu 1491, dokazuje listina v AČ XI, s. 421.

²⁴⁶ MARTINOVSKÝ, Ivan, *Soud dvorský za krále Vladislava II.*, in: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 282.

královského prokurátora, dalšího úředníka na dvorském soudu.²⁴⁷ Opětovné jmenování do funkce přisedícího zemského soudu králem Vladislavem roku 1497 však již působí jako přehnané hromadění úřadů, neboť jednání zemského a dvorského soudu probíhala souběžně a Jiří by se tudíž obou jejich zasedání nemohl účastnit.²⁴⁸

Z působení Jaroslava a Jiřího je tak jasně patrné, že lipská podlinie budovala svoji politickou kariéru pomocí úřadů spojených se soudnictvím. Jejím členům se na třicet jedna let podařilo obsadit nejvyšší funkci jednoho ze tří soudů v Čechách a na chodu dalších dvou soudů se alespoň podíleli. Zvláště dlouhá kontinuita se ukazuje v přisedění na zemském soudě. Berkové, nejdříve Jindřich Berka (16) a poté Jiří (18), byli jeho součástí bez přestávky od jeho obnovení v březnu 1454 až po rok 1490 a poté znovu od roku 1497 neznámo do kdy. Na přelomu čtrnáctého a patnáctého století se na zemském soudu navíc můžeme setkat již s jejich předkem Jindřichem Jednookým (13). Vzhledem k tomu, že soudy v průběhu 15. věku často nezasedaly,²⁴⁹ tak byli Berkové z lipské podlinie jejich součástí podstatnou část doby, kdy fungovaly.

Vladislav II. Jagellonský po svém nástupu na český trůn nadále pokračoval ve válce s Matyášem Korvínem, která byla však kvůli vyčerpání obou stran často přerušovaná dlouhodobými příměřími.²⁵⁰ Ke konečnému smíru přistoupili panovníci roku 1478 tzv. olomouckými dohodami. Na jejich základě si navzájem uznali titul českého krále a rozdělili faktickou vládu, kdy v Čechách vládl Vladislav II. a na Moravě, ve Slezsku a v Lužicích panoval Matyáš. Byla tak zachována integrita Koruny pozorně střežená vznikajícími stavy všech českých zemí.²⁵¹

Stavy v této době tvořily tmelící prvek celé České koruny. Prezentovaly se jako skupina hájící její zájmy, neboť právě stavy zachovávaly kontinuitu a přetrvávaly nehledě na střídání jednotlivých panovníků nebo celých dynastií. Jedním z šlechtických rodů, který se na jednotě zemí aktivně podílel, byla i lipská podlinie Berků z Dubé, která na počátku 80. let rozšířila svoje majetky i své politické působení na Moravu. Zasloužil se o to Jan (19), když se roku 1480 přizemil na Moravu. Berkové se tím přiřadili k mnoha dalším rodům, které byly svým

²⁴⁷ Tamtéž, s. 281. Jednalo se o úřad zavedený Ladislavem Habsburským v 50. letech. Královský prokurátor měl za úkol hájit panovníkovy zájmy na dvorském soudu. Blíže k úřadu prokurátora viz KRISTEN, Zdeněk, *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, Praha 1931.

²⁴⁸ PDZ II, s. 485, č. A24.

²⁴⁹ A to v letech 1419–1437, 1440–1454 a 1465/7–1485.

²⁵⁰ Klid zbraní nastal mezi červnem 1472 až zářím 1474 a poté listopadem 1474 až květnem 1477. Viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 417–419 a 423–424.

²⁵¹ Tamtéž, s. 435–437.

majetkem a tedy i svými zájmy rozkročeny mezi Čechami a Moravou a mezi Vladislavem a Matyášem.²⁵² Tyto šlechtické rodiny samozřejmě nestály o to, aby byly země roztrženy a jejich majetek rozdělen, a proto vyvíjely tlak na oba panovníky, aby zachovávali integritu českých zemí. Vzhledem k tomu, že postavení stavů obecně a panstva zvláště bylo v poslední třetině 15. století již dosti pevné a emancipované na královské moci, musel Vladislav i Matyáš respektovat jejich požadavky a udržovat s nimi dobré vztahy. A to především v době dvojvládní, kdy postavení ani jednoho z panovníků nebylo zcela nezpochybnitelné.

Jak bylo výše řečeno, roku 1480 se Jan Berka (19) oženil s Ludmilou z Kravař (1466–1502), členkou moravského panského rodu Pánů z Kravař.²⁵³ Díky tomu, že Ludmilin otec Jiří z Kravař a Strážnice, poslední mužský zástupce rodu, byl v době sňatku Jana a Ludmily již po smrti, přinesla s sebou jeho dcera do manželského svazku rozsáhlý majetek. Jednalo se o tři panství Šternberk, Moravský Beroun a Dvorce ležící severně od města Olomouce.²⁵⁴ Hlavním přínosem pro Jana bylo prvně jmenované panství s hradem Šternberkem, o jehož rozkvět v následujících letech zdařile usiloval.

Hned po přesunutí na Moravu se Jan velice aktivně zapojil do tamějšího politického života. Vliv na to mělo jak prestižní postavení rodu Berků z Dubé v Čechách, tak zkušenosti, které Jan získal při výkonu úřadu královského komořího v letech 1477–1479.²⁵⁵ Že mu nedělalo problém rychle se prosadit i v neznámém prostředí, dokazuje privilegium Matyáše pro moravskou zemskou obec z dubna 1484, ve kterém se jí zavázal, že nebude vybírat daně nad rámec „*starodávnych svobod a práv*“ a šlechticům rozšířil právo dědit majetky až do pátého kolene.²⁵⁶ Jan Berka je v listině jmenován mezi několika málo významnými šlechtici, kteří symbolicky zastupovali moravské markrabství a kterým bylo privilegium přímo adresováno. Nejpozději tři roky po svém příchodu na Moravu, ale pravděpodobně již dříve, se tedy pohyboval v nejvyšších kruzích moravského panstva.

Fenoménem, který musel Berka znát už z Čech a který nechyběl ani na Moravě, byly spory mezi šlechtou a královskými městy. Tyto dvě stavovské skupiny si od poslední třetiny 15. století zvýšenou měrou vymezovaly vlastní politický a hospodářský prostor, což na počátku 16. věku vyvrcholilo dokonce přímými ozbrojenými střety. Jednoho takového sporu, ještě poklidně řešeného, se účastnil i Jan. Byl jedním ze zástupců panského stavu, kteří v říjnu

²⁵² Například páni z Cimburka, z Pernštejna nebo z Hradce.

²⁵³ DVORSKÝ, František, *O starožitném panském rodě Benešoviců část II. O rodě pánů z Kravař*, Brno 1910, s. 160. Dvorský datuje sňatek chybně k roku 1481. Že proběhl už o rok dříve, dokládají MZD II, s. 10, č. 31.

²⁵⁴ BALETKA, Tomáš, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2003, s. 287.

²⁵⁵ MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 322.

²⁵⁶ AČ X, s. 284–285, č. 49.

1486 uzavřeli v Brně dohodu s měšťany moravských měst o kupování domů ve městech a vymezení pravomocí zemského a městských soudů.²⁵⁷ Stejně jako starší bratři Jaroslav a Jiří, i Jan měl co dočinění se sférou soudnictví. Několikrát se například v pramenech objevil jako posel k deskám zemským.²⁵⁸

Že se Jan Berka na Moravě aklimatizoval velice dobře, je vidět jak z politických, tak osobních styků, které měl s některými předními šlechtickými rody. Do popředí vystupují především páni z Pernštejna, v jejichž blízkosti se s Janem můžeme setkat po celou dobu jeho působení v markrabství. Logicky to vyplývalo již z polohy jeho majetku, neboť Pernštejnové vlastnili panství Helfštejn (Helfštýn) východně od Olomouce, a byli tudíž s Berkou prakticky sousedi. Zajímavé také je, jak se jim podařilo tento majetek získat. Jeho předchozím vlastníkem byl totiž Albert Kostka z Postupic, první manžel Ludmily z Kravař. Pro dluhy ho však musel roku 1475 prodat Vilémovi z Pernštejna.²⁵⁹ Jan zástupcům rodu s erbem zubří hlavy několikrát svědčil na listinách při majetkových transakcích²⁶⁰ a rozsuzoval jejich spory.²⁶¹ Jejich vztahy ovšem nebyli vždy kladné. Roku 1495 se například Vratislav z Pernštejna, nejvyšší komorník brněnského soudu, přel s Berkou o mýto v Prostějově.²⁶² Jak spor dopadl, bohužel nevíme.

Bližší vztah se dá také předpokládat s jedním z nejvýznamnějších mužů Čech a Moravy konce 15. století, Ctiborem Tovačovským z Cimburka. Tento šlechtic byl vzorovým příkladem schopnosti přizpůsobit se stavu dvojevládní, neboť zastával přední úřady jak v Čechách, na dvoře Vladislava II., tak na Moravě spravované Matyášem Korvínem.²⁶³ Že mezi ním a Janem docházelo ke kontaktu, není sporu, neboť se oba pohybovali ve vyšší vrstvě moravské politiky a často se potkávali na zemských sněmech a na soudě.²⁶⁴ Ctibor navíc vlastnil jak v severních Čechách, tak na Moravě majetek položený nedaleko od toho berkovského. Že mezi Janem a Ctiborem byl bližší vztah, se ovšem domnívám hlavně z toho důvodu, že se Jan Berka roku 1488 krátce objevil v úřadu moravského hejtmána, zástupce královské moci na celé Moravě.²⁶⁵ Tento nejvýznamnější moravský úřad byl v letech 1469–1494 pevně v rukou Ctibora Tovačovského z Cimburka. Kvůli tomu, že zastával zároveň pozici nejvyššího kancléře v Čechách a byl rádcem Vladislava II., však musel často pobývat v Českém

²⁵⁷ AČ V, s. 428–432, č. 33.

²⁵⁸ MZD II, s. 39, č. 280, s. 43, č. 2; AČ XVI, s. 456–457, č. 578.

²⁵⁹ DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě*, s. 160.

²⁶⁰ AČ VI, s. 526, č. 246, s. 538, č. 340; AČ XVI, s. 325, č. 384.

²⁶¹ AČ XVI, s. 487, č. 632.

²⁶² AČ VI, s. 535, č. 320.

²⁶³ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 428.

²⁶⁴ Viz například MZD II, s. 39, č. 280; LCS VI, s. 149, č. 885, s. 226–227, č. 1357.

²⁶⁵ LCS V, s. 173.

království. Při jednom ze svých výjezdů mimo Moravu proto roku 1488 ustanovil svého dočasného zástupce. Že jím byl zrovna Jan Berka, není podle mého soudu náhoda, ale odpovídá to Janovu vlivnému postavení i kontaktům, které spolu s pánem z Cimburka udržovali.

Jak rod Pernštejnů, tak Ctibor Tovačovský zažívali v posledních desetiletích 15. století rychlý politický vzestup. Velkou měrou to bylo vyvoláno tím, že vstoupili do služeb tehdejšího pána Moravy, Matyáše Korvína, který ovšem do poměrů v markrabství příliš intenzivně nezasahoval a nechával formující se stavovské obci prostor pro vlastní politiku.²⁶⁶ Vzhledem ke kontaktům, které měl Jan Berka s těmito šlechtickými rody, ale především kvůli tomu, jak úspěšně se prosadil na Moravě, věřím, že i jeho můžeme přiřadit ke skupině moravských šlechticů podporujících Matyáše, který je na oplátku ustanovil svými neformálními zástupci v této vedlejší zemi.

Přestože olomoucký mír z konce 70. let ukončil válku, klid Českému království nepřinesl. Ve chvíli, kdy se nemuseli v Čechách obávat útoku z okolních zemí, totiž opět rostl konfesijní antagonismus. Přestože nebyl Vladislav II. vyhraněným katolíkem, jeho převážně katolická královská rada jeho prostřednictvím uskutečňovala svou politiku, čímž vyvolávala nelibost mezi utrakvisty. Vzájemné neshody a nepřátelství se nakonec v září 1483 vyhroutily v krvavý převrat v pražském souměstí, známý jako druhá pražská defenestrace. Až tento násilný čin donutil obě strany k opětovnému zasednutí k jednacímu stolu, jehož plodem byl roku 1485 uzavřený kutnohorský náboženský mír.²⁶⁷

To vyvolává otázku, jak na tom byla po náboženské stránce lipská podlinie Berků z Dubé. Pro dobu před vypuknutím husitské revoluce je odpověď jednoduchá – Jindřich Jednooký (13) i Hynek Dubský (14) byli jistě katolíci. Ani příchod husitských válek ovšem nepřinesl do postojů Berků změnu, jak dokazuje spolupráce Jaroslava (15) a Jindřicha (16) se Zikmundem Lucemburským. Že však páni města Lipé nebyli vyhraněnými katolíky, je patrné z pozdějšího působení Jindřicha (16), který spojil svůj politický vzestup s utrakvistou Jiřím z Poděbrad. Navíc na svém panství očividně toleroval husity, jak napovídá podmínka příměří mezi ním a Žitavou z roku 1468 o navrácení obyvatel Lipé zpět ke katolictví. I lipskou podlinii Berků z Dubé tak podle mého názoru můžeme řadit k „nadkonfesijní šlechtě,“ která se přizpůsobila faktickému stavu dvojvěří a pro kterou bylo typické upřednostnění politických a mocenských zájmů před těmi náboženskými. Jindřichovi čtyři synové Jaroslav, Jiří, Jan a Petr neměli

²⁶⁶ Srovnej například s jeho politikou ve Slezsku.

²⁶⁷ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 438–459.

důvod na této zaběhlé praxi cokoliv měnit. Přestože chybí přímý doklad o jejich konfesijní příchyllosti, domnívám se, že pokračovali v rodové tradici a byli umírněnými katolíky.

Rok 1490 přinesl další podstatnou změnu nejen pro poměry v Koruně české, ale i v celém středoevropském prostoru. V dubnu toho roku zemřel král Matyáš Hunyadi, aniž by po sobě zanechal právoplatného dědice. Pro české země to mělo dva hlavní důsledky, oba spojené se skutečností, že si uherské stavy zvolili za nového panovníka Vladislava II. Jagellonského. Zaprvé, Vladislavovi z titulu uherského krále připadly i vedlejší země Koruny, čímž došlo k ukončení více než dvě desítky let trvajících dvojevládí a opětovnému upevnění integrity zemí svatého Václava. Druhým, neméně podstatným důsledkem bylo to, že český král natrvalo přesídlil i se dvorem do Budína a do Čech poté zavítal už jen třikrát v letech 1497, 1502 a 1509/10. I přes jeho odchod však část správy království, zemské úřady a královská kancelář, musela zůstat v Praze.²⁶⁸ Jedním z úředníků, kteří zůstali, byl i Jiří Berka.

Jak bylo řečeno výše, Vladislav nebyl příliš suverénním panovníkem a jeho vládu hodně ovlivňovali přední politikové z řad šlechty a měšťanstva. Podíl na tom měla mít jak jeho nepřilíš autoritativní povaha, tak rostoucí postavení dvou výše zmíněných skupin vyvolaná častým střídáním panovníků a dlouhými obdobími interregna v průběhu 15. století. Tento jev byl za královy nepřítomnosti ještě umocněn. Vladislav se totiž po svém přesídlení do Budína čím dál méně zajímal o situaci v Českém království a svoje pravomoci postupně přenechával domácím úředníkům. Hlavně moc a emancipace vyšší šlechty na osobě panovníka tak v 90. letech rychle rostla, což vedlo například ke konečnému uzavření panského stavu roku 1498, do něhož náleželi samozřejmě i Berkové z Dubé.²⁶⁹

Tohoto vývoje se už nedožil Jaroslav Berka (17), který někdy mezi lety 1491–1493 zemřel. Ve svém životě byl aktivní činitelem jak v politice lokální, tak celozemské, přelomových událostí se však, na rozdíl od svého otce, neúčastnil. Pravděpodobně o to ani neusiloval, neboť mu musela už tak dost času zabírat péče o rozsáhlý majetek a přítomnost na soudech. Přestože po sobě Jaroslav zanechal dva syny, Adama a Zdislava, jeho smrt nepřinesla dělení majetku, neboť synové byli vzati do nedílu ke svým strýcům.

Kdo však z královy nepřítomnosti profitoval, byl Jiří Berka (18). I jeho můžeme podle mého názoru řadit ke šlechticům, na které Vladislav postupně přenášel své pravomoci a kteří byli schopni na základě toho budovat vlastní postavení a čím dál více podřizovat zemskou politiku

²⁶⁸ Tamtéž, s. 476–477.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 515–516.

svým představám. Jasným ukazatelem výše zmíněného je kumulace tří úřadů, které Berka získal v 90. letech. Že králův zájem o Čechy nadále slábnul, ale jeho důvěra v Jiřího naopak rostla, se zřetelně ukázalo roku 1493, když mu přenechal na starost zachování míru a bezpečnosti v Čechách. Tohoto roku totiž Berku společně s nejvyšším komorníkem Jindřichem z Hradce pověřil jako své zástupce řešením sporů s Mikulášem a Kašparem Šlikem, s nimiž měl jednak vlastní neshody, kteří ovšem také narušovali zemský mír.²⁷⁰ Spor se pro královu nepřítomnost nevedl příliš intenzivně, neboť se ho podařilo vyřešit až roku 1497 při jedné z Vladislavových návštěv v Čechách. Nic to ale nezměnilo na tom, že pro Šliky neskončil vůbec dobře. Kvůli tomu, že nadále pokračovali ve své nelegální činnosti a odmítali se dostavit na zemský soud, propadl jejich majetek královské komoře.²⁷¹

Roku 1498 zase Vladislav ustanovil Jiřího jako svého zástupce při styku s královskými leníky.²⁷² Konkrétně list opravňoval Berku k tomu, aby jejich městům udílel trhy, aby jim povoloval vytváření spolků, zapisování věn, zápisů atd. Zda to měla být od krále kompenzace za úřad královského prokurátora, o nějž Jiří tohoto roku přišel, není jasné. Jednoznačně je ale vidět, že se Jiří nesnažil vybočit ze „zajatých kolejí“ svého politického působení ve sféře lenního práva, v němž se již několik let z pozice nejvyššího dvorského sudího pohyboval. Vladislav neopomenul Jiřího odměnit ani v rovině materiální. Roku 1499 na něj za prokázané služby převedl zástavu městečka a tvrze Kostelce nad Labem.

Vzhledem k tomu, že král do země zavítal opravdu výjimečně, byli někdy zemští úředníci nuceni vycestovat za ním do Uher. Jiří tuto cestu provedl pravděpodobně vícekrát, ale zprávy o ní se zachovaly pouze dvě. Při první příležitosti, roku 1496, je zmiňován jako posel k deskám zemským s královým nařízením vydaným v Prešpurku.²⁷³ Druhá je spojená s poměrně zajímavou kuriozitou českých dějin, sněmem konaným roku 1499 mimo území Čech, také v Prešpurku. Tento sněm ovšem není výjimečný pouze svou nezvyklou lokací, ale i významem, jaký měl pro konečné přijetí Vladislavského zřízení zemského, neboť král zde odsouhlasil jeho základní články a zřízení tak mohlo být o rok později vydáno.²⁷⁴

Tento přelomový český zákoník není možné přejít bez podrobnějšího popisu, zvláště kvůli tomu, že se na jeho vzniku aktivně podílel i Jiří Berka. Velký význam zřízení nespočíval pouze v tom, že se jednalo o svod zemského práva nemající rozsahem svého záběru v tehdejší

²⁷⁰ AČ X, s. 395–396, č. 177.

²⁷¹ AČ VI, s. 561–563, č. 8.

²⁷² AČ XVIII, s. 84, č. 102.

²⁷³ PDZ II, s. 480.

²⁷⁴ AČ V, s. 496–516 (zvláště 516), č. 55.

české historii obdoby, ale i ve změně postavení českého panovníka uvnitř Království, kterou přinášel. Jak bylo výše zmíněno, moc krále ke konci 15. století velice rychle slábla a přecházela do rukou stavů, zvláště vyšší šlechty. Vladislavské zřízení se stalo pouze posledním milníkem v tomto procesu, po kterém již nebyla možnost návratu. Jeho přijetím se král vzdal svých rozsáhlých pravomocí, které delegoval na zemskou politickou obec mnohdy už v průběhu 90. let a umožnil, aby se tento stav stal zemským zákonem. Prakticky tím z velké části předal reálný výkon moci do rukou šlechty a dovolil položit právní základy dualistické vlády stavů a panovníka, typické pro 16. století.²⁷⁵

Sněm v Prešpurku není jedinou situací, při které se v souvislosti se zřízením můžeme setkat s Jiřím Berkou. Byl například jedním z pánů, kteří roku 1499 prohlíželi za účelem jeho sepsání desky zemské.²⁷⁶ Berkovo jméno čteme i ve finální verzi zákoníku, pro niž vytvořil vzory listů (půhonný, provolací atd.) využívaných při dvorském soudě.²⁷⁷ Podílel se tak na přelomovém procesu tvořícím most do novověku.

Ani Jan Berka si v 90. letech nevedl špatně a nadále aktivně participoval na politickém životě na Moravě. Nejen že se pravidelně vyskytoval na zemských sněmech, ale mezi lety 1490–1500 také zastával úřad přisedícího zemského soudu, do něhož byl volen každoročním sněmem probíhajícím tradičně 6. ledna v Olomouci.²⁷⁸ Vzhledem k tomu, že moravská politická obec vývojově příliš nezaostávala za obcí českou, můžeme Jana sledovat i při procesech, které se nedlouho předtím odehrávaly v Čechách. Tak například roku 1492 došlo ke konečnému rozřešení sporu mezi pány a rytíři o sedání v lavicích na zemském soudě, kdy vyšší šlechta získala míst čtrnáct a nižší šest.²⁷⁹ Podobnou dohodu uzavřeli o pět let dříve i čeští šlechtici.²⁸⁰ Dalším projevem dozrávání stavovské společnosti byl požadavek, aby města Olomouc a Brno navrátila obojí zemské desky zpět do rukou šlechty. Král panstvu opět vyšel vstříc a města tak neměla na výběr a musela roku 1494 knihy odevzdat.²⁸¹

Jan Berka (19) se už nedočkal uvedení Vladislavského zřízení v platnost, ke kterému došlo léta 1502, neboť rok předtím zemřel, zanechav po sobě manželku Ludmilu, dceru Ludmilu a

²⁷⁵ Blíže k okolnostem vydání zřízení zemského viz ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 510–524.

²⁷⁶ AČ V, s. 495–496, č. 64.

²⁷⁷ AČ V, s. 160–162, č. 319–323.

²⁷⁸ MZD II, s. 43, č. 1, s. 61, č. 1, s. 76, č. 96, s. 99, č. 1, s. 103, č. 17, s. 109, č. 1, s. 111, č. 12, s. 120, č. 48, s. 123, č. 71, s. 128–129, č. 101; AČ XVI, s. 416, č. 517.

²⁷⁹ Jedním z panských přisedících byl i Jan, viz AČ X, s. 306–311, č. 68.

²⁸⁰ ČORNEJ, *VDZKČ VI*, s. 560–561.

²⁸¹ AČ XVI, s. 462–463, č. 594.

syna Václava (1523).²⁸² Jeho smrt vyvolala potřebu přistoupit k dělení rodového majetku lipské podlinie, protože už bylo neúnosné, aby dva zbylí bratři Jiří (18) a Petr (20) zůstávali se svými synovci Adamem, Zdislavem a nyní i Václavem nadále v nedílu.²⁸³

Jak si ve zbytku života počínali pozůstalí bratři Jiří a Petr, není kvůli nedostatku pramenů příliš jasné. Jiří se roku 1500 pravděpodobně stáhnul z veřejného života, protože přestal zastávat úřad dvorského sudího a z roku na rok prakticky „zmizel“ z pramenů. Asi to bylo vyvoláno jeho postupujícím věkem, v této době mu mohlo být již čtyřicet pět let. Poslední přímé zprávy k jeho osobě pocházejí z let 1502/3, kdy vedl spor s Václavem z Roupova. Ten Berku pohnal za to, že měl provést pých na jeho statech a věznit jeho sluhu Duchka. Soud nakonec seznal Jiřího vinným a on musel Václavovi z Roupova zaplatit odškodné 50 kop grošů.²⁸⁴ Jiří zemřel někdy před rokem 1507, v srpnu téhož roku totiž jeho sedm synů potvrzovalo privilegia části města Lipá, kterou po něm zdědili.²⁸⁵

O nejmladším z bratrů, Petrovi, se dochovalo pouze pár kusých zmínek. Jeho život proto není možné plnohodnotně zdokumentovat, ale lze ho přiblížit jen několika obecnými informacemi. Svým věkem se příliš nelišil od sourozenců, poprvé se s ním totiž můžeme setkat, tak jako s nimi, na privilegiu pro Lipou z roku 1471. Očividně se na rozdíl od svých tří bratrů vůbec neúčastnil politiky a je možné proto předpokládat, že měl na starost správu majetku drženého společně v nedílu. Asi i proto, že necestoval tak často jako oni, je nakonec všechny přežil a zemřel až roku 1518.

Na závěr kapitoly je možné říci, že se synům Jindřicha Berky (16) podařilo nejen udržet politické a materiální postavení, které otec vybudoval, ale úspěšně se zasloužili i o jeho rozšíření v obou sférách a to nejenom v Čechách, ale i v markrabství moravském. Byli integrální součástí stavovské obce formující se v druhé polovině 15. století a aktivně se podíleli na procesech, které měnily svou dobu. Jejich smrtí samozřejmě nenastal konec dějin a historie lipské podlinie Berků z Dubé nadále pokračovala. Nedošlo ani ke ztrátě a úpadku jejího dosavadního politického vlivu. I když se velice rozvětvila a mnoho jejích členů nehrálo důležitější roli v celozemské politice, můžeme najít i osobnosti, které ano. Řeč je především o Zdislavovi Berkovi z Dubé, synovi Jaroslava (17), který dosáhl závratné kariéry za vlády Ferdinanda Habsburského. V průběhu let se mu podařilo dosáhnout úřadu nejvyššího

²⁸² Informace k dceři Ludmile se mi podařilo nalézt pouze ve FUTÁK, Petr – PLÁČEK, Miroslav, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 474.

²⁸³ Blíže k dělení viz kapitolu pozemková struktura.

²⁸⁴ AČ XII, s. 523–524, č. 1155, s. 549–550, č. 1194.

²⁸⁵ CIM IV, s. 125–127, č. 736.

zemského sudího, hofmistra, fojta v Horní Lužici a místodržitele v Čechách.²⁸⁶ Dalším, kdo vystoupil na vyšší úroveň, byl syn Jiřího (18), Jindřich Berka na Dřevěnicích, nejvyšší zemský sudí a hejtman hrádeckého kraje. Osudy těchto pánů však již spadají mimo vymezený rámec této práce.

²⁸⁶ ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*, s. 77–78. K osobě Zdislava Berky srovnej s jeho pozdějšími publikacemi a články, viz například ASCHENBRENNER, Martin, *Z dějin zámku a panství Zákupy sv. 1. Zdislav Berka z Dubé*, Česká Lípa 2004. TENTÝŽ, *Závěť Zdislava Berky z Dubé a Lipé na Zákupech*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 16, 2007, s. 159–174. AULOVÁ, Martina – ASCHENBRENNER, Martin, *Ke genealogii zákupských Berků z Dubé*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 277–282.

6. Pozemková struktura

6.1 Obecná charakteristika a poklidná doba druhé poloviny 14. století

Otázka pozemkové držby je díky časté cirkulaci jednotlivých panství a hradů poměrně složitá a nepřehledná. Aby nedocházelo k narušování plynulosti textu ostatních kapitol, věnoval jsem ji následující samostatnou kapitolu. V ní je v chronologickém sledu shrnut vývoj majetku jednotlivých Berků z Dubé s přihlédnutím k poměrům v celém kraji.²⁸⁷

Než se zaměřím na samotné Berky, je třeba pro lepší pochopení pozice, ve které se nacházeli, nastínit obecnou charakteristiku pozemkové držby severních Čech²⁸⁸ před vypuknutím husitské revoluce. Byla totiž oproti zbytku země v některých aspektech specifická. Její hlavní zvláštností bylo rozložení majetku mezi jednotlivými společenskými vrstvami. Většinu pozemků v oblasti totiž držela na rozdíl od jiných krajů šlechta a to především vyšší. Další dva pozemkoví vlastníci král a církev byli v oblasti zastoupeni jen minimálně.²⁸⁹ Panovníkovi patřilo území severovýchodně od věnného města Mělníka – jednak městečko Mšeno a dále panství Bezděz, jemuž vévodil stejnojmenný přemyslovský hrad a na kterémžto panství se nacházela jediná královská města oblasti Doksy a Bělá pod Bezdězem. Královský majetek tak z jihu jako klín pronikal do monolitu šlechtických statků. Na západě sousedil s rodovou držbou Berků z Dubé a na východě pánů z Michalovic. Dalším jeho vlastnictvím byla až vzdálená Žitava, ležící za několik desítek kilometrů širokým valem šlechtických držav.

²⁸⁷ Hlavním problémem při tvorbě této kapitoly bylo rozlišování mezi pány z Dubé, jejich podvětví Berků z Dubé a konkrétně lipskou podlinií Berků z Dubé. Literatura zabývající se srovnáním majetku různých českých šlechtických rodů totiž často nerozlišuje mezi jejich jednotlivými podvětvími (Berkové, Škopkové, Adršpachové), ale chápe je jako jednotný celek. Podle mého názoru však nemůže být řeč o společné politice a spolupráci mezi jednotlivými podvětvími rodu, například mezi Berky a Adršpachy. Spojování jejich panství dohromady je tedy zavádějící. Otázka rodové solidarity je ostatně problematická i uvnitř samotné podvětvě Berků. Jiná literatura naopak při porovnávání bere v úvahu pouze majetek položený na určitém území (boleslavský kraj), ale nebere v potaz, že měla zkoumaná podlinie další panství i ve vedlejším kraji litoměřickém.

²⁸⁸ Geografické vymezení zkoumané oblasti není jednoduché, jelikož v období pozdního středověku byla rozdělena na Litoměřický a Boleslavský kraj (hranici tvořila přibližně dnešní města Varnsdorf, Česká Lípa, Dubá). Pod pojmem severní Čechy zde i ve zbytku kapitoly, není-li řečeno jinak, rozumím oblast mezi Děčínem na západě, Žitavou na severu, řekou Jizerou na východě a městečkem Mšenem na jihu.

²⁸⁹ Obraz rozložení majetku na severu Čech před vypuknutím husitských válek, ovšem bez započítání litoměřického kraje, podává Rudolf Anděl. Podle jeho ilustrativních výpočtů v roce 1419 patřilo 74% majetku vyšší šlechtě, 16% nižší a 10% církvi. Viz ANDĚL, *Husitství*, s. 30. S přihlédnutím k další literatuře jako nejbohatší rody kraje vystupují Vartenberkové, Berkové z Dubé a páni z Michalovic. Viz též ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 263.

Církev byla v kraji zastoupena o něco více. Největším vlastníkem byl cisterciácký klášter Hradiště s majetky rozkládajícími se severně od dnešního Mnichova Hradiště. Na severu na jeho panství plynule navazovaly državy dalšího církevního řádu johanitů z Českého Dubu. Za zmínku stojí ještě původně majetek premonstrátského doksanského kláštera v Kravařském újezdě, položený jihozápadně od České Lípy. Jižně od Kravař stál také jediný arcibiskupský hrad v kraji, Helfenburk.

Absence královského majetku a tedy královské moci určujícím způsobem poznamenala sociálně-ekonomickou strukturu severních Čech. Dokumentovat to lze například v hospodářské rovině. Díky nedostatku královských měst přebírala jejich ekonomickou roli větší vrchnostenská města, jejichž šlechtičtí vlastníci se z této skutečnosti snažili profitovat.²⁹⁰ Jako další důsledek absence zeměpanského majetku a specifikum kraje můžeme chápat úzké napojení severních Čech na Horní Lužici, které se projevovalo jak v úrovni hospodářské, tak společensko-politické. Na propojení obou oblastí mělo určitě vliv i to, že mnohé šlechtické rody, například páni z Biberštejna nebo purkrabí z Donína, drželi panství jak v Čechách, tak v Lužici.

Majetky mimo Čechy, konkrétně v Míšeňsku drželi i Berkové z Dubé. Patřilo jim zde panství Hohnstein, oblast položená západně od šluknovské pahorkatiny. Od Hohnsteinu směřovaly jejich državy na východ na pahorkatinu až k dnešnímu Rumburku. Odtud se táhly na jih přes Tolštejn, Lipou, Dubou až k Housce. Na západě sousedila půda Berků s vlastnictvím pánů z Vartenberka. Přibližnou hranici tvořil tok řeky Kamenice a následně městečka Česká Kamenice, Benešov nad Ploučnicí a Kravaře. I na východě sousedili Berkové s Vartenberky. Hranicí byla tzv. Žitavská stezka procházející Jablonným, Mimoňí, Kuřívodami a Bělou pod Bezdězem. Jižním sousedem byl král držící Bezděz a Mšeno. Celý berkovský majetek byl na počátku 15. století rozdělen mezi dvě linie hohnsteinskou a kuřívodskou. Zjednodušeně lze říci, že hohnsteinská linie vlastnila území v Míšeňsku, šluknovské pahorkatině a od ní dále na jih až k Lipé a kuřívodská linie oblast jižně od Lipé k Housce. Toť k základní charakteristice pozemkové struktury severních Čech. Nyní se již budu soustředit přímo na lipskou podlinii, s jejímž majetkovým popisem započnu v polovině 14. století.

Kdybych měl jmenovat jednoho pána z Dubé (sic), od jejich vydělení ve 2. polovině 13. století, po počátek století 16., který koncentroval ve svých rukou nejvíce majetku, byl by jím jistě Hynek Berka (+1348). Ten dokázal díky politické kariéře svého otce a následně i své

²⁹⁰ Ani větších vrchnostenských měst se však v kraji nevyskytovalo mnoho, byly jimi Děčín, Česká Lípa, Mladá Boleslav a Turnov.

angažovanosti získat rozsáhlá území rozprostírající se od dnešní česko-německé státní hranice jižně od Žitavy přes Lipou až k Mšenu. Obrovské panství, které držel, bylo úctyhodné nejen na poměry rodu, ale i z pohledu celozemského. Od jeho smrti v roce 1348 se však začalo rozpadat. Nejdříve mezi jeho dva syny Hynka (12) a Jindřicha (13) a dále mezi jejich četné potomky. Tento proces vrcholil na přelomu 14. a 15. století,²⁹¹ kdy své nástupce podělil Jindřich (13) a jeho synovec Hynek Berka z Hohnsteinu (+1419). Majetek Berků z Dubé se tak místo tří osob dělil mezi osob 12, což nutně vedlo k oslabení mocenského a politického potenciálu každého jednoho člena rodu.

Bratři Hynek a Jindřich drželi početná panství zděděná po otci nejdříve v neděli. Neznámo kdy, si je rozdělili. Pravděpodobně k tomu došlo krátce před smrtí staršího z bratrů v roce 1361, neboť ještě v roce 1355 společně spravovali Kravaře.²⁹² V nejnovější publikaci o České Lípě uvádí Jaroslav Panáček právě rok 1355 jako dobu, kdy mělo dojít k rozdělení.²⁹³ Po jeho uskutečnění Jindřichovi připadla oblast severně od Lipé – hrad Milštejn se severním dílem Sloupska a jižně od Lipé – Frýdlant u České Lípy,²⁹⁴ Jestřebí, Houska a dále Dubá a Kuřívody.²⁹⁵ Samotné město a panství Lipá patřily společně se severozápadní „hohnsteinskou“ oblastí jeho bratrovi. Na Jindřichově části dědictví, konkrétně na Dubsku, měla také zapsané věno jeho matka Anežka, jak dokládají záznamy z konfirmačních knih.²⁹⁶ Sám Jindřich se zasloužil jistou měrou o rozhojnění majetku. Zaměřil se na severní část svých držav položených jižně od Žitavy. V letech 1383–1386 zde koupil od Haška z Lemberka panství a město Jablonné, kde patrně vystavěl i tvrz.²⁹⁷ Dále rozšířil Milštejnské panství zděděné po otci a to minimálně o Cvikov a Kunratice u Cvikova.²⁹⁸ Jeho snaha o zvelebení této oblasti je patrná i ze založení městečka Cvikova,²⁹⁹ čímž byla vyplněna volná oblast mílového práva ohraničená právy měst Lipé, České Kamenice, Žitavy a Jablonného. Na svých panstvích také nechal vystavět nové hrady Čáp, Chudý Hrádek a Milčany plnící roli správních center. Ve prospěch krále však přišel spolu s bratrem r. 1352 o městečko Mšeno.³⁰⁰ Přestože Jindřich držel několik hradů a měst, na nichž mohl sídlit, z jeho titulatury je zřejmé, že roli

²⁹¹ Mezi lety 1391 – 1419.

²⁹² SEDLÁČEK, *Hrady, zámky XIV*, s. 242.

²⁹³ ADAMOVIČ, *Česká Lípa*, s. 110.

²⁹⁴ Dle posledních závěrů ztotožňovaný s hradem u Hvězdy. DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009, s. 177.

²⁹⁵ ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé.*, s. 23.

²⁹⁶ LC I, s. 15; s. 116; s. 162.

²⁹⁷ PEŠA, *Cvikov*, s. 40.

²⁹⁸ K zisku Kunratic došlo někdy v sedmdesátých nebo osmdesátých letech, viz PEŠA, *Cvikov*, s. 37.

²⁹⁹ Poprvé připomínáno r. 1391. PDZ I., 536, J, 10.

³⁰⁰ AČK 2, s. 261, č. 217.

centra a rezidence zastávala Houska. Důvodem k tomu byla pravděpodobně její výstavnost (královské založení)³⁰¹ a blízkost Praze.

Bližší informace o Jindřichově majetku získáváme ze dvou listin, kterými obdaroval své syny. Tou první, z roku 1391, podělil tři starší potomky Hynka Dubského, Jindřicha Staršího a Jindřicha Berku. Odkázal jim severní díl svých držav, panství milštejnské a jablonské, se všemi hrady, vesnicemi, polnostmi, clem a podáním ke všem kostelům.³⁰² Jako základna a centrum Jindřichova majetku tak vyvstávají jeho jižní panství, která si zatím ponechal pro sebe, své mladší syny a manželku Adléta. Jak vyplývá z listiny, panství Milštejn a Jablonné tři starší bratři nejdříve drželi v nedělu. Velice brzy si ho však museli rozdělit, protože již roku 1394 Hynek Dubský držel patronátní právo ke cvikovskému kostelu, které bylo spojené s vlastní držbou města.³⁰³ V záznamu konfirmační knihy podávající nám tuto zprávu je navíc Hynek titulován jako pán na Milštejně. Je tedy jisté, že on vlastnil milštejnské panství. Východně od něj položené panství jablonské si jeho mladší bratři i se samotným městem Jablonné rozdělili na půl.³⁰⁴

S postupujícím věkem přistoupil Jindřich roku 1402 také k obdaření svých zbylých synů Václava, Jindřicha Vaňka a Jindřicha Hlaváče.³⁰⁵ Jan, v mezidobí od vydání první smlouvy zemřel. Synové si rozdělili na tři části území ležící mezi Holany na severu a Houskou na jihu, s hrady Čápem, Chudým Hrádkem a městem Dubou. Zbylé oblasti Milčan, Jestřebí a Kuřívod, kde měla Adléta zapsané věno, a také Housku, si ponechali rodiče do smrti.³⁰⁶

Jak je patrné z předešlého výkladu, panství kuřívodské linie se během pouhých 12 let rozdělilo z jednoho na šest majitelů.³⁰⁷ Nevyhnutelně se tak zmenšovala majetková základna, ze které mohli jednotliví Berkové odvozovat své postavení a která hrála velkou roli pro uplatnění se ve dvorských i zemských úřadech. Jinak řečeno, pro většinu zástupců kuřívodské linie to do budoucna znamenalo nemožnost politicky působit a zasahovat do celozemského dění. V linii hohnsteinské k tomu se stejnými důsledky došlo o generaci později.

Další, pro práci důležitou osobou, na kterou se nyní blíže zaměřím, je Hynek Dubský (14). Jak on si stál se svým majetkem? I když by se dalo čekat, že jako nejstarší syn bude velikostí svého dědictví nad bratry vynikat a zdědí například otcovo sídlo Housku, nestalo se tak. Jeho

³⁰¹ DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 170–172.

³⁰² PDZ I, s. 536–537, č. J10.

³⁰³ LC V, s. 201.

³⁰⁴ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky X*, s. 286.

³⁰⁵ PDZ I, s. 596, č. K20.

³⁰⁶ Podrobněji viz ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*, s. 26–27, nebo PEŠA, *Cvikov*, s. 40.

³⁰⁷ Jindřich a po něm i Adléta brzy po druhém dělení zemřeli a i zbylý majetek si rozdělili synové.

milštejnské panství se nacházelo jižně od Žitavy v okolí Cvikova, tedy v částečně hornaté, pravděpodobně lesnaté oblasti s nízkou kvalitou půdy. Vedla přes něj ovšem tzv. lipská cesta, obchodní stezka spojující Žitavu s Lipou.³⁰⁸ Cesta byla největším hospodářským přínosem a pro celou oblast zajišťovala důležitý přísun zboží, financí,³⁰⁹ ale jak se v období husitských válek ukázalo, byla také významným informačním kanálem.

Neopomenutelným plusem byl také pevný hrad Milštejn, který plnil jak vojenskou funkci obrany výše zmíněné stezky, tak funkci těžko dobytelné rezidence Hynka (14) i jeho synů.³¹⁰ Přesto se zdá být překvapivé, že Hynek získal právě toto panství. Součástí druhé části dědictví z roku 1391, kterou si rozdělili jeho bratři, bylo totiž Jablonné. Toto prastaré město založené pány z Lemberka již ve 13. století leželo na nejdůležitější severočeské zemské cestě tzv. Žitavské stezce spojující Žitavu s Prahou. Ekonomický přínos panství tak i přes jeho menší rozlohu musel být značný. Proč tento majetek získali Hynkovi mladší bratři a ne on? Stáří očividně nehrálo při dělení tak důležitou roli.

Hynek Dubský šel ve šlépějích svého otce a sám usiloval o rozšíření pozemkové držby. Nebyl však tak úspěšný. Od mladšího bratra Jindřicha Berky koupil roku 1405 za 900 kop grošů polovinu města Jablonného i s polovinou cla,³¹¹ na kterém zapsal manželce Kateřině z Lemberka věno.³¹² Po smrti Jindřicha Staršího (1406) a jeho dvou dětí získal v roce 1406/7 Kuřívody.³¹³ Ty však hned po jeho smrti připadly bratru Václavovi z podlinie kuřívodské.³¹⁴ K rozvoji samotného Cvikova Hynek nepřispěl. Většinu městských práv (trhové, várečné) získalo město až v 16. století.³¹⁵ Hynek zemřel před rokem 1413, s majetkovými přesuny, ke kterým došlo za husitských válek, se tak nemusel vyrovnávat. Tato starost připadla až jeho synům Jaroslavovi a Jindřichovi.

³⁰⁸ Procházela skrze Krompach, Mařenice a Cvikov, viz PEŠA, *Cvikov*, s. 30.

³⁰⁹ V městečku Cvikově se vybíralo clo, viz PDZ I, s. 536–537, č. J10.

³¹⁰ GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Hrad Milštejn*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 4, 1996, s. 19.

³¹¹ PDZ II, s. 14–15, č. G7; AČ III, s. 475, č. 76.

³¹² AČ III, s. 478, č. 100.

³¹³ AČ I, s. 163.

³¹⁴ Zde se nejedná o linii, do které náleželi všichni synové Jindřicha Houseckého, ale o její podlinii se stejným názvem, do které patřil Václav a jeho potomci.

³¹⁵ PEŠA, *Cvikov*, s. 48.

6.2 Bouřlivé 15. století

Z dokladů uvedených ve třetí kapitole je zřejmé, že Jaroslav i Jindřich po celý svůj život stáli na katolické straně. Toho také využívali při územní expanzi. Neznámo kdy, získali nově vystavěný hrad Ronov³¹⁶ a jako zástavu přilehlý klášterní Kravařský újezd, z něhož jim plynuly určité peněžní dávky.³¹⁷ Přestože jsou jako držitelé Ronova poprvé uváděni až roku 1429³¹⁸ domnívám se, že obě výše zmíněné lokality položené jihozápadně od Lipé získali v letech 1425/6, kdy se jim po smrti vzdálených příbuzných Viléma z Ronova a Jana z Tolštejna podařilo nakrátko obsadit Lipou. Oblast hradu a Kravařský újezd byly totiž od roku 1348 součástí majetku toho, kdo výše zmíněné měst držel.

Jaroslav a Jindřich poté svou expanzi směřovali dál na jih k arcibiskupskému Helfenburku. Otázka vlastnictví tohoto hradu v husitské době je dosti složitá, stejně jako role jeho vlastníka arcibiskupa Konráda z Vechty. Ten totiž na počátku husitských válek konvertoval k utrakvismu, za což byl stížen papežskou klatbou, díky čemuž alespoň teoreticky pozbyl práva na vykonávání arcibiskupského úřadu a držbu majetků jemu náležejících. To vyvolávalo chaotické situace, kdy král Zikmund uděloval hrad svým straníkům nehledě na skutečnost, že ho fakticky držel Konrád. Arcibiskup byl navíc ve finančních potížích, díky nimž byl závislý na svém věřiteli Janu Smiřickém, který si z toho důvodu na jeho panství také činil nárok. Podstatné je, že roku 1427 Helfenburk neznámo jak získali Jaroslav a Jindřich.³¹⁹ Podrželi ho však krátce, neboť již roku 1431 připadl Janu Smiřickému. Jak dokládá smlouva mezi ním a bratry Berky datovaná o dva roky dříve, kdy byl ještě v rukou pánů z Dubé, měli bratři vůči Janovi také nějaké nevyřízené dluhy a hrad mu za ně zastavili.³²⁰ Touto neúspěšnou snahou o připojení Helfenburku se očividně snažili rozšířit majetek, který jim

³¹⁶ Dle literatury postavený na počátku 20. let, viz BENDA, Martin – SOVADINA, Miroslav – VOJTÍŠEK, Břetislav, *Kravaře v Čechách*, Kravaře 2013, s. 18, nebo také SEDLÁČEK, *Hrady, zámky XIV*, s. 301.

³¹⁷ Újezd bylo původně panství doksanského kláštera, které získal roku 1348 král Karel IV. Ještě téhož roku udělil bratrům Hynkovi a Jindřichovi právo ochrany a správy nad klášterním majetkem, což pro ně reálně znamenalo další zdroj financí. Původní vlastník Doksanský klášter si podržel i nadále právo na některé poplatky z daného majetku. Újezd tvořil územní pás přibližně 5 km široký od města Kravař (včetně) na jihu, po tok Ploučnice na severu. Viz BENDA, *Kravaře v Čechách*, s. 10–11.

³¹⁸ AČ VI, s. 485–486, č. 38.

³¹⁹ Jaroslav r. 1427 prezentoval nového faráře jako „nynější držitel Helfenburku.“ LC IX, s. 134–135. Dle literatury měl v tomto roce držet hrad Půta z Častolovic. Je tedy možné, že ho od něj Berkové koupili.

³²⁰ AČ VI, s. 485–486, č. 38.

jihozápadně od Lipé již patřil. To by potvrzovalo domněnku, že Ronov a Kravaře získali v letech 1425/6.³²¹

Jak to bylo s držbou zbylé jihozápadní oblasti po zbytek husitských válek, nevíme. Dá se však předpokládat, že si ji Jindřich (16) podržel po celou dobu jejich trvání.³²² Zprávy o ní získáváme až v roce 1436, kdy si Jindřich nechal od císaře Zikmunda potvrdit držení městečka Kravaře.³²³ Jako berkovský majetek je doloženo ještě roku 1457, jak dokládá smlouva mezi Jindřichovým synem a proboštem doksanského kláštera.³²⁴ Hrad Ronov byl jistě v Jindřichových rukou roku 1437, kdy odtud psal Žitavským.³²⁵ Někdy před rokem 1444 ho získal Vilém z Illburka.³²⁶

Výše zmíněné zisky měly však podřadnou roli. Tím hlavním, o co bratři usilovali, a co se podařilo realizovat až Jindřichovi, byl zisk panství a města Lipá. Majetek se podařilo bratrům získat již v roce 1425, ale husité ho o rok později dobyli. Poté se v něm vystřídalo několik husitských pánů,³²⁷ až ho nakonec v roce 1435 král Zikmund udělil Jindřichovi.³²⁸ Tím však věc nebyla uzavřena. Jeho tehdejší držitel, umírněný husita Zikmund z Vartenberka, který Lipou dobyl po bitvě u Lipan, si na město činil nároky díky své zesnulé manželce Anežce ze Šternberka,³²⁹ a nechtěl se Lipé jen tak vzdát. Vzhledem k tomu, že Jindřich neměl dostatek sil na to, aby ji vojensky opanoval, zůstávala nadále nelegálně v rukou Vartenberků. O dobytí města se Jindřich začal pokoušet až počátkem 40. let v době, kdy již patřilo Jindřichovi z Vartenberka, synovi Zikmunda.³³⁰ Dobýt Lipou se nicméně podařilo až na přelomu let 1443/4, pravděpodobně také s pomocí hornolužických měst.³³¹ Zájmy Šestiměstí – zvláště Žitavy a Zhořelce – a milštejnského pána se v této době shodovaly, neboť momentálně probíhala tzv. vartenberská válka. Možnost oslabit svého nepřítele tak hornolužická města ráda využila a spojení mezi lipskou podliní a Šestiměstím, se znovu potvrdilo. Brzy po dobytí Lipé tam Jindřich přesunul svou rezidenci.

³²¹ Více informací k Helfenburku za husitských válek viz GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav – PODROUŽEK, Kamil, *Helfenburk. Hrad pražských arcibiskupů*, Borek 2011, s. 114.

³²² Starší Jaroslav roku 1433 zemřel.

³²³ BENDA, *Kravaře v Čechách*, s. 18.

³²⁴ AČ VII, s. 657, č. 83.

³²⁵ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky XIV*, s. 301; CDLS II, s. 691–692.

³²⁶ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky XIV*, s. 301.

³²⁷ Jindřich Berka z Dubé na Jestřebí, Jan Smiřický, Jan Černín z Černína, Zikmund z Vartenberka.

³²⁸ AČ XXXVI, s. 179–80, č. 99. Srovnej s rolí Zikmunda při zisku Helfenburku.

³²⁹ Diskutabilní právo na město, které následně přenesla na Zikmunda, získala Anežka díky svému prvnímu manželství s Hynkem Berkou Hlaváčem, vlastníkem lipského panství.

³³⁰ Poprvé roku 1441. Jindřich měl tehdy na pomoc 400 ozbrojenců z Lužice, viz CDLS IV, s. 186–187, č. 193.

³³¹ PEŠA, *Cvikov*, s. 43. Na jaře téhož roku byl Jindřich jmenován jako pán na Lipé. Viz CDLS IV, s. 291, č. 39b.

Doba válek ale nebyla pro berkovské bratry pouze obdobím zisků. I jejich panství se dostalo do pozornosti husitských vojsk. Došlo k tomu roku 1425, kdy bylo vypáleno jejich město Jablonné.³³² Jestli se kališníci pod vedením Jana Čapka ze Sán městem pouze prohnali, nebo zda v něm zanechali dlouhodobě posádku, nevím. Vzhledem k jeho poloze na Žitavské stezce, kterou husité využívali pro vpády do Horní Lužice, se zdá pravděpodobnější druhá varianta. Jablonné přesto neztratil Berkové navždy. Po vytlačení husitů z oblasti majetek museli získat zpět, neboť roku 1447 Jindřich přikoupil od svého prasynovce Pavla za 250 kop grošů druhou polovinu města, což by jistě nečinil, kdyby nedržel svou původní část.³³³ I v následujících generacích zůstalo město v rukou lipské podlinie.

Vidíme, že ani lipská podlinie Berků z Dubé nebyla mezi panstvem výjimkou a za husitské revoluce získala značný majetek. Nejvýznamnějším úspěchem byla rozhodně Lipá, kterou sice Jindřich fakticky získal až po skončení revoluce ve 40. letech, ale vycházel přitom ze „základů“, které byly položeny již v letech dvacátých. Lipská podlinie se až na krátkou držbu arcibiskupského Helfenburku naopak neúčastnila kořistění církevního majetku. To bylo dáno jeho nízkým zastoupením v celé oblasti a polohou panství Jaroslava a Jindřicha, v jehož blízkosti se žádný církevní statek nenacházel. Díky tomu, kde leželo panství bratrů, také zřejmě nedošlo k plenění jejich majetku,³³⁴ jelikož se rozkládal mimo hlavní cestu do Horní Lužice, Žitavskou stezku, a pro ovládnutí severních Čech neměl pro husity ze strategického hlediska význam. Lokace panství byla nejspíše také jedním z důvodů pro to, že vlastníci Milštejna zůstali na Zikmundově straně a nebyli přinuceni přidat se k husitům. Přestože Berkové, jak bude ukázáno níže, jako celek za husitských válek majetkově upadli, lipská podlinie z nich vyšla značně posílena.

Jindřich (16) po smrti bratra ve svých rukou koncentroval všechna tři panství – jablonské, milštejnské i lipské. Nepopíratelně nejdůležitější bylo to poslední jmenované, lépe řečeno jeho centrum, město Lipá. Bude tak vhodné, když se u něj na chvíli zastavím a stručně přiblížím stav, ve kterém se město nacházelo ve druhé polovině 15. století.

Jak bylo řečeno výše, Lipá, založená na počátku 14. století³³⁵ nejslavnějším Ronovcem Jindřichem z Lipé, zastávala v kraji roli významného centra. Dá se říci, že zastupovala město královské. Předpokládá se, že již v době svého založení získala významná městská práva, jako

³³² Jaroslav s Jindřichem drželi pouze jednu polovinu, druhá patřila jejich příbuzným z Housecké podlinie.

³³³ PDZ II, s. 210, č. E14.

³³⁴ S výjimkou města Jablonného.

³³⁵ Založením je zde míněn zisk městských práv. Počátek osídlení v dané lokalitě můžeme datovat do poloviny 13. století. Viz ADAMOVIČ, *Česká Lipa*, s. 105–110.

bylo mílové, trhové, várečné, hradební, soudní nebo samosprávné.³³⁶ Kromě týdenního trhu ji postupem času vrchnost i čeští panovníci přidávali trhy výroční³³⁷ a významný trh solný.³³⁸ Lipá samozřejmě byla také sídlem několik cechů – například soukeníků, tkalců, ševců, lazebníků, hrnčířů.³³⁹ Hrnčířská statuta, která si nechal místní cech zapsat roku 1462 do městské knihy, jsou mimo jiné nejstarší svého druhu v českých zemích.³⁴⁰ Ekonomický přínos města ještě více umocňovala skutečnost, že bylo hlavním komunikačním uzlem severních Čech.³⁴¹ Od roku 1341 byla Lipá i církevním centrem oblasti. Do místního farního kostela Sv. Petra a Pavla byl tehdy přesunut děkanát z Děčína.³⁴² Kromě tohoto nejstaršího kostela stála před počátkem husitských bojů uvnitř hradeb kaple Sv. Michala a na třech předměstích kostely Sv. Panny Marie, Sv. Kříže a Sv. Máří Magdaleny.³⁴³ Opomenout nelze ani jeho fortifikační funkci. Celé město bylo obeháno hradbami přerušovanými pouze čtyřmi bránami. Obranu dále doplňoval v bezprostřední blízkosti položený vodní hrad Lipý chráněný rameny řeky Ploučnice.

Jak je vidět z předešlého, svému majiteli přinášela Lipá mnohé výhody, nejen v oblasti hospodářské. To, že si to Berkové uvědomovali je patrné ze snahy, kterou jeho získání zasvětili synové Hynka Dubského (14) Jaroslav a Jindřich, i z péče, kterou poté věnoval Jindřich dokončení tohoto procesu. Přestože Berkové již několik let město drželi, nebyli jediní, kdo si na něj činili nároky. To se projevilo po skončení interregna v 50. letech., kdy se svými požadavky vystoupili páni ze Šternberka, příbuzní Anežky (viz výše). Jejich práva Jindřich v dubnu 1454 za 1500 kop grošů odkoupil.³⁴⁴ V následujících měsících král Ladislav navíc Jindřichovi udělil „za věrné služby“ práva dalších dvou vlastníků, která na něj spadla jako odúmrtí.³⁴⁵ To je jistě doklad Jindřichova významného postavení, díky kterému se mu dostalo pozornosti nového krále. Zajímavé také je, že poslem, který měl panovníkovu vůli nechat zapsat do desek, byl v jednom případě Jiří z Poděbrad, Jindřichův švagr a spojenec.

³³⁶ PANÁČEK, *Založení města*, s. 11.

³³⁷ Na den Sv. Markéty (CIM IV, s. 34, č. 329), Sv. Martina (CIM IV, s. 161, č. 761).

³³⁸ Ve prospěch města se ho roku 1471 vzdali jeho páni Jaroslav, Jiří, Jan a Petr, viz CIM IV, s. 143, č. 417.

³³⁹ EBELOVÁ, *Pamětní kniha města České Lípy*, s. 20.

³⁴⁰ GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Dějiny hrnčířství v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 9, 2000, s. 17.

³⁴¹ VÁVRA, *Žitavská cesta*, s. 32.

³⁴² GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *K otázce farního kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 2, 1994, s. 10.

³⁴³ GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 6, 1997, s. 19–41; TITÍŽ, *Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše*, in: Bezděz. 7, 1998, s. 35–57; TITÍŽ, *Kostel sv. Maří Magdaleny v České Lípě*, in: Bezděz. 3, 1995, s. 25–49.

³⁴⁴ Společně s přílehlými vesnicemi Písečnou, Dobranovem, Žizníkovem a Provoďinem viz PDZ II, s. 248, č. K15.

³⁴⁵ AČ XXXVII, s. 1425–1426; AČ XXXVII, s. 1471.

I u Jindřicha (16), se tak jako u mnoha jeho příbuzných z hohnsteinské linie setkáváme s tím, že vlastnil majetek mimo území Českého království. Řeč je zde o Hoyerswerdě, menším měste v Horní Lužici, které Berka v letech 1441–1447 krátce držel. Získat se mu ho podařilo nepřímou cestou od svých příbuzných. Hoyerswerda totiž již od desátých let 15. století patřila jeho bratranci Hynku Hlaváčovi z Lipé, který v letech 1410–1420 zastával úřad hornolužického fojta. Po Hlaváčově smrti město i nadále zůstalo v rukou pánů z Dubé, pouze se přesunulo do vedlejší škopkovské podvětvě. V souvislosti s Hoyerswerdou je Jindřich (16) poprvé jmenován roku 1436/7, kdy z blíže neznámého důvodu uzavřel spolek s jejím novým vlastníkem Jindřichem Škopkem z Hoyerswerdy a jeho bratrem Albrechtem Škopkem z Liběšic, pro jehož vznik si dokonce vyžádal souhlas krále Zikmunda Lucemburského.³⁴⁶ Po smrti Škopků, pravděpodobně krátce před rokem 1441, kdy je poprvé jmenován jako „pán na Hoyerswerdě,“ mu město na základě tohoto spolku připadlo.³⁴⁷ Někdy mezi rokem 1445, kdy je naposledy jmenovaná jako jeho majetek, a 1447 ji prodal Vilémovi ze Šumburka (Schönberga).³⁴⁸

S tím, jaký vzestup ve 2. polovině 15. století zažívala lipská podlinie pánů z Dubé, zažívala naopak sousední vartenberská větev Vartenberků regres. Zchudla natolik, že nakonec musela prodat svoje panství Zákupy Berkům. Došlo k tomu mezi lety 1460–1493, za koupi tak mohl stát buď Jindřich, nebo až jeho synové.³⁴⁹ Zisk Zákup napomohl zaokrouhlení berkovského majetku, jehož arondaci dokončili Jindřichovi synové roku 1471, kdy od Viléma z Illburka koupili za 1000 kop panství sloupské.³⁵⁰ Na příkladu severočeského panství Berků z Dubé tak můžeme pozorovat obecný trend projevující se od druhé poloviny 15. století, kdy se šlechta soustředila na scelování svého majetku do kompaktních dominií, která se lépe spravovala.³⁵¹ Na konci 15. století se lipská podlinie opět po letech dočkala náklonnosti krále i v materiální rovině. Roku 1499 Vladislav II. udělil Jiřímu Berkovi za jeho prokázané služby zástavní zápis na tvrz a městečko Kostelec nad Labem.³⁵² Majetek drželi Berkové i na Moravě. Zasloužil se o to třetí nejmladší z bratrů, Jan, když roku 1480 vyženil severomoravské panství Šternberk.³⁵³

³⁴⁶ PDZ II, s. 154, č. A16. AČ II, s. 196, č. 384.

³⁴⁷ CDLS IV, s. 201.

³⁴⁸ URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 230, poznámka 1.

³⁴⁹ PANÁČEK, *Dělení Berků*, s. 28.

³⁵⁰ AČ V, s. 518, č. 1.

³⁵¹ MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 63.

³⁵² AČ XVIII, s. 136–137, č. 203.

³⁵³ K podrobnému výčtu majetku získaného sňatkem s Ludmilou roku 1480 viz MZD II, s. 8–10, č. 28.

Zvýšenou pozornost věnovali bratři především svým městům, Lipé a Jablonnému. Aby si naklonili tamější měšťany, postarali se brzy poté, co zdědili majetek po otci, o potvrzení jejich privilegií. Roku 1471 sami stvrdili všechna práva městu Lipé a přidali jí solný trh, který do té doby drželi oni.³⁵⁴ O rok později zase přiměli krále Vladislava II., aby potvrdil práva Jablonnému.³⁵⁵ Nakonec roku 1493 slíbili lipským měšťanům, že výměnou za obilný trh zamezí, aby se na panství čepovalo jiné pivo, než z Lípy.³⁵⁶

Jaroslav, Jiří, Jan a Petr drželi většinu života celý majetek, vyjma Šternberku, v nedílu. Až po smrti Jaroslava a Jana přistoupili roku 1502 k jeho rozdělení. Celkem se ho účastnilo pět osob – bratři Jiří a Petr, synové Jaroslava, Adam a Zdislav a syn Jana, Václav. Dělili si mezi sebe šest panství – jablonské, milštejnské, sloupské, lipské, zákupské a kravařské. Dělení probíhalo složitě a pro tuto práci není nutné ho do detailu rozebírat.³⁵⁷ Postačí, když zmíním, že celý majetek byl rozdělen na čtyři rovnoměrné díly. Panství jablonské, milštejnské, sloupské a zákupské si zachovaly integritu, kdežto kmenové panství lipské, i se samotným městem a hradem Lipá, bylo rozděleno na čtyři díly a panství kravařské na tři. Jednotlivé díly následně velice rychle cirkulovali mezi jednotlivými Berky a co hůře, přecházely také do rukou děčínské větve Vartenberků. Ta držela v polovině 16. století již $\frac{3}{4}$ města Lipé. Díky dělení a následnému odprodeji částí původního majetku opět docházelo k pauperizaci jednotlivých členů lipské podlinie. To mělo neblahý vliv na jejich postavení v rámci šlechtické obce. I přesto však v pozdější době můžeme narazit na osoby, které se dokázali úspěšně prosadit, jako byl Zdislav Berka z Dubé nebo Jindřich Berka z Dubé, syn Jiřího (18).

V souvislosti s majetkem lipské podlinie vyvstávají ještě dvě další obecné otázky a to, kde její jednotliví členové sídlili a kde se nacházela jejich nekropole. Na první otázku byla již dána odpověď výše v textu. Na druhou je možné odpovědět pouze formou spekulace, i když celkem pravděpodobné. Prakticky žádné písemné ani hmotné zprávy o tom, kde se nechávali členové lipské podlinie pochovávat, se totiž nezachovaly. Místo jejich odpočinku ve středověku je tak možné odvozovat pouze z analogie, neboť víme, že se „mladší“ Berkové v 16. století nechávali pohřbívat ve farním kostele svatého Petra a Pavla v Lipé. Ani o jejich náhrobcích ovšem nemáme příliš mnoho zpráv, protože kostel na přelomu osmnáctého a devatenáctého století dvakrát za sebou vyhořel a jeho vnitřní vybavení, i s hroby a jejich obsahem, bylo rozkradeno obyvateli města. Jediné, co víme o osobách, jimiž s práce

³⁵⁴ CIM IV, s. 143, č. 417.

³⁵⁵ CIM IV, s. 156, č. 426.

³⁵⁶ CIM IV, s. 321, č. 580.

³⁵⁷ Více k dělení a následnému osudu jednotlivých částí viz PANÁČEK, *Dělení Berků*, s. 23–49.

zabývala, je to, že Jaroslav Berka (17) byl jedním z pochovaných v kostele sv. Petra a Pavla. Vzhledem k významu, jaký mělo město pro Berky z Dubé, tak můžeme předpokládat, že nebyl jediným zde pohřbeným členem lipské podlinie.³⁵⁸

6.3 Državy Berků z Dubé v kontextu šlechtických panství v severních Čechách v průběhu 15. století

Po tomto nezáživném, schématickém, avšak nutném popisu změn majetku jednotlivých členů lipské podlinie je možné přikročit ke srovnání pozemkového postavení celé podvětvě Berků z Dubé s ostatními panskými rody severních Čech v průběhu 15. století.³⁵⁹ V době pozdního středověku v této oblasti sídlilo rodů hned několik – z vyšší šlechty páni z Dubé, Vartenberka, Michalovic, Biberštejna, Házmburka a Donína, z nižší ze Smiřic, Lamberka, ze Sán, abych jmenoval alespoň některé. Blíže jsem se však zabýval pouze vývojem majetku Berků z Dubé a jejich nejbližších sousedů pánů z Michalovic a děčínské a vartenberské větve pánů z Vartenberka. Stěžejním ukazatelem, podle něhož jsem se řídil, byla držba hradů. Vytvořený obrázek je tak nutně pouze ilustrativní, protože nebere v potaz, jak rozsáhlá území ten který hrad spravoval, nebo jak hustě byla zalidněná.³⁶⁰

Zdá se, že z nejlepší pozice do husitských válek vstupovali Berkové z Dubé. Dle propočtů Prokopa Miloše drželi k roku 1419 devět hradů. Byly jimi Tolštejn, Fredevald, Falkenštejn, Ostrý, Šaunštejn, Houska, Milštejn, Zakšín a Bernštejn.³⁶¹ K nim musí být připočítán i Hohnstein v Míšeňsku. Některé z nich (Tolštejn, Fredevald, Ostrý, Falkenštejn) získali navíc na počátku 15. století od svého západního souseda děčínské větve Vartenberků, která procházela v té době obdobím regrese. Děčínští Vartenberkové po ztrátě výše zmíněných hradů a oblastí, které spravovaly, drželi „pouze“ území mezi Ústím nad Labem a Hřenskem.³⁶² Centrem jejich panství byl Děčín. Druhá vartenberská větev, sousedící s Berky na východě si naopak vedla dobře. Její majetek ve svých rukou koncentroval především Jan

³⁵⁸PANÁČEK, Jaroslav, *Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě*, in: Bezděz, Vlastivědný sborník Českolipska 19, 2010, s. 35–60.

³⁵⁹ K vymezení geografické oblasti viz poznámku č. 2.

³⁶⁰ Následující srovnání vychází z prací Prokopa Miloše a Zdeňka Berana, viz PROKOP, *Držba hradů*. TENTÝŽ, *Proměny*. BERAN, *Boleslavský landfrýd*.

³⁶¹ PROKOP, *Proměny*, s. 72–73., PROKOP, *Držba*, s. 60.

³⁶² RAKOVÁ, *Vývoj pozemkové držby*, s. 78.

Chudoba z Ralska, jehož hrady Roimund, Lemberk, Vartenberk a Ralsko tvořily zmíněnou východní hranici.³⁶³

Jižní soused Berků a významný spojenec Zikmunda Lucemburského Jan Kruchlata z Michalovic v této době držel v našem kraji hrady Hrubý Rohozec, Michalovice a Mladou Boleslav.³⁶⁴ Husitské války s sebou však přinesly obrovské změny v rozložení pozemkové držby. V severních Čechách došlo k naprosté likvidaci církevního i královského panství, což byl, nutno podotknout, jev více méně typický pro celé Čechy. Stejně jako jinde i zde zažívala sociální i majetkový vzestup nižší šlechta.³⁶⁵ K vzestupu měšťanstva na rozdíl od zbytku Čech ale nedošlo. Jak bylo zmíněno na začátku kapitoly, chyběla zde královská města. Ani v těch vrchnostenských však v průběhu válek neregistrujeme zvýšenou náklonnost k husitství, nebo snahu přidat se k husitskému městskému svazu.³⁶⁶ Cirkulaci majetku také velice významně ovlivňovala zástavní politika krále Zikmunda.³⁶⁷

Přestože s sebou doba 20. a 30. let přinesla mnoho změn, Berkové, Vartenberkové a páni z Michalovic v kraji stále zastávali významné postavení. Michalovici svůj majetek nejenom udrželi, ale i rozšířili o královský hrad Bezděz. Naopak Berkové i Vartenberkové celkově upadli.³⁶⁸ Charakteristické pro ně bylo, že mezi jejich rody jednotlivé hrady a panství, hlavně na rozhraní jejich držav, často cirkulovaly. Tak se stalo, že hrady Fredeval, Falkenštejn, Šaunštejn, Lipá, a (Starý) Bernštejn ztratili Berkové v prospěch děčínské větve.³⁶⁹ Také přišli o Housku. Naopak nově získali Ronov a vartenberský Lemberk. Ztrátu majetku zakusila hlavně vartenberská větev, která ztratila všechny své hrady až na Děvín u Stráže pod Ralskem.³⁷⁰ Po skončení husitských válek tak postavení tří zkoumaných rodů bylo přibližně shodné. Období 40. a 50. let bylo dobou stabilizace a potvrzování starších zisků. K četným majetkovým přesunům tedy nedocházelo. Na konci 50. let tak Michalovici drželi stejný majetek, jako po skončení husitských nepokojů. Největší změnou bylo dobytí a následné

³⁶³ PROKOP, *Proměny*, s. 72–73.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Nejvíce narostlo pozemkové vlastnictví Mikuláše Sokola z Lamberka a krátkodobě i Jana Čapka ze Sán a Jana Smiřického.

³⁶⁶ Jedinou výjimkou je město Mladá Boleslav, které roku 1421 povstalo proti svému katolickému pánu Janu z Michalovic a přidalo se k husitům. Po skončení válek mu však zase bylo podřízeno. Viz Anděl, *Husitství*, s. 45.

³⁶⁷ MORAVEC, Milan, *Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437*, in: *Folia Historica Bohemica* 9, 1985, s. 89–175.

³⁶⁸ U Berků to bylo zapříčiněno vysokou úmrtností ve 20. letech. Jen mezi lety 1419–1428 zemřelo šest příslušníků hohnsteinské linie. Nepřekvapí tak, že níže uvedené pevnosti Fredevald, Falkenštejn, Šaunštejn a Lipá patřily právě jí.

³⁶⁹ PROKOP, *Držba*, s. 175.

³⁷⁰ PROKOP, *Proměny*, s. 74.

odkoupení Lipé Jindřichem Berkou z Dubé. Vartenberská větev Vartenberků opět získala Ralsko.³⁷¹

V 60. letech krajem začala hýbat celozemská politika. Došlo k eskalaci sporu mezi Poděbradskou a Zelenohorskou jednotou, která vedla k rozdělení severních Čech na příznivce té, či oné strany. Při jednom z konfliktů mezi zneprátelenými skupinami, bitvě u Turnova, roku 1468 zahynul Jindřich z Michalovic, poslední mužský člen rodu. Celé michalovické panství tak díky sňatku Jindřichovy sestry Magdalény s Janem Tovačovským z Cimburka přešlo na moravský rod pánů z Cimburka. Ti si ho ale neudrželi příliš dlouho. Ještě před koncem 15. století jejich rod vymřel a majetky na severu Čech přešli do rukou pánů z Šelmberka.³⁷²

I ve druhé polovině 15. století nadále docházelo k cirkulaci majetku mezi Berky a Vartenberky. Můžeme sledovat, že se hranice jejich panství posouvaly více na východ. Posilovala především děčínská větev, která získala například berkovský Zakšín a Tolštejn. Berkové zase na úkor vartenberské větve přidali ke svému majetku (Starý) Bernštejn, Český Dub, Zákupy a od pánů z Illburka koupili Sloup. Opětovně upadala vartenberská větev, která před koncem 15. století v boleslavském kraji už nevlastnila žádný hrad.³⁷³ Poslední etapou, kterou jsem sledoval, je počátek 16. století. Narušení integrity majetku Berků z Dubé, ke kterému došlo po jeho rozdělení roku 1502, mělo neblahý vliv na celkové postavení rodu. Jednotliví členové podléhali tlaku děčínské větve, která si postupně z berkovského panství „ukusovala.“ Ztracena byla především Lipá, jejíž $\frac{3}{4}$ v polovině 16. století vlastnili Vartenberkové. Centrum moci Berků se přesunulo do zákupsko-jablonského panství Zikmunda Berky.

Pro lepší pochopení postavení jednotlivých rodů je nutné si uvědomit, že zatímco vartenberský a berkovský majetek se vždy dělil mezi několik osob, ba dokonce několik desítek osob, statky pánů z Michalovic a jejich následovníků pánů z Cimburka byly po většinu 15. století v držení pouze jedné osoby. Znovu tak vyvstává otázka, zda je možné chápat rodové větve, tak jak je to někdy činěno, jako jednotný element s jednotnou politikou a zkoumat proto jejich majetek jako celek, nebo zda by bylo vhodnější uvažovat o každém jednom členu rodu jako o izolovaném činiteli s vlastní politikou. V případě druhém, ke kterému se v rámci těchto tří rodů kloním, by se tak pozice pánů z Michalovic a jejich

³⁷¹ Tamtéž, s. 82.

³⁷² Tamtéž, s. 90–91.

³⁷³ Tamtéž.

pokračovatelů z Cimburka značně zvýšila. Oprávněnosti této myšlenky napovídá i fakt, že Jan i Jindřich z Michalovic byli významnými spojenci Zikmunda Lucemburského a Jiřího z Poděbrad, a v politické kariéře vynikali nad mnoho členů vartenberského i berkovského rodu.

Závěr

Než přejdu k formulování konečných závěrů, ke kterým jsem v práci došel, je třeba se alespoň stručně vyjádřit k otázce, kam by mohlo směřovat následné bádání. Svým výzkumem jsem pokryl dějiny lipské podlinie v 15. století, které ale pokračují i dále, hluboko do novověku. Jedna z cest výzkumu by tak mohla vést tímto směrem, především k významnějším osobám jako byl Zdislav Berka z Dubé, Jindřich Berka na Dřevěnicích, nebo Zbyněk Berka, pražský arcibiskup přelomu šestnáctého a sedmnáctého století. Další možností by bylo nepostupovat v bádání „dopředu,“ ale „do šířky“ a zaměřit se na zbytek kuřívodské linie ve 14. a 15. století, jejíž pouhou malou část tvoří lipská podlinie. Domnívám se však, že by se případný badatel nemusel setkat s úspěchem a práce by mohla být do velké míry zbytečná, jelikož by prameny nemusely poskytnout dostatek informací ohledně jednotlivců ani částí rodu k formulování obecnějších závěrů. Zcela nezpracováni také nadále zůstávají Škopkové z Dubé, jedna z podvětví pánů z Dubé sídlící na Litoměřicku.

Záměrem předchozích stránek ovšem bylo zmapovat na základě chronologického pohledu na život jednotlivých Berků z Dubé růst moci lipské podlinie ve 14. s 15. století, ve vztahu k panovníkovi, v rámci české stavovské obce i v rámci regionu severních Čech, a osvětlit důvody k tomuto vzestupu. Vývoj postavení jejich příslušníků je možné pro vědecké účely rozdělit do tří etap.

V prvním úseku, který datuji přibližně roky 1348–1435/44, došlo k vybudování materiální základny, která byla nepostradatelná pro to, aby mohli Berkové vůbec pomýšlet na politickou aktivitu. Počátek této etapy je spojen se symbolickým zakladatelem kuřívodské linie, Jindřichem Jednookým (13). Jindřich sice měl díky rozsáhlému majetku, který zdědil po otci, dostatečné předpoklady k tomu, aby se politicky prosadil. Přesto se, na rozdíl od svého bratra Hynka (12) nebo synovce Hynka z Hohnsteinu (+1419), veřejného života prakticky neúčastnil. Důvody k tomu k tomu mohly být rozličné. Když pomineme jeho charakterové vlastnosti a skutečnost, že o veřejné záležitosti prostě nemusel mít zájem, vidím hlavní příčinu v tom, že ho jeho otec na rozdíl od staršího bratra neuvedl na královský dvůr a Jindřich (13) tak neměl potřebné zkušenosti pro to, aby se prosadil. Zda se s jeho dvorskou kariérou nepočítalo, nebo ho otec nezasvětil do politiky pro jeho nízký věk, není jisté. Setkat se s ním můžeme jen několikrát v pozici přísedícího zemského soudu. Jindřichovi synové už do života z tak dobrých materiálních pozic jako otec nevstupovali. Vzhledem k tomu, že jich

měl Jindřich šest, došlo k velkému štěpení majetku, které oslabovalo celou kuřívodskou linii a neumožňovalo jednotlivcům prosadit se. O společnou rodovou politiku a sjednocení za určitým cílem, které by mohlo tento deficit vyvažovat, se synové patrně nesnažili, a proto v kraji nijak nevynikali, nejstaršího syna a zakladatele lipské podlinie, Hynka Dubského (14), nevyjímaje. Dvě generace kuřívodské linie, které rámcově odpovídaly letům 1350–1420, tak tonuly v bezvýznamnosti, zatímco vedlejší hohnsteinská linie byla v této době naopak politicky aktivní. Jejich role se však měly vyměnit s příchodem husitských válek.

Zlom v materiální i politické stagnaci lipské podlinie přinesla až její druhá generace, která začala být aktivní od počátku husitské revoluce. Řeč je o bratrech Jaroslavovi (15) a Jindřichovi (16) z Milštejna, kteří jak díky svému působení, tak díky vnějším okolnostem rozšířili svůj majetek o Kravařský újezd, Ronov, krátkodobě i Lipou a Helfenburk a začali se politicky prosazovat na lokální a v malé míře i na celozemské úrovni. Díky tomu, že zůstali v oblasti severních Čech v době husitských válek jako jedni z posledních věrní králi Zikmundovi, si získali jeho přízeň, která jim roku 1435 zajistila město Lipou. Lipskou podlinii je tak možné v souvislosti s husitskou revolucí řadit ke skupině katolických šlechticů, kteří nehledě na bouřlivé změny zachovávali tradiční hodnoty a zůstali stát na straně Zikmunda Lucemburského a katolictví, z čehož v krátké době jeho vlády profitovali. Stejně jako mnoho dalších katolických pánů i oni rozhojnili za války svá panství, ovšem ne kořistěním církevního majetku, ale legální cestou, na základě dědičnosti. Navíc si v této době vybudovali dobré vztahy s hornolužickými městy Žitavou, Zhořelcem a Budyšínem, které jim v pozdějších letech také přinesly své plody. Do druhé poloviny 30. let tak vstupoval mladší z bratrů Jindřich (16) nejen jako zkušený politik schopný se pohybovat v neustále se měnícím prostředí pomezí Čech, Horní Lužice a Míšeňska, ale i jako teoretický vlastník velice bohatého města a panství, jehož držbu mu ale neprávem odnímal Zikmund z Vartenberka. Že Berka zastával významnější postavení v regionu, se dá odvozovat i z toho, že jeho služby využil král Albrecht II. Habsburský při své holdovací jízdě po vedlejších zemích Koruny české v roce 1439.

Jak už bylo zmíněno, Jindřich udržoval kladné vztahy s lužickým Šestiměstím, především se Žitavou. Jejich význam se plně ukázal ve 40. letech, neboť Žitava mu pravděpodobně napomohla roku 1443/4 s faktickým ovládnutím Lipé. Její zisk mu poskytl dostatek finančních i lidských zdrojů k tomu, aby mohl i nadále a hlavně mnohem intenzivněji budovat svoji politickou kariéru.

Druhá etapa tak rámcově začíná dobytím města Lipá roku 1443/4 a končí smrtí Jindřicha Berky (16) mezi lety 1468–1470. Charakteristický pro ni je závratný vzestup Berkovy moci završený obdržením úřadu karlštejnského purkrabího (1454–1459) a pravděpodobně i královnina hofmistra (1458–1462) a jejího podkomořího (1460). Mimo držby Lipé mělo na tento vývoj podstatný vliv interregnum a jím vyvolané zavedení landfrýdního systému správy. Díky němu se totiž politický život začal odehrávat spíše na krajské, než zemské, úrovni. To umožňovalo účast v politice i do té doby na dvoře nezakotveným šlechticům. Kombinace těchto dvou prvků (zisk Lipé, landfrýdní správa) umožnila rapidní nárůst Jindřichovy veřejné aktivity a moci. Osoba, která hrála v Berkově životě zcela zásadní roli, byl boleslavský hejtman a následně zemský správce a český král Jiří z Poděbrad. K potkávání obou šlechticů docházelo pravděpodobně od počátku 40. let, kdy byl ustanoven boleslavský landfrýd. Jejich spojení se brzy přeměnilo v rodovou příbuznost, když Jiří za Jindřicha provdal svou sestru Alžbětu z Poděbrad. Podle mého názoru k tomu došlo kolem roku 1445, jednak díky zisku Lipé a poté kvůli stoupající intenzitě spolupráce obou mužů ve druhé polovině 40. let. Ta dosáhla svého vrcholu, alespoň na základě pramenných zmínek, v letech 1448–1450, tj. v době kritických let Jiřího zápasu o vůdčí postavení v království. Jindřich byl přítomný na sněmu, kde se ustanovila Poděbradská jednota, při dobytí Prahy roku 1448 i při následném vyjednávání a boji se Strakonickou jednotou a účastnil se také tažení do Míšeňska proti Fridrichovi II. roku 1450. Berka nechyběl ani u následujících událostí, kdy byl Poděbrad uznán zemským správcem (1452) a zvolen českým králem (1458).

Pánovi z Poděbrad Jindřich během svého života poskytoval jak pomoc vojenskou, tak služby v rovině vnitřní i vnější politiky. Navzájem si také byli oporou při získávání dalšího majetku. Jiří naopak v letech 1453/4 napomohl Berkovi s prosazením na dvoře Ladislava Habsburského a následně ho sám za své vlády poctil několika úřady. I v posledních letech života si nadále zachovávali věrnost, jak dokazuje Jiřího potvrzení privilegií Jindřichova města Jablonného roku 1466 a naopak Berkova vojenská podpora Jiřímu z let 1467/8, jehož zájmy při boji s katolickými kruciáty v severních Čechách hájil.

Lipská podlinie Berků z Dubé, v osobě Jindřicha, tak podobně jako řada dalších českých šlechtických rodů zahájila svou novou kariéru v pohusitské době. Ovšem nikoliv jako válečnická šlechta, ale v podstatě v duchu někdejší dvorské šlechty po boku Jiřího z Poděbrad, nejvyššího politického představitele země a posléze i jejího krále. Díky rodovému napojení na Jiřího patřila k užšímu okruhu jeho spojenců, kterým zajistil postavení na dvoře Ladislava Habsburského i v době své následné vlády. Jindřichovo jednání také odpovídalo

politické praxi dvojevěří, nebo možno říci obecně rozšířenému trendu, kdy byla otázka veřejného postavení a moci nadřazena otázce konfesní. Přestože byl katolíkem, nečinilo mu problém aktivně podporovat utrakvistu Jiřího.

Růst postavení Jindřicha v rámci severních Čech šel ruku v ruce s vývojem na úrovni celozemské. Velkým milníkem bylo již několikrát připomínané ovládnutí Lipé, poté už ale příliš zlomů nepřišlo. Jak už bylo řečeno, Jiří z Poděbrad měl v celé oblasti znatelnou podporu. S tím, jak stoupal ve spojení s ním Jindřich Berka, tak stoupalo podobně několik dalších pánů a rytířů a nacházeli se tak vůči sobě na stejné úrovni. Řeč je předně o Jindřichu z Michalovic, Janu z Vartenberka na Děčíně, Janu Zajíci z Házmburka. Do jisté míry specifickým příkladem byl Jan Smiřický, který vybudoval svou moc v době husitské revoluce, jehož život však na rozdíl od ostatních zmiňovaných skončil rozsudkem smrti z rukou Jiřího z Poděbrad již roku 1453. Domnívám se, že Jindřicha Berku je možné v padesátých a šedesátých letech řadit k nejvýznamnějším šlechticům celého regionu.

Mezi Berky z Dubé Jindřich (16) ve své době zcela jistě vynikal. Neplatí to ani tak o letech dvacátých a třicátých, kdy byl srovnatelně významný s ostatními členy berkovské podvětvě, jako o čtyřicátých až šedesátých, kdy se mu prakticky nikdo z nich nemohl rovnat. Výjimkou byli pouze Aleš Berka na Kuřívodech a Mikuláš Berka na Lemberce, kteří se ke konci jeho života tak jako on začali objeovat v zemských a dvorských úřadech.

Třetí etapa odpovídá politickému působení Jindřichových synů Jaroslava (17), Jiřího (18), Jana (19) a Petra (20) a je možné ji vymezit lety 1470–1502. Tito Berkové v jejím průběhu úspěšně navázali na politickou kariéru svého otce a prosadili se na dvoře Jiřího z Poděbrad v posledních letech jeho vlády i na českém dvoře Vladislava Jagellonského. Postavení, které vybudoval otec, nejen udrželi, ale podařilo se jim ho i zvýšit. V Čechách se uplatnili dva nejstarší bratři Jaroslav a Jiří, kterým se podařilo mezi lety 1469–1500 ovládnout úřad nejvyššího dvorského sudího. Mimo to působili i v dalších pozicích spojených se soudní proveniencí (úřad královského prokurátora, přisedení na komorním i zemském soudu). Zaujme především kariéra Jiřího, který dokázal využít nepřítomnosti krále v zemi po jeho trvalém přesídlení do Budína pro kumulaci několika úřadů najednou a z pozice dvorského sudího se aktivně podílel na vytváření Vladislavského zřízení zemského.

Roku 1481 také došlo k tomu, že se dosah lipské podlinie rozšířil na Moravu. Jan se vhodně oženil s jednou z posledních žen vymírajícího rodu pánů z Kravař a vyženil tak panství Šternberk, Dvorce a Moravský Beroun. V markrabství moravském se také rychle a velice

úspěšně prosadil na rovině politické, jak dokazují jeho styky s tamějšími předními šlechtici a události, kterých se zúčastnil. I lipská podlinie Berků z Dubé tak patřila k rodům, které byly rozkročeny mezi dvě země a dva panovníky a podílely se na udržení integrity korunních zemí. Za bratry ve veřejném životě zaostával nejmladší Petr. Formovat blíže jeho životní osudy se mi kvůli nedostatku pramenů bohužel nepodařilo. Synové Jindřicha Berky (16) se mimo jiné zasloužili i o rozšíření pozemkové držby podlinie, když přikoupili panství Sloup a Zákupy.

Poslední třicetiletí 15. století bylo dobou zintenzivňujícího se růstu emancipace nejenom českých stavů na osobě panovníka, který byl završený vydáním Vladislavského zřízení zemského. Že i Berkové byli součástí tohoto procesu, dokazuje nemalý podíl, který měl Jiří (18) na formování přelomového zákoníku. Ruku v ruce s emancipací stavů také docházelo k jejich uzavírání. První skupinou, která roku 1498 dosáhla uzavření, byla vyšší šlechta. Berkové z Dubé a tedy i lipská podlinie byli samozřejmě jedněmi z desítek českých rodů, které tvořily uzavřený panský stav. V náboženské sféře bratři z Dubé pokračovali v linii nastolené jejich otcem Jindřichem (16), tedy umírněným katolictví. Nesetkáváme se s nimi při žádném z náboženských konfliktů 80. let a ani jejich působení v severních Čechách neposkytuje důvod o výše řečeném pochybovat. Lipská podlinie tak stejně jako velká část tehdejší zemsky české šlechty respektovala dvojvěří a aktivně nevystupovala proti utrakvismu.

Jako dobu ukončení třetí etapy jsem zvolil rok 1502, neboť došlo k dělení majetku uvnitř lipské podlinie mezi zbylými bratry Jiřím a Petrem a jejich synovci Adamem, Zdislavem a Václavem. Dlouho budované dominium tak bylo opět rozštěpeno mezi více jedinců, což mělo podle mého názoru negativní vliv na politickou kariéru dalších generací. Neplatí to však absolutně, neboť i za vlády Ferdinanda I. Habsburského můžeme nalézt některé zástupce lipské podlinie ve významných pozicích ve správě země.

Životní osudy a politickou kariéru členů lipské podlinie v 15. století lze nejlépe srovnat se sousedním rodem pánů z Michalovic, mezi oběma rody se totiž nachází mnoho společných průsečíků. Páni z Michalovic, stejně jako lipská podlinie, za husitských válek zůstali věrni králi Zikmundovi. Kvůli tomu trpěli více než Berkové, neboť ve prospěch husitů ztratili podstatnou část svého majetku. Nástup posledního Lucemburka jim však toto materiální strádání vynahradil. Tak jako Jindřich Berka (16), i Jindřich z Michalovic spojil svoji politickou kariéru s osobou Jiřího z Poděbrad. Ani jemu nedělalo problém podporovat zastávce opačné konfese. Byl také pokrevně spojen s Poděbradovou skupinou, neboť se oženil s vdovou po Ptáčkovi z Pirkenštejna, Annou z Hradce. Podstatný rozdíl mezi Jindřichem

z Michalovic a Berkou není možné nalézt ani v politickém působení na královském dvoře Ladislava a Jiřího. Pán z Michalovic si ovšem počínal aktivněji, za což se mu dostalo držby významnějších úřadů a jeho politická kariéra dosáhla ještě vyššího stupně než ta Berkova. Roku 1468 došlo k vymření rodu pánů z Michalovic a srovnávat osudy další generace Berků, působící za vlády Vladislava II. Jagellonského, s ním tak bohužel nelze. Domnívám se však, že je možné místo něj využít rod pánů z Cimburka, kteří získali Michalovické panství v severních Čechách.

Jako v případě lipské podlinie Berků se totiž jednalo o důležitý panský rod, ač původem z Moravy, který na konci vlády podporoval Jiřího z Poděbrad. Po jeho smrti se páni z Cimburka postavili do čela skupiny podporující kandidaturu polského prince Vladislava, jejíž součástí byli i bratři Berkové. Oba rody poté můžeme vidět vedle sebe na Vladislavově dvoře i v předních pozicích moravské stavovské obce. Dalším společným znakem těchto dvou šlechtických rodin byla držba majetku jak na Moravě, tak v Čechách, kde byly navíc přímými sousedy. Relevantnost tohoto srovnávání umocňují i vzájemné kontakty mezi Ctiborem Tovačovským z Cimburka a Janem Berkou z Dubé na Moravě.

S vědomím výše napsaného je možné odpovědět na základní otázky, které jsem si položil v úvodu práce. Zaprvé musím konstatovat, že příčinou politického vzestupu zrovna lipské podlinie byla aktivita Jaroslava (15) a Jindřicha (16) za husitských válek, která položila základy pozdější Jindřichovy politické kariéry a díky níž došlo k vybudování nezbytné hmotné základny reprezentované především městem a panstvím Lipá. Tím je zodpovězena i druhá otázka – jakou roli hrál majetek při růstu postavení lipské podlinie. Jeho význam byl klíčový. Podobně je možné odpovědět i na otázku ohledně vlivu osoby Jindřicha Berky (16). On byl tím hlavním, kdo se zasloužil o celkový vzestup podlinie především v letech 1440–1460 a bez něhož by pravděpodobně nebyl důvod k sepsání této práce. A nakonec, jeho synové dokázali postavení jím vybudované nejen udržet, ale i povýšit na vyšší úroveň.

Jak jsem se snažil v práci ukázat, lipská podlinie Berků z Dubé byla součástí mnoha významných událostí a přelomových procesů odehrávajících se v 15. století, husitstvím počínaje a vydáním Vladislavského zřízení konče. Přestože se v počátku postavila proti husitství, tedy proti významnému modernizačnímu vývoji, ve zbytku století stála „na straně změny“ a aktivně se podílela na dějích, které tvořily přechod mezi středověkem a raným novověkem v českých zemích. Zařadit sem lze velice intenzivní podporu utrakvisty Jiřího z Poděbrad, neboli přizpůsobení se situaci dvojvěří i účast na jeho přelomové volbě českým králem, která popírala dosavadní pravidla a zákony nástupu na trůn, Práci je tak možné využít

i pro pochopení cesty Jiřího z Poděbrad na trůn pomocí pohledu „zdola,“ z perspektivy jednoho z jeho významných spojenců.

Mezi další inovační procesy je možné řadit to, že se šlechta čím dál více pojímala a prezentovala jako tmelící prvek Koruny české a napomáhala zachovávat její integritu, což bylo reakcí na slábnoucí postavení panovníka a realitu dvojvládí v letech 1469–1490 a čehož se účastnila i lipská podlinie. S tím je nezbytně spojen i již zmiňovaný růst emancipace stavů a jejich konečné dotvoření, které dalo počátek novému rozložení politické moci v Koruně české, typickému pro 16. století, jenž bývá někdy označováno jako tzv. stavovská monarchie. Důležitým milníkem v tomto vývoji bylo vydání zřízení zemského, při jehož vytváření se setkáváme i s lipskou podlinií. Lipskou podlinií Berků z Dubé je tak nutné chápat jako plnohodnotnou součást vrstvy vyšší šlechty a stavů Koruny české aktivně se podílející na přelomových okamžicích, které změnily charakter celého českého soustátí a „otevřely bránu novověku.“

Seznam zkratek

AČ — Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i českých

AČK — Archiv Koruny české

CDLS — Codex diplomaticus Lusatiae Superioris

CIM — Codex iuris municipalis regni bohemiae

LC — Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim

LCS — Libri citationum et sententiarum

MZD — Moravské zemské desky II. Kraj olomoucký 1480–1566

PDZ — Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých

RBM — Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae

VDZKČ — Velké dějiny zemí Koruny české

Seznam pramenů a literatury

Archivní fondy

Národní archiv Praha, *fond Archiv Koruny české (1158–1935)*, (dostupné na adrese: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/fond>)

Národní archiv Praha, *fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – listiny* (č. fondu 1061, značka ŘSRF/P – listiny).

Státní okresní archiv Česká Lípa, *fond Archiv města Česká Lípa 1381–1945, díl I–V*, (č. fondu 14, značka AM Česká Lípa).

Vydané prameny a edice

Archiv Český

PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i českých I–VI*, Praha 1840–1872.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i českých VII–XXIX*, Praha 1887–1913.

FRIEDRICH, Gustav (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i českých XXX–XXXVII*, Praha 1913–1944.

Codex diplomaticus Lusatiae Superioris

KÖHLER, Gustav (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris I*, Zhořelec 1856.

JECHT, Richard (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris II–IV*, Zhořelec 1896–1927.

WENTSCHER, Erich (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris V*, Zhořelec 1928.

JECHT, Richard (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris VI*, Zhořelec 1931.

Codex iuris municipalis

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.), *Codex iuris municipalis regni bohemiae I–II. Privilegia civitatum pragensium*, Praha 1886–1895.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír – FRIDRICH, Gustav (edd.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae III. Privilegia regalium civitatum provincialum annorum 1420–1526*, Praha 1948.

HAAS, Antonín (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV. Privilegia non regalium civitatum provincialum annorum*, Praha 1954–1961.

Libri confirmationum

TINGL, František (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim I/1*, Praha 1867.

EMLER, Josef (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim I/2*, Praha 1874.

TINGL, František (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim II*, Praha 1868.

EMLER, Josef (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim III–IV*, Praha 1879.

TINGL, František (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim V*, Praha 1865.

EMLER, Josef (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim VI–X*, Praha 1883–1889.

Libri citationum et sententiarum

BRANDL, Vincenc (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu knihy pŕhonné a nálezové V–VI*, Brno 1888–1895.

BRETHOLZ, Bertold (ed.), *Libri citationum et sententiarum*, Brno 1911.

Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae

EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. 1333–1346*, Praha 1892.

SPĚVÁČEK, Jiří – RYNEŠOVÁ, Blažena – ZACHOVÁ Jana (edd.), *Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae V. 1346–1355*, Praha 1958–2005.

EBELOVÁ, Ivana – PANÁČEK, Jaroslav – GAJDOŠÍK, Petr (edd.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722*, Ústí nad Labem 2005.

EMLER, Josef (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých I–II*, Praha 1870–1872.

MATĚJEK, František (ed.), *Moravské zemské desky II. Kraj olomoucký 1480–1566*, Brno 1948.

PALACKÝ, František (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450 - 1471)*, Vídeň 1860.

PANÁČEK, Jaroslav (ed.), *Regesta Lippensia: anotovaná edice pramenů k dějinám České Lípy do roku 1437*, Česká Lípa 2000.

SEDLÁČEK, August (ed.), *Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914.

ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, Praha 1937.

Literatura

ADAMOVIČ, Jiří – BLAŽKOVÁ, Jana et alii, *Česká Lípa. Město na Ploučnici*, Česká Lípa 2018.

ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961.

ANDĚL, Rudolf, *Styky severních Čech s Lužicí v letech 1419–1434*, in: Sborník severočeského muzea, společenské vědy historia I, Liberec 1958 s. 6–26.

ASCHENBRENNER, Martin, *Berkové z Dubé, Příspěvek k majetkové struktuře české šlechty do poloviny 17. století*, netištěná diplomová práce obhájená na PF UJEP, Ústí nad Labem 1992.

ASCHENBRENNER, Martin, *Z dějin zámku a panství Zákupy sv. 1. Zdislav Berka z Dubé*, Česká Lípa 2004.

ASCHENBRENNER, Martin, *Závěť Zdislava Berky z Dubé a Lipé na Zákupcích*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 16, 2007, s. 159–174.

AULOVÁ, Martina – ASCHENBRENNER, Martin, *Ke genealogii zákupských Berků z Dubé*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 277–282.

BALETKA, Tomáš, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2003.

BAUER, Otakar, *Žitava v českých dějinách*, Praha 1947.

BELLING, Vojtěch, *Lenní šlechta na Frýdlantsku ve vrcholném a pozdním středověku, Příspěvek k výzkumu funkce a postavení manů na šlechtických dominiích*, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové CSc. (edd. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan), Praha 2006, s. 499–512.

BELLING, Vojtěch, *Vývoj a postavení tzv. provincie Záhvozd v raně středověkých Čechách*, in: Mediaevalia Historica Bohemica 9, 2003, s. 7–26.

BENDA, Martin – SOVADINA, Miroslav – VOJTÍŠEK, Břetislav, *Kravaře v Čechách*, Kravaře 2013.

BERAN, Zdeněk, *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011.

- BERAN, Zdeněk, *Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence a divergence*, in: *Mediaevalia Historica Bohemica* 17/2, 2014, s. 37–75.
- BERAN, Zdeněk, *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. a Jindřich II.*, České Budějovice 2010.
- BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk. – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008.
- BOBKOVÁ, Lenka, *7. 4. 1348. Ustanovení Koruny království českého. Český stát Karla IV.*, Praha 2006.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Cesta krále Jiřího do Budyšína v roce 1464*, in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha 2011, s. 140–150.
- Bobková, Lenka, *Českému králi a Koruně chceme zachovávat věrnost. Lenní a holdovací přísahy v zemích České koruny v pozdním středověku na příkladu Slezska a Horní Lužice*, in: *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Praha 2009, s. 51–63.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice roku 1454*, in: *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III*, Praha 2009, s. 253–269.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993.
- BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, netištěná diplomová práce obhájená FF UK, Praha 2004.
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437–1526*, Praha 2007.
- ČORNEJ, Petr, *Jiří Poděbradský a severní Čechy*, in: *Osobnosti v dějinách regionu*, 1, Liberec 2004, s. 25–48.
- ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437*, Praha 2000.
- DRAGOUN, Michal – MAŤA, Petr, *Komorní soud za vlády Vladislava Jagellonského (1471–1488)*, in: *Sborník archivních prací* 47, 1997, s. 255–292.
- DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009.

DVORSKÝ, František, *O starožitném panském rodě Benešoviců část II. O rodě pánů z Kravař*, Brno 1910.

FUTÁK, Petr – PLAČEK, Miroslav, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav – PODROUŽEK, Kamil, *Helfenburk. Hrad pražských arcibiskupů*, Borek 2011.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 7, 1998, s. 35–55.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Dějiny hrnčírství v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 9, 2000, s. 5–41.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Hrad Milštejn*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 4, 1996, s. 17–35.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *K otázce farního kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 2, 1994, s. 9–31.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 6, 1997, s. 19–40.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Kostel sv. Maří Magdaleny v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 3, 1995, s. 25–48.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru „Ralsko“*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 5, 1997, s. 47–73.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav, *Vznik a počátky České Lípy*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 1, 1990, s. 11–38.

GABRIEL, František, *Hrad Lipý*, Praha 1997.

GABRIEL, František, *Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska. IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 301–333.

HIEKE, Wenzel, *Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen II.*, in: *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutchen in Böhmen* 25, Praha 1887, s. 51–75.

HORKÝ, Roman, *Páni z Dubé v severních a východních Čechách do roku 1534*, netištěná diplomová práce obhájená FF UK, Praha 1994.

JIRSÍK, Tobiáš, *Páni z Koldic a páni z Bergova na českém královském dvoře v 15. století*, netištěná diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2018.

JUROK, Jiří, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku, Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13. – první polovině 17. století*, Nový Jičín 2000.

KAVKA, František, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, netištěná disertační práce obhájená FF UK, Praha 1947.

KLOS, Richard, *K dějinám šluknovska ve 13. a 14. století*, in: *Historická geografie* 28, 1995, s. 63–71.

KNOTHE Hermann, *Zur genealogie der Berka von der Duba aus dem Hause Mühlstein*, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 8, 1885, s. 81–100.

KRISTEN, Zdeněk, *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, Praha 1931.

KURKA, Jiří, *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce 10. do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II.*, Děčín 1974, s. 7–26.

LŮŽEK, Bořivoj, *Po stopách husitství na Ústecku*, Ústí nad Labem 1959.

MACEK, Josef, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526 I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992.

MARTINOVSKÝ, Ivan, *Soud dvorský za krále Vladislava II.*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 277–291.

MAŠTÁLKO, Josef, *Hrad Milštejn*, in: *Bezděz, Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice IV*, č. 1, Semily 1933, s. 18–25.

MORAVEC, Milan, *Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437*, in: *Folia Historica Bohemica* 9, 1985, s. 89–175.

- OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný III*, Praha 1890.
- PALACKÝ, František, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v Království českém, od nejstarších časů až do nynějška*, Praha 1832.
- PANÁČEK, Jaroslav, *Dělení Berků z Dubé v roce 1502*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 23–49.
- PANÁČEK, Jaroslav, *K dějinám špitálu v České Lípě*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 8, 1999, s. 35–50.
- PANÁČEK, Jaroslav, *Založení města České Lípy a městské právo*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 11, 2002, s. 5–30.
- PANÁČEK, Jaroslav, *Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě*, in: Bezděz, Vlastivědný sborník Českolipska 19, 2010, s. 35–60.
- PANÁČEK, Jaroslav, *Zaniklé středověké osady na Českolipském okrese*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 279–301.
- PÁRYSOVÁ, Františka, *Moc a sláva zkrřížených ostrvů, Kariéra Ronovců v době lucemburské*, netištěná diplomová práce, obhájená na FF UK, Praha 2008.
- PEŠA, Vladimír – PANÁČEK, Jaroslav – SMEJKAL, Ladislav, *Cvikov. Město na úpatí lužických hor*, Cvikov 2018.
- PETRÁŇ, Josef, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách. Úvod do diskuse*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1*, Praha 1976, s. 9–80.
- PROKOP, Miloš, *Držba hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve*, in: *Husitský Tábor 14. Sborník Husitského muzea, Tábor 2004*, s. 147–226.
- PROKOP, Miloš, *Proměny majetkového a mocenského postavení šlechty na Boleslavsku v 15. století na pozadí držby opevněných sídel*, in: *Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc, Liberec 2004*, s. 66–103.
- RAKOVÁ, Ivana, *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415*, in: *Historická geografie 18*, 1979, s. 69–102.

- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, X. Boleslavsko*, Praha 1932.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, XIV. Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1936.
- SOVADINA, Miloslav, *Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 6, 1997, s. 7–18.
- SOVADINA, Miloslav, *Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 7, 1998, s. 15–35.
- ŠANDERA, Martin, *Hynce Ptáček z Pirkenštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*, Praha 2011.
- ŠANDERA, Martin, *Půta z Častolovic – integrující činitel česko (kladsko)-slezského pohraničí*, in: Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku, Praha 2003, s. 275–293.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Kniha o Housce*, Praha 1930.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Středověká kolonisace v zemích českých, České dějiny I/5*, Praha 1938.
- ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1996.
- ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce IV. Epilog bouřlivého věku*, Praha 1996.
- ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Praha 1996.
- ŠMAHEL, František, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, in: Český časopis historický 90, 1992, s. 161–187.
- ÚLOVEC, Jiří, *Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně*, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 9, 2000, s. 43–72.
- URBAN, Jan, *Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.
- URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/1. Věk Poděbradský*, Praha 1915.
- URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/2. Věk Poděbradský*, Praha 1918.
- URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/3. Věk Poděbradský*, Praha 1930.

URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III/4. Věk Poděbradský*, Praha 1962.

VANÍČEK, Vratislav, *Velké dějiny země Koruny České III. 1250–1310*, Praha 2002.

VÁVRA, Ivan, *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie* 12, 1974, s. 27–91.

ZILYNSKÁ, Blanka, *Dvůr krále Jiřího ve světle současného poznání*, in: *Mediaevalia Historica Bohemica* 17/2, 2014, s. 17–36.

ŽEMLIČKA, Josef, *České 13. století: "privatizace" státu*, in: *Český časopis historický* 101, 2003, s. 509–541.

ŽEMLIČKA, Josef, *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*, Praha 1980.

Přílohy

Seznam příloh

- I. Medailonky zástupců lipské podlinie Berků z Dubé
- II. Rodokmeny rodu Ronovců

Příloha I – Medailonky zástupců lipské podlinie Berků z Dubé

Jindřich Jednooký/Stary (13)

- doložen 1348–1403, zemřel 1403/4
- mladší syn Hynka Berky z Dubé (1348) a Anežky
- manželka Adla, sedm synů Hynek Dubský (14), Jindřich Starší (+1406), Jindřich Berka (+1437), Václav (+1416), Jindřich Hlaváč (+1433), Jindřich Vaněk (+1413), Jan (1391)
- nepřilíš politicky aktivní, od osmdesátých let 14. století se do konce života zřídka vyskytoval jako přisedící na zemském soudě, kam přivedl i své syny
- s bratrem držel majetek po otci v nedílu, před rokem 1361 si ho rozdělili, v době největšího bohatství (1391) držel Housku, Kuřívody, Dubou, Čáp, Chudý Hrádek, Milčany, Jestřebí, Milštejn, Cvikov, Jablonné a vesnice a polnosti k nim náležející

Hynek z Dubé a Milštejna/Dubský (14)

- doložen 1386–1409, zemřel 1409–1413
- nejstarší syn Jindřicha Jednookého a Adly
- manželka Kateřina z Lemberka, synové Jaroslav (15) a Jindřich (16)
- od otce získal roku 1391 panství Milštejn, od bratra Jindřicha Berky (1437) přikoupil roku 1405 polovinu města Jablonného

Jaroslav Berka z Dubé a Milštejna/Dubský (15)

- doložen 1419–1431, zemřel 1431–1433
- o manželce ani dětech se nedochovaly prameny
- politicky aktivní, za husitských válek na straně krále Zikmunda, kontakty s Půtou III. z Častolovic i s Konrádem z Vechty a Zikmundem Lucemburským, dobré vztahy s hornolužickým Šestiměstím
- s bratrem Jindřichem drželi majetek v nedílu, po otci zdědili panství Milštejn a ½ Jablonného, krátce vlastnili město Lipou (1425/6) a hrad Helfenburk (1427–1429), dlouhodobě Ronov a Kravařský újezd

Jindřich Berka z Dubé a Lipé/z Milštejna/Dubský (16)

- doložen 1429–1468, zemřel 1468–1470
- 1. manželka neznámá, 2. Anežka z Poděbrad, z prvního manželství syn Jaroslav (17), z druhého Jiří (18), Jan (19) a Petr (20)
- politicky činný již za husitských válek, velký nárůst aktivity od čtyřicátých let do konce života, jeden z významných podporovatelů Jiřího z Poděbrad, prosadil se na dvoře Ladislava Habsburského i Jiřího zastával úřady karlštejnského purkrabího (1454–1459), přisedícího zemského soudu (1454–1465), královnina hofmistra (1458–1462) a královnina podkomořího (1460)
- po smrti bratra Jaroslava držel celý společný majetek, roku 1435/1444 připojil Lipou, 1447 druhou polovinu Jablonného, a po roce 1460 Zákupy, 1441–1447 držel Hoyerswerdu v Horní Lužici

Jaroslav Berka z Dubé a Lipé (17)

- doložen 1454–1491, zemřel 1491–1493
- manželka neznámá, synové Adam a Zdislav
- politicky aktivní hlavně za vlády Vladislava II., úřad nejvyššího dvorského sudího (1469–1491), přisedící u komorního soudu v osmdesátých letech
- s bratry Jiřím, Janem a Petrem držel po otci rozsáhlý majetek v nedílu, k milštejnskému, jablonskému, zákupskému, kravařskému a lipskému panství roku 1471 přikoupili panství Sloup

Jiří Berka z Dubé a Lipé (18)

- doložen 1471–1507, zemřel 1503–1507
- manželka Markéta z Koldic, synové Václav (+1525), Jindřich (+1541), Hynek (+1544), Albrecht (+1525), Jaroslav (+1514), Petr (+1514), Kryštof (+1554), dcery Eliška a Johana
- velice činný v politice, v 70. a 80. letech přisedící na zemském a komorním soudu, kumulace úřadů v 90. letech – nejvyšší dvorský sudí (1491–1500), královský prokurátor (1490–1498), přisedící na zemském soudu (1497–?), aktivně se podílel na vzniku Vladislavského zřízení zemského

- od krále Vladislava II. získal zástavu Kostelce nad Labem (1499)

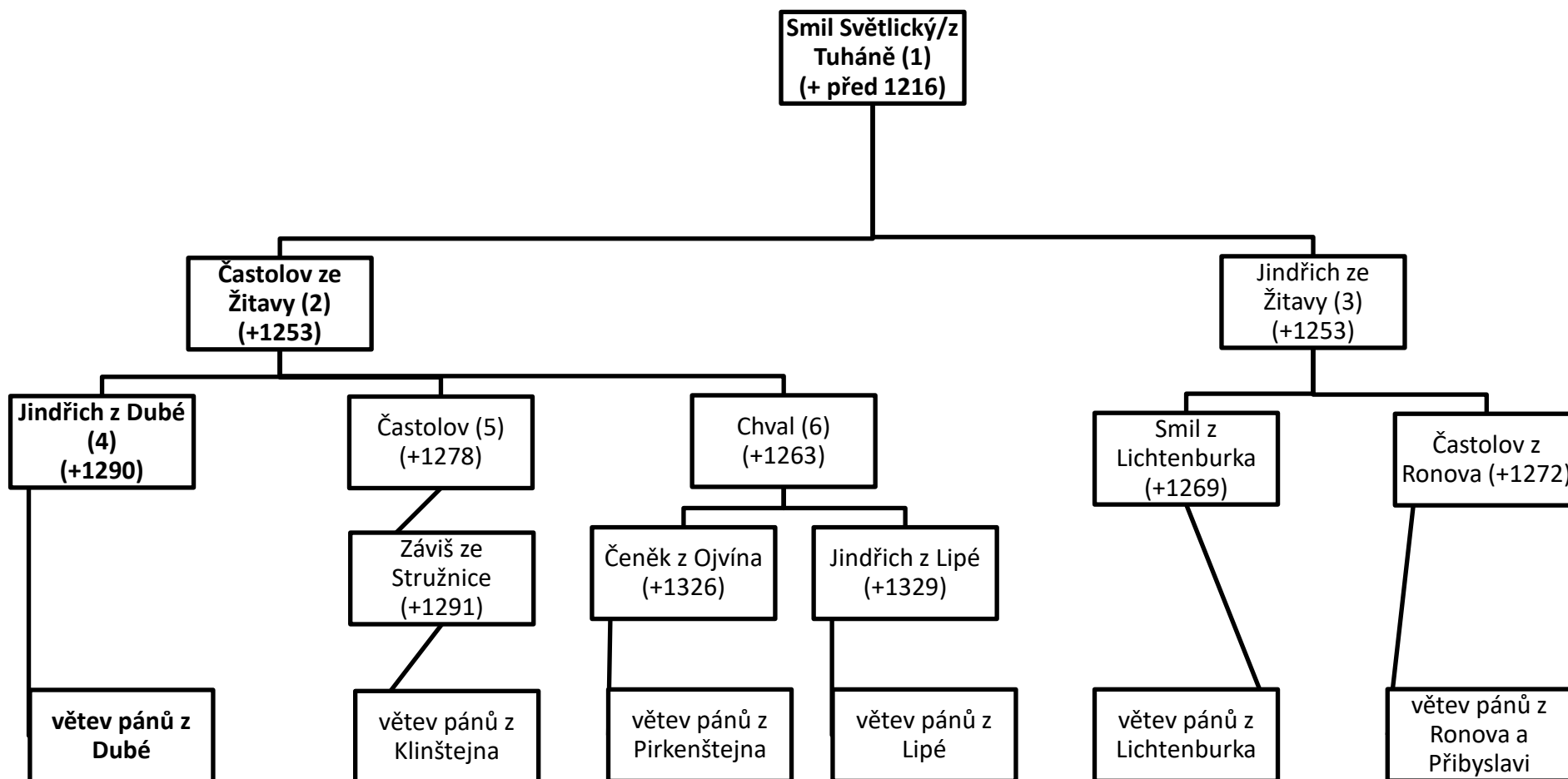
Jan Berka z Dubé a Lipé/ze Šternberka (19)

- doložen 1471–1500, zemřel 1500–1501
- manželka Ludmila z Kravař, syn Václav (+1523), dcera Ludmila (+1525)
- v úřadech královnina kráječe (1471), královského komorníka (1477–1479), prosadil se především v politice na Moravě, kde zastával post moravského hejtmana (1488) a předsedícího zemského soudu (1490–1500), styky s pány z Pernštejna a Ctiborem Tovačovským s Cimburka
- sňatkem s Ludmilou získal panství Šternberk, Moravský Beroun a Dvorce na Moravě

Petr Berka z Dubé a Lipé (20)

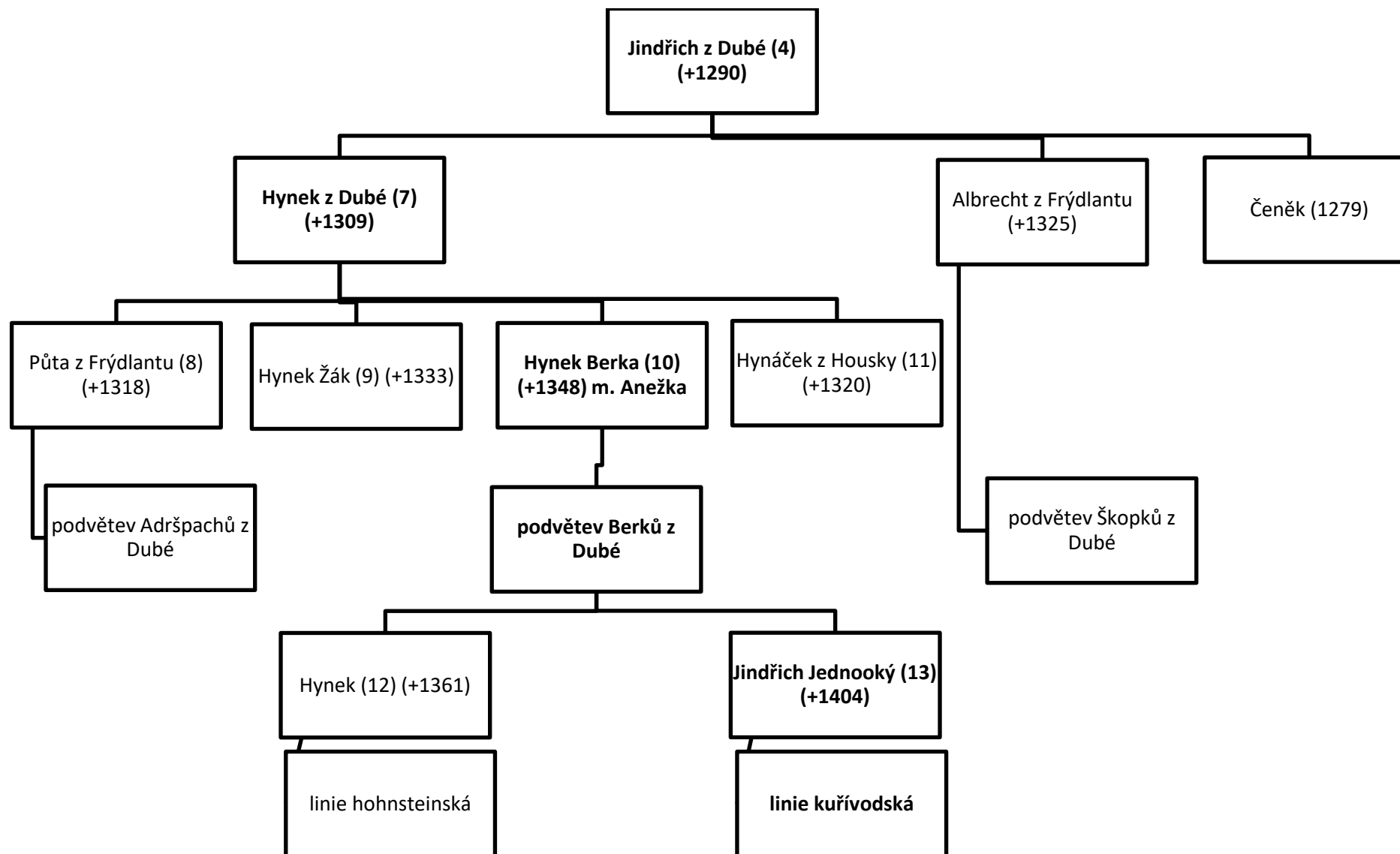
- doložen 1471–1512, zemřel před rokem 1518
- manželka Beatrix z Kolovrat, synové Zikmund (+1570), Jiljí (+ po 1540), dcery Ižalda, Alžběta, Anna, Lukrécie a Voršila
- nevystupoval ve veřejném životě, v pramenech se příliš neobjevuje

Příloha II – Rodokmeny rodu Ronovců

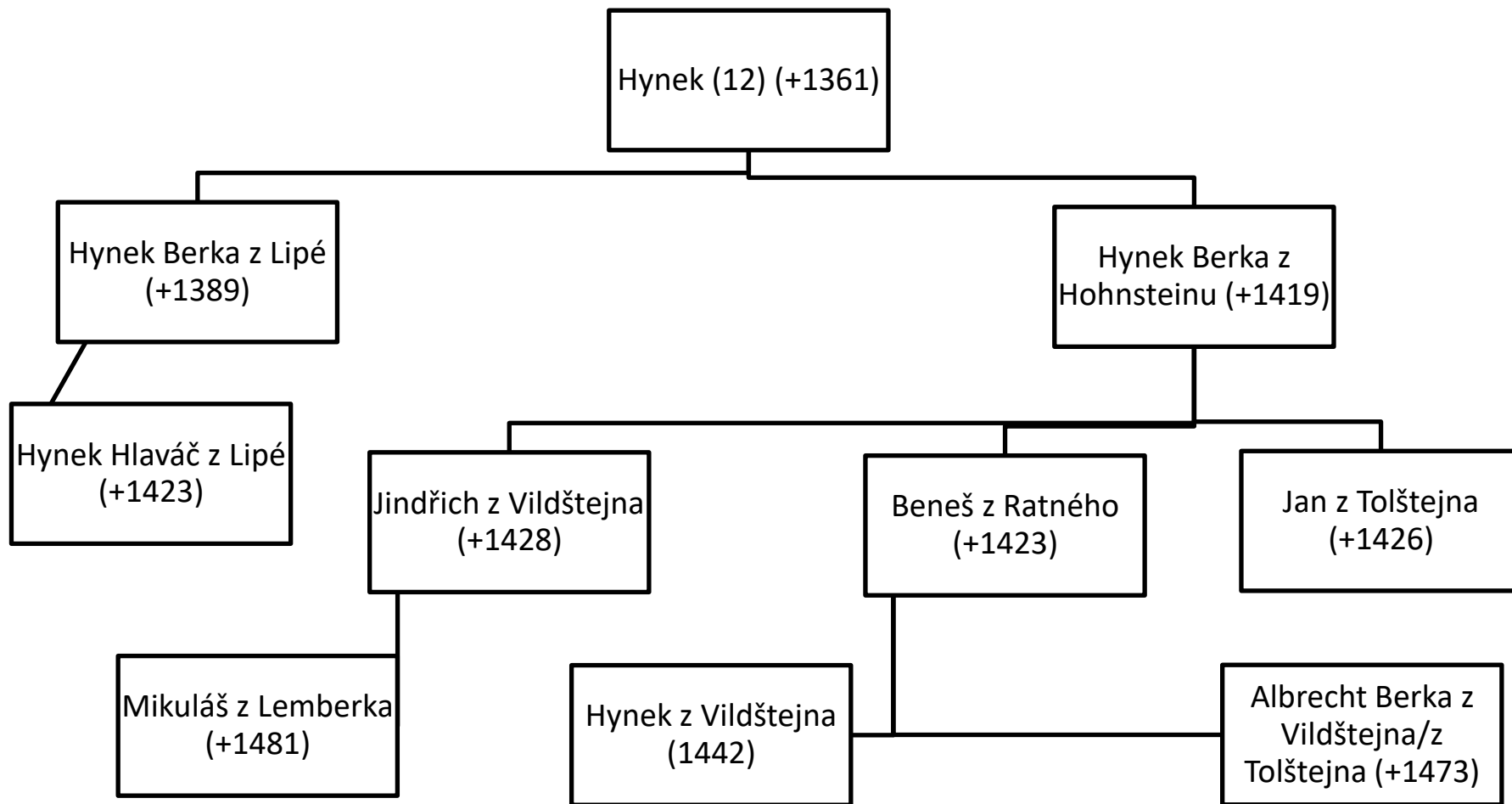
1) První Ronovci

Tučně jsou zvýrazněni předchůdci lipské podlinie
Sestaveno na základě článků M. Sovadiny ve sborníku Bezděz.

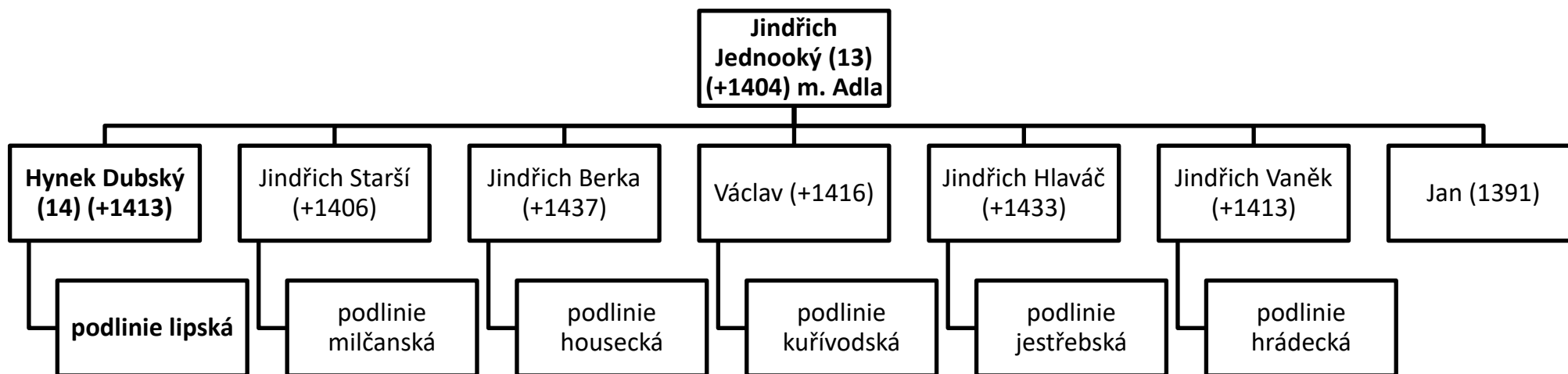

2) Větev pánů z Dubé

Převzato z ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*.

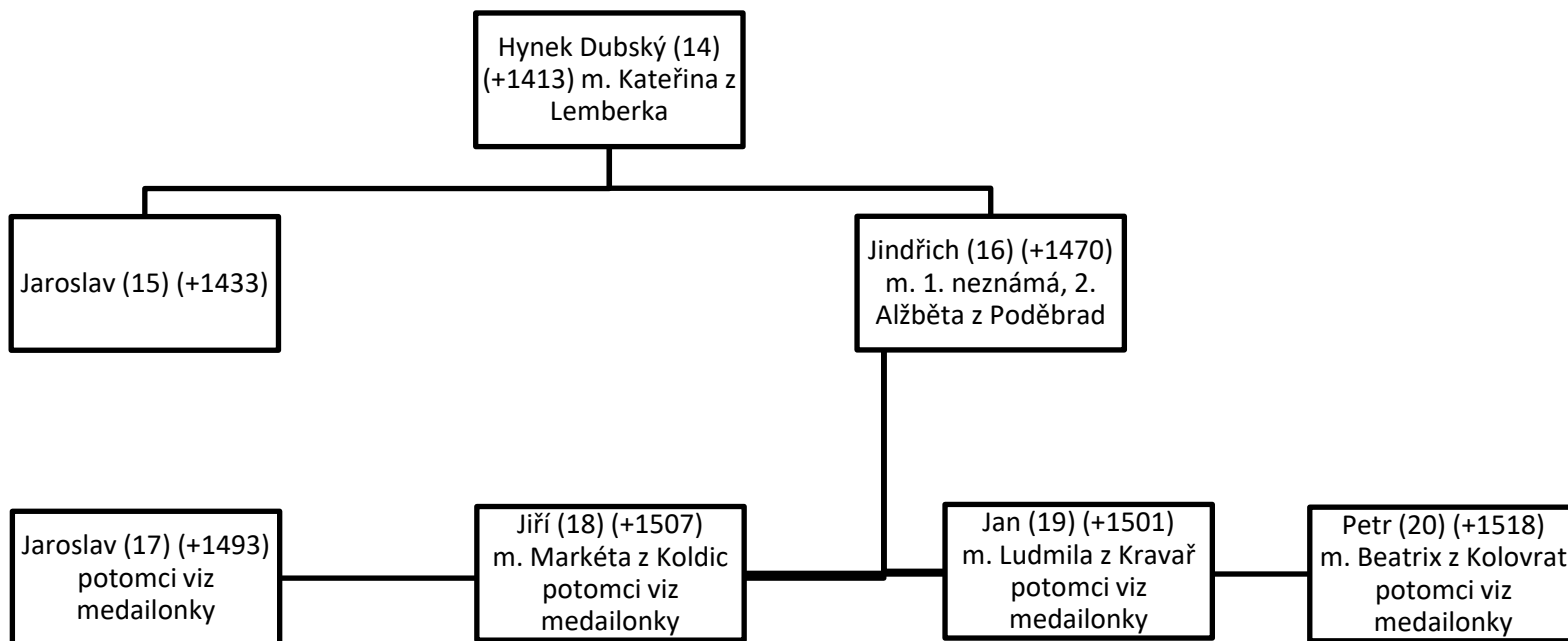

3) Hohnsteinská linie Berků z Dubé
 Převzato z HORKÝ, *Páni z Dubé*.

4) Kuřívodská linie Berků z Dubé

Převzato z ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*.

5) Lipská podlinie Berků z Dubé

Převzato z ASCHENBRENNER, *Berkové z Dubé*.